

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЯЧЕНКО ВАЛЕНТИН СЕРГІЙОВИЧ

УДК 631.11:631.16

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на

відповідне джерело

В.С.Дяченко

Науковий керівник
Єрмаков Олександр Юхимович,
доктор економічних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Дяченко В С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних основ формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. У роботі систематизовано основні наукові концепції, висвітлено особливості формування та обґрунтовано методичні основи дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

У процесі обробки основних наукових концепцій проблематики дослідження запропоновано трактування економічної стійкості: «Економічна стійкість сільськогосподарського підприємства – це здатність підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес-середовища, який передбачає: а) ефективне управління спектром ендогенних, в тому числі і специфічних, властивих аграрній сфері чинників, і своєчасне виявлення й пристосування до екзогенних факторів виробничої діяльності; б) такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, при якому раціональне їх використання є гарантією стабільної прибутковості та економічного зростання підприємства». Розроблено алгоритм діагностики економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, який передбачає безперервність процесу і системність процедури.

Обґрунтовано методичний підхід до оцінки станів забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств шляхом використання інтегрального показника, побудованого на основі пруденційних індикаторів (кількісних і якісних показників), отриманих на основі аналізу фінансової і соціальної звітності, які характеризуються високим рівнем пояснювальній здібності щодо виявлення причин і прогнозування наслідків, як результату процесів забезпечення економічно стійкого стану суб'єктів господарювання.

Виявлено, що трансформаційні зміни аграрного сектора економіки мали як позитивний, так і негативний вплив на процеси забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Ідентифіковано особливості механізму забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання, серед яких: 1) формування фінансової стійкості виступає основою економічної складової ресурсного механізму; 2) недостатній вплив соціального механізму, через який суспільство бере участь в процесах формування державної аграрної політики; 3) відсутність дієвих важелів впливу держави на механізм управління ризиками підприємства.

Базовими в процесі формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є принципи цілеспрямованості, системності, партисипативну, симпліфікація і інші. Важливою передумовою забезпечення економічно стійкого розвитку є своєчасна ідентифікація загроз, серед яких слід враховувати незалученість підприємства в систему страхування майна, відсутність належного стратегічного планування та неефективність інноваційної політики. Обґрунтовано, що визначальною умовою ефективного господарювання сільськогосподарського підприємства в ринковій економіці є системний підхід до формування стратегічних засад економічної стійкості.

У процесі формування стійкого економічного розвитку стратегічна поведінка підприємства являє собою комплекс оперативно-тактичних дій, спрямованих на реалізацію стратегії розвитку на основі стійкості. Забезпечення стратегічної стійкості підприємства передбачає збалансованість і стійкість всіх підсистем підприємства (виробничої, фінансової, інноваційно-інвестиційної, маркетингової, управлінської, соціальної, екологічної) і стратегічного управління підприємством. Розроблено модель формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, яка передбачає циклічність процедури.

Здійснено оцінку стану економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств.

Запропоновано модель максимізації прибутку через пошук оптимального співвідношення посівних площ сільськогосподарських культур.

За результатами дослідження динаміки змін валової продукції сільського господарства, методом аналітичного вирівнювання рядів динаміки розроблено прогноз (за трьома сценаріями) динаміки змін обсягів валової продукції сільського господарства України, згідно з яким, за песимістичним сценарієм, обсяги валової продукції сільського господарства в 2025 р, в порівнянні з 2018 року, зростуть майже на 3%, а по оптимально реалістичним – на 10 %.

Ключові слова: аграрна сфера, сільськогосподарське підприємство, економічна стійкість, чинники економічної стійкості.

ANNOTATION

Dyachenko V. S. Formation of Economic Stability of Agricultural Enterprises. – The Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.04 «Economics and Management of Enterprises (by type of economic activity)». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kiev, 2020.

The thesis is devoted to the substantiation of the theoretical and methodological foundations of the formation of economic sustainability of agricultural enterprises. The work systematizes the main scientific concepts, highlights the features of the formation and substantiates the methodological foundations of the study of the economic stability of agricultural enterprises.

In the process of processing the main scientific concepts of the research problem, an interpretation of economic sustainability was proposed: «The economic sustainability of an agricultural enterprise is the ability of an enterprise to maintain a certain (predetermined) level of achieving goals in the context of dynamic transformations of the business environment, which provides for: a) effective management of the endogenous spectrum, c including specific factors inherent in the agrarian sphere, and timely identification and adaptation to exogenous factors of production activity; b) such a state of the enterprise's financial and economic resources, in which their rational use is a guarantee of stable profitability and economic growth of the enterprise». An algorithm

for diagnosing the economic sustainability of agricultural enterprises has been developed, which provides for the continuity of the process and the consistency of the procedure.

A methodological approach to assessing the state of ensuring the economic sustainability of agricultural enterprises by using an integral indicator built on the basis of prudential indicators (quantitative and qualitative indicators) obtained on the basis of the analysis of financial and social reporting, which is characterized by a high level of explanatory ability to identify the causes and predict the consequences, has been substantiated. as a result of the processes of ensuring an economically stable state of business entities.

It was revealed that the transformational changes in the agricultural sector of the economy had both positive and negative impact on the processes of ensuring the economic sustainability of agricultural enterprises. The features of the mechanism for ensuring the economic stability of agricultural enterprises in modern economic conditions are identified, among which: 1) the formation of financial stability is the basis of the economic component of the resource mechanism; 2) insufficient influence of the social mechanism through which society participates in the formation of state agrarian policy; 3) the lack of effective levers of government influence on the enterprise risk management mechanism. The basic principles in the process of forming the economic sustainability of agricultural enterprises are the principles of purposefulness, consistency, participation, simplification and others.

An important prerequisite for ensuring economically sustainable development is the timely identification of threats, among which one should take into account the lack of involvement of the enterprise in the property insurance system, the lack of proper strategic planning and the ineffectiveness of innovation policy. It has been substantiated that the defining condition for effective management of an agricultural enterprise in a market economy is a systematic approach to the formation of the strategic foundations of economic sustainability. In the process of forming sustainable economic development, the strategic behavior of an enterprise is a complex of operational and tactical actions aimed at implementing a development strategy based on sustainability.

Ensuring the strategic stability of the enterprise provides for the balance and stability of all subsystems of the enterprise (production, financial, innovation and investment, marketing, management, social, environmental) and strategic management of the enterprise.

A model for the formation of the strategic foundations of the economic sustainability of an agricultural enterprise has been developed, which assumes a cyclical procedure.

The assessment of the state of economic stability of the investigated agricultural enterprises

A model of profit maximization through the search for the optimal ratio of sown areas of agricultural crops is proposed.

Based on the results of the study of the dynamics of changes in gross agricultural output, a forecast (for three scenarios) of the dynamics of changes in the volumes of gross agricultural output of Ukraine was developed by the method of analytical alignment of the series of dynamics, according to which, according to the pessimistic scenario, the volume of gross agricultural output in 2025, in comparison from 2018, will increase by almost 3%, and according to the optimally realistic – by 10%.

Keywords: agrarian sphere, agricultural enterprise, economic sustainability, factor of the economic sustainability.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у науковому фаховому виданні України

1. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>. (Здобувачем обґрунтовано концептуальний підхід до формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, здійснено систематизацію екзогенних, ендегенних чинників та загроз).

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних**

2. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3 (33). С. 216–220.

3. Dyachenko V. Factors of formation of economic stability of agricultural enterprises. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 4 (34). С. 160–164.

4. Дяченко В. С. Теоретико-методологічні аспекти формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економічний вісник Донбасу. 2014. № 1 (35). С. 131–138. 5. Дяченко В. С. Особливості механізму забезпечення сталого розвитку регіонів. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1 (55). С. 90–93.

Стаття у науковому виданні іншої держави

6. Дяченко В. С. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Аграрная экономика. 2014. № 11. С. 59–64.

**Стаття в науковому виданні України, включеному до міжнародних
наукометричних баз даних**

7. Дяченко В. С. Моделювання економічної стійкості виробничогосподарських структур в сільськогосподарському виробництві. Молодий вчений. 2016. № 11 (38). С. 590–593.

Стаття в іншому науковому виданні

8. Дяченко В. С., Дяченко Т. А., Підкамінна І. В. Особливості механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій. Розумовські зустрічі. 2019. № 6. С. 48–56. (Здобувачем здійснено класифікацію трансформаційних змін економіки України з виокремленням причин, позитивних і негативних наслідків, що сприяли ідентифікації особливостей механізму забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання).

Тези наукових доповідей

9. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств як запорука сталого розвитку економічної системи України. Модернізація системи державного управління: теорія та практика: науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Львів, 5 квітня 2013 року: тези доповіді. Львів, 2013. С. 42–48.

10. Дяченко В. С. Методологічні засади дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління: Всеукраїнська підсумкова науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Одеса, 25 жовтня 2013 року: тези доповіді. Одеса, 2013. С. 86–88.

11. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – запорука сталого розвитку регіональної економіки. Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Регіональна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених, м. Дніпропетровськ, 28 березня 2014 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2014. С. 313–319.

12. **Дяченко В. С.**, Дяченко Н. П. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави. Аграрна політика в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів: Міжнародна науковопрактична конференція, м. Київ, 20–21 жовтня 2016 року: тези доповіді. К, 2016. С. 25–27 (Здобувачем досліджено ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України).

13. Титаренко О. Р., **Дяченко В. С.** Пріоритети аграрної політики в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління: науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Київ, 12 жовтня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 359–364. (Здобувачем побудовано ряд кореляційно-регресійних моделей залежності виробництва валової продукції від інтенсифікації виробництва та залежності впливу зміни частки

експортоорієнтованих культур сільськогосподарських підприємств Київської області та Бориспільського району).

14. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. Дніпро, 2017. С. 662–665.

15. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств: принципи, методи формування та оцінки. Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком: I Міжнародна науково-практична інтернетконференція, присвячена 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, 5 березня 2018 року: тези доповіді. Х., 2018. С. 552–555.

16. Дяченко В. С. Особливості державної аграрної політики в Україні. Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: I Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Київ, 30 листопада 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 113–116.

17. Дяченко В. С. Особливості механізмів забезпечення сталого регіонального розвитку. Становлення публічного адміністрування в Україні: X конференція студентів та молодих учених за міжнародною участю, м. Дніпро, 10 травня 2019 року: тези доповіді. Дніпро, 2019. С. 108–111.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	11
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	21
1.1. Типологізація підходів до сутності категорії “економічна стійкість підприємства”.....	21
1.2. Особливості формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.....	33
1.3. Методичні основи дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.....	46
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	73
2.1. Трансформаційні зміни у функціонуванні аграрної сфери та їх вплив на формування економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств.....	73
2.2. Існуючі механізми забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.....	93
2.3. Оцінювання стану сільськогосподарських підприємств за критеріями забезпечення економічної стійкості.....	113
Висновки до розділу 2.....	124
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	127
3.1. Стратегічні засади забезпечення економічно стійкого розвитку.....	127
3.2. Моделювання напрямів забезпечення зростання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.....	140
3.3. Моделі забезпечення сталого економічного розвитку	152
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	197

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВАТ	Відкрите акціонерне товариство
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ЕОМ	Електронно обчислювальні машини
ЕС	Економічна стійкість
ЄС	Європейський Союз
ПДВ	Податок на додану вартість
РДА	Районна державна адміністрація
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СОТ	Світова організація торгівлі
ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю
ЦСР	Цілі сталого розвитку
SWOT-аналіз	Метод стратегічного планування, що полягає у виявленні факторів ендогенного та екзогенного середовища організації і поділі їх на чотири категорії: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості) і Threats (загрози)

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні ринкові умови господарювання спричиняють потребу у перегляді та уточненні критеріїв ефективного функціонування підприємницьких структур України в контексті дотримання ними принципів стійкого розвитку. Означена проблема є особливо актуальною для сільськогосподарських підприємств, оскільки їх діяльність значною мірою визначається впливом не лише ринкових, а й природно-кліматичних умов. Водночас, макроекономічне середовище, з огляду на нестабільність аграрної політики та набуття Україною членства у СОТ, характеризується високим ступенем невизначеності, тому забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств потребує розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

За таких умов індикатором спроможності сільськогосподарських підприємств адаптуватися до екзогенних мінливих чинників є рівень економічної стійкості як здатності ефективно використовувати підприємницький та виробничий потенціал господарювання. Створення належних умов для реалізації процесу забезпечення їх стійкості зумовлює необхідність системного узагальнення і вдосконалення теоретичних та прикладних засад процесу формування й забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, розроблення науково обґрунтованих концептуальних підходів, імплементація яких посилить здатність підприємств підтримувати у довгостроковій перспективі оптимальну збалансованість економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної справедливості.

Теоретичні, практичні та методичні аспекти стійкості економічних систем різного рівня знайшли своє відображення в наукових працях зарубіжних учених: М. Альберта, П. Друкера, М. Мескона, О. Морімаса, Ф. Хедоурі. Проблемам забезпечення стійкого економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, присвячено наукові праці вітчизняних вчених: В. Г. Андрійчука, О. В. Ареф'євої, Л. В. Балабанової, Р. І. Буряка, В. П. Галушко, О. П. Гогулі, В. П. Горьового,

О. Є. Гудзь, А. Д. Діброви, О. Ю. Єрмакова, В. М. Жука, В. Д. Залізка, М. М. Ільчука, В. А. Кадієвського, С. М. Кваші, Л. В. Клименко, О. О. Красноручького, Я. С. Ларіної, В. Я. Месель-Веселяка, Т. Л. Мостенської, С. В. Мочерного, Ю. О. Нестерчук, О. Л. Попової, М. І. Пугачова, О. В. Раєвнєвої, Н. П. Резнік, Н. І. Рижикової, М. П. Талавирі, В. К. Терещенка, П. Т. Саблука, З. Є. Шершньової, Л. В. Шинкарук, О. М. Шпичака та ін.

Незважаючи на те, що питання ефективної виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств висвітлено у багатьох наукових здобутках, низка положень щодо формування їх економічної стійкості на тривалу перспективу залишаються не визначеними. Зокрема, з огляду на сучасні мінливі умови господарювання потребує удосконалення класифікація екзогенних і ендогенних чинників впливу на формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, а також виникає необхідність у розробленні алгоритму моніторингу та моделі стратегічних засад зростання останньої. Актуальність та недостатня урегульованість цих важливих для ефективного господарювання питань обумовили вибір теми дисертації, окреслили об'єкт і предмет дослідження, визначили його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання в агропромисловому виробництві» (номер державної реєстрації 0106U007383) та «Наукові засади ефективного господарювання в агропромисловому виробництві» (номер державної реєстрації 0116U001708), у межах яких автором розроблено пропозиції щодо формування та забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств у сучасних ринкових умовах господарювання.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є опрацювання теоретико-методичних засад і розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств у мінливих умовах ринкової системи господарювання.

Для досягнення визначеної мети у роботі поставлено та вирішено такі завдання:

- систематизувати основні наукові концепції проблематики дослідження та висвітлити особливості формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтувати методичні основи дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств;
- дослідити трансформаційні зміни у функціонуванні аграрної сфери та їх вплив на формування економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств;
- ідентифікувати існуючі механізми забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, виявити принципи та основні загрози її формуванню;
- обґрунтувати стратегічні засади забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств;
- розробити моделі діагностики економічної та забезпечення стратегічної стійкості сільськогосподарських підприємств;
- здійснити сценарне моделювання напрямів забезпечення зростання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Об'єкт дослідження – процес формування та забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів щодо формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою досліджень слугували базові положення економічної теорії, аграрної економіки, наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблем формування економічної стійкості підприємств, зокрема сільськогосподарських.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: монографічний та абстрактно-логічний (під час узагальнення теоретичних і методичних положень, визначення сутності економічних понять і категорій,

виявлення взаємозв'язків між явищами у часі та просторі, обґрунтування висновків); системний підхід (з метою вивчення складових економічних систем, їх взаємозалежності та взаємозв'язку); розрахунково-конструктивний (у процесі обчислення рентабельності та інших економічних показників розвитку сільськогосподарських підприємств); статистичні (під час економічної оцінки діяльності сільськогосподарських підприємств); графічний та табличний (для відображення аналітичної та статистичної інформації й виявлення тенденцій змін економічних показників); факторного аналізу (під час дослідження впливу окремих чинників на формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств); історико-логічний (у процесі аналізу динаміки змін основних економічних показників діяльності); групування (для ідентифікації тенденцій змін); кореляційно-регресійного аналізу (з метою визначення щільності, характеру зв'язку та залежностей між чинниками впливу та результативними показниками діяльності досліджуваних сільськогосподарських підприємств); економічного прогнозування (для обґрунтування перспектив розвитку й ефективного ведення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств); економіко-математичного моделювання (у процесі розроблення практичних рекомендацій щодо напрямів формування економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств).

Інформаційно-аналітичною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти України, дані Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України й Головного управління статистики у Київській області, первинна документація та звітність сільськогосподарських підприємств, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, а також особисті дослідження та спостереження здобувача.

У процесі дослідження було використано методи кількісного та якісного аналізу статистичних даних і метод оптимізації. Для оброблення даних використовувалися інструментальні засоби Excel і Statistica 6.

Наукову новизну одержаних результатів становить сукупність теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування економічної стійкості в ринкових умовах господарювання, зокрема:

удосконалено:

– класифікацію основних чинників формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, суть якої полягає у виокремленні екзогенних (нормативно-правова та законодавча урегульованість, ефективність реалізації державної аграрної політики, стабільність зовнішньоекономічної ситуації тощо) та ендегенних (забезпеченість фінансовими та іншими ресурсами, їх збалансованість, ефективність менеджменту й маркетингу, збалансоване природокористування тощо) чинників;

– наукові підходи щодо ідентифікації принципів та основних загроз формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств шляхом комплексного поєднання системно-синергетичної методології, що сприяє їх виявленню, та, за потреби, нейтралізації;

– методичний підхід щодо оцінювання станів забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств шляхом використання інтегрального показника, побудованого на основі пруденційних індикаторів (кількісних та якісних показників), отриманих шляхом аналізу фінансової та соціальної звітності, що характеризуються високим рівнем пояснювальної спроможності стосовно виявлення причин і прогнозування наслідків, як результату процесів забезпечення економічно стійкого стану суб'єктів господарювання;

– алгоритм діагностики економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, що передбачає безперервність процесу і системність процедури;

набули подальшого розвитку:

– трактування поняття «економічна стійкість сільськогосподарського підприємства» в контексті динамічних трансформацій бізнес-середовища, що передбачає: а) ефективне управління спектром ендегенних, зокрема і специфічних, притаманних аграрній сфері чинників, і вчасне виявлення та пристосування до екзогенних чинників виробничої діяльності; б) такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, раціональне використання яких є гарантією стабільної прибутковості та економічного зростання;

– класифікація трансформаційних змін економіки України з виокремленням причин, позитивних і негативних наслідків, що дало змогу ідентифікувати

особливості механізму забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання, серед яких: 1) формування фінансової стійкості виступає основою економічної складової ресурсного механізму; 2) недостатній вплив соціального механізму, через який суспільство бере участь у процесах формування державної аграрної політики; 3) відсутність дієвих важелів впливу держави на механізм управління ризиками господарювання;

– наукові підходи до обґрунтування стратегічних засад забезпечення економічно стійкого розвитку як комплексу оперативно-тактичних дій, що спрямовані на реалізацію стратегії розвитку на засадах стійкості;

– методичні підходи щодо: 1) моделювання та розроблення моделі формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, що передбачає циклічність здійснюваної процедури; 2) процесу прогнозування показників забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі економіко-математичного моделювання процесів оптимізації посівних площ;

– методичні підходи та прогнозування динаміки змін обсягів валової продукції сільського господарства України за трьома сценаріями (песимістичним, оптимально реалістичним та реалістичним).

Практичне значення одержаних результатів полягає в науковому аналізі та обґрунтуванні чинників, що формують і забезпечують зростання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Сформовані й обґрунтовані наукові положення, висновки та практичні пропозиції є основою для оптимізації структури сільськогосподарських підприємств, що сприятиме підвищенню їх рентабельності. Практична реалізація одержаних результатів дослідження, розроблених рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення та підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств сприятиме зростанню їх прибутковості господарювання та конкурентоспроможності.

Результати дослідження з обґрунтування й розроблення пропозицій щодо формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств прийнято до впровадження ТОВ «Племінний завод «Агро-Регіон»; рекомендації щодо

обґрунтування пропозицій щодо формування економічної стійкості сільськогосподарськими підприємствами району використано Управлінням агропромислового розвитку Бориспільської районної державної адміністрації; результати дисертаційного дослідження прийнято для використання у виробничо-господарській діяльності ТОВ «Агро-Регіон Бориспіль»; теоретико-методичні, наукові та практичні результати дослідження використовуються у навчальному процесі Закладу післядипломної освіти «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації», зокрема, у процесі підготовки програм короткотермінових тематичних семінарів; теоретичні розроблення щодо забезпечення економічно стійкого розвитку шляхом оптимізації площ посівів запроваджено у виробничо-господарській діяльності ТОВ «Агро-Холдинг МС». Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Державного навчального закладу «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій Кіровоградської обласної державної адміністрації» у процесі підготовки та проведення занять із підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування за професійною програмою та програмами короткострокових семінарів та в Чернігівському центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, в якій сформульовано, обґрунтовано й апробовано у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств теоретичні підходи та практичні рекомендації щодо формування економічної стійкості господарюючих суб'єктів. Викладені результати, висновки та рекомендації є особистим здобутком автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано виключно результати особистих здобутків здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на: науково-практичній конференції за міжнародною участю «Модернізація системи державного управління: теорія та практика» (м. Львів, 2013 р.); Всеукраїнській підсумковій науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління» (м. Одеса, 2013 р.); регіональній міжвузівській науково-практичній конференції молодих учених «Реалізація державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (м. Київ, 2016 р.); XI науково-практичній конференції за міжнародною участю «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (м. Дніпро, 2017 р.); I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції, присвяченій 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (м. Харків, 2018 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі» (м. Київ, 2018 р.); X конференції студентів та молодих учених з міжнародною участю «Становлення та розвиток публічного адміністрування» (м. Дніпро, 2019 р.), XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы» (м. Пінськ, Республіка Білорусь, 2020 р.); щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковано у 17 наукових працях, з яких стаття у науковому фаховому виданні України, 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави, стаття у науковому виданні України, включеному до міжнародних

наукометричних баз даних, стаття в іншому науковому виданні, 9 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінку. Дисертація містить 35 таблиць та 41 рисунок. Список використаних джерел налічує 202 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Типологізація підходів до сутності категорії “економічна стійкість підприємства”

Поняття категорій “сталого економічного розвитку”, “економічна стійкість” виникли під час піку світової глобалізації, який співпав з появою проблеми обмеженості ресурсів, що стала наслідком глобальних енергетичних криз 1973 та 1979 років.

З того часу вчені та економісти-практики почали вивчати проблеми економічної стійкості різних економічних систем.

На сучасному етапі категорія стійкості використовується в різних галузях науки та техніки, пов'язаних з вивченням і функціонуванням складних динамічних систем.

У сучасній економічній теорії стійкість зазвичай визначають як одне з понять концепції економічної рівноваги, що розглядали в макроекономічному аспекті найрізноманітніші соціально-економічні школи.

Авторами основних моделей макроекономічної рівноваги були: К. Маркс та Ф. Енгельс (схеми простого і розширеного суспільного відтворення) [1], дослідники-економісти Дж. Кейнс (модель короткострокової економічної рівноваги, яку описав за допомогою семи рівнянь) [2], Дж. Нейман [3] (модель рівноважної, за умов зростання, економіки), Дж. Хікс [4] (проблеми економічної рівноваги) та ін.

У вітчизняній науці радянського періоду економічні аспекти проблеми рівноваги розглядалися в основному у зв'язку з проблемами народногосподарського планування, зокрема в працях: Л. В. Канторовича [5] “Економічний розрахунок найкращого використання ресурсів” (1958); В. О. Волконського [6] “Модель оптимального планування взаємозв'язку економічних показників” (1967), В. М. Полтеровича [7] “Економічна рівновага і

господарський механізм” (1990); О. В. Бачуріна [8] “Ринок у СРСР. Становлення, регулювання” (1991) та ін.

Поряд з поняттям “стійкість” в цей час використовують “стабільність”, “рівновага”.

На наш погляд, стійкість, на відміну від понять “стабільність”, “стагнація”, “спокій”, передбачає гнучке реагування на всі ендогенні та екзогенні виклики.

На сучасному етапі, у зв’язку з укрупненням виробництва й ускладненням суспільно-виробничих відносин, вчені економісти наголошують на потребі формування найважливішої інтегрованої якості господарської системи — економічної стійкості, яка характеризує сутність особливого стану господарської системи, адже синтезує в собі сукупність ряду властивостей як складної відкритої соціально-економічної системи, так і найважливіших складових її господарчої діяльності.

В економічній літературі розглядаються статична й динамічна стійкість підприємств. Перша ототожнюється зі спокоєм, пасивністю, друга — із стабільним розвитком.

Економічна стійкість підприємств є однією з головних умов успішної та стабільної роботи в ринкових умовах, адже, характеризує такий стан матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості, рентабельності та забезпечення процесу розширеного відтворення. Чим вища економічна стійкість підприємства, тим більш воно незалежне від різних коливань ринкової кон’юнктури.

У сучасній економічній літературі наводяться різні підходи до визначення економічної стійкості. Зокрема, О. В. Ареф’єва, Д. М. Городинська [8] та інші автори [9] розглядають стійкість підприємства з позиції видів: внутрішня, зовнішня, успадкована, фінансова і загальна економічна стійкість. Дана класифікація не відображає генетичної сутності формування кожного з видів стійкості (зокрема, терміни виникнення, успадкування тощо), видів діяльності підприємства [10], галузевої приналежності та здатності до оперативної диверсифікації виробництва [11].

А. Д. Шеремет, М. С. Абрютина та інші автори [12], [13] в процесі економічного та фінансового аналізу підприємства в залежності від співвідношення запасів і джерел їх формування поділяють стійкість на абсолютну, нормальну, а також виділяють нестійкий та критичний її стан.

Запропонована М. С. Абрютиною укрупнена шкала фінансово-економічної стійкості підприємства включає 13 характеристик, які автор структурує в 75 динамічних ситуацій. Вперше в економічній літературі до аналізу пропонується масив динамічних ситуацій, що є як засобом, так і інструментом прогнозування і усунення диспропорцій, які з'являються в процесі формування економічної стійкості підприємства.

В основу експрес-аналізу покладено баланс підприємства, а це свідчить про статичність процесу та констатації явища. А економічна стійкість – механізм динамічний, контролювати його і керувати ним в більшій мірі є завданням управлінського, а не фінансового обліку. Автор же запропонованого експрес-аналізу в динаміці розглядає не чинники, що надають дію на ступінь стійкості, а можливі варіанти розвитку подій на основі прийнятих управлінських рішень. Крім того, знову немає прив'язки до галузі аналізованого підприємства.

Сучасній економічній літературі характерна відсутність узгодженого визначення поняття “економічна стійкість”. А відтак, наводяться різні її визначення, здебільшого, без урахування галузевої приналежності підприємства, що недостатньо для формування адекватного екзогенним і ендогенним викликам і загрозам механізму забезпечення її зростання.

Рівень сформованості економічної стійкості підприємства напряму залежить від ефективності управлінської діяльності, яка забезпечується вчасним накопиченням, аналізом інформації й формуванням ефективних управлінських рішень.

Відсутність у вітчизняній економічній теорії узгодженого визначення категорії “економічна стійкість” (табл. 1.1) призводить до різноманіття критеріїв та методик її обчислення, створює перешкоди для її оцінки, а відтак, й для порівняльного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1.1

Трактування економічної стійкості підприємств

Науковці	Зміст економічної стійкості підприємства
Ареф'єва О. В. і Городянська Д. М.	Економічна стійкість (ЕС) підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства [14, с. 84].
Анохін С. Н.	ЕС – це такий рівноважний стан підприємства, при якому економічні й управлінські розв'язки здатні регулювати основні фактори стійкого положення підприємства: керування, виробництва, фінансів, персоналу й стратегії в заданих межах ризику [15].
Бердікова Т. Б.	ЕС – це одна з головних умов ефективного функціонування підприємства [16, с. 9].
Брянцева І. В.	ЕС формується в процесі виробництва, забезпечується на етапах реалізації та розподілу продукції [17].
Пономаренко Т. В.	ЕС, як властивість підприємства, характеризується двоїстою природою: використання можливостей середовища господарювання та оцінка стану (ресурсів, процесів тощо) [18, с. 6].
Зайцев О.М.	ЕС – це такий стан підприємства, при якому зберігається здатність ефективного функціонування й стабільного прогресивного розвитку при негативному впливі екзогенного середовища [19].

Джерело: Узагальнено автором

Більшість авторів виокремлюють такі види складових ендогенної економічної стійкості підприємств (табл. 1.2.):

Таблиця 1.2

Характеристика видів складових ендегенної економичної стійкості підприємств

Види	Характеристика видів
Виробнича	Технічна, технологічна та виробнича спроможність
Управлінська	Ефективність діяльності, здатність до саморозвитку, самоорганізації та оперативної диверсифікації виробництва
Інвестиційна	Інвестиційний потенціал
Фінансова	Джерела фінансових ресурсів : власні, позикові, ресурсні (фонди та ін.)
Комерційна	Швидкість оборотності активів
Соціальна	Соціальна стабільність колективу
Екологічна	Стан впливу на навколишнє середовище

Джерело: узагальнено автором на підставі джерел: [20], [21].

Серед екзогенних складових виокремлюють макроекономічну ситуацію, врегульованість чинного законодавства, рівень конкуренції тощо.

Різноманітність методик оцінювання економічної стійкості підприємства пояснюється спектром показників діяльності підприємств, які автор конкретної методики вважає за необхідне аналізувати, здебільшого без урахування галузевої приналежності підприємства [22, с. 663] :

На наш погляд, традиційною формою стійкості, як економічної категорії, є стан рівноваги підприємства, який зберігається, незважаючи на вплив дестабілізуючих ендегенних та екзогенних чинників.

Економічна стійкість підприємства формується структурною (статичною) та динамічною складовими [22, с. 663] шляхом задіяння механізму зворотнього зв'язку, що спряє аналізу та, як наслідок, підвищенню ефективності діяльності. А відтак, варто враховувати системність категорії “економічна стійкість” та виокремлювати її складові (рис. 1.1):

- структурна стійкість, тобто прагнення системи зберегти свою організацію;
- динамічна стійкість, тобто здатність адаптуватися до змін;
- наявність механізму зворотнього зв'язку, що надає можливість для аналізу екзогенного середовища та підвищення власної ефективності.

Рис. 1.1. Складові економічної стійкості

Джерело: розроблено автором

Тому, підприємство, як відкрита складна система, матиме економічну стійкість, за умови:

- володіння адекватною за своїм змістом організаційною структурою та динамічною стійкістю;
- відповідності відтворювальних процесів підприємства динаміці потреб економічного співтовариства та стратегічним завданням розвитку економіки в цілому;
- наявності достатнього потенціалу до саморозвитку та самоорганізації.

Важливими чинниками економічної стійкості є також податкова й кредитна політика, ступінь розвитку фінансового ринку, страхової справи й зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Якщо раніше в економічній літературі проблема підвищення стійкості підприємств здебільшого розглядалася в залежності від коливань природно-кліматичних умов, то на сучасному етапі розвитку формування стійкості багато в чому залежить від макроекономічних умов виробництва, що характеризуються диспаритетом цін на продукцію, неврегульованістю ринку тощо.

Вивчення існуючих досліджень засвідчує, що проблематика формування та забезпечення економічної стійкості розглядається сегментарно, без урахування, що економічна стійкість є однією із найважливіших характеристик господарської діяльності підприємств, що визначається як екзогенними, так і ендегенними факторами.

Отже, економічна стійкість підприємств – це стан системи її елементів у часі в процесі її перетворень.

Проведені в економіці України перетворення, системно спрямовані на становлення та розвиток ринкових відносин, помітно посилили інтерес до неї, особливо при вирішенні практичних задач розвитку підприємств.

Економічна стійкість – складне економічне поняття, що визначає місце підприємства як підсистеми в системі більш високого порядку (регіональної та міжрегіональної). Ефективно діюче підприємство формує адекватний механізм “зростання” системи, що, в свою чергу, підвищує потенціал її самоорганізації, розширює сферу економічної стійкості господарської системи.

В умовах нестійкого функціонування ускладнюється як бізнес-планування, так і реалізація довгострокових стратегій, а отже, неможливим стає цілеспрямований розвиток. Окрім того економічна нестабільність обмежує здатність підприємства залучати додаткові обсяги ресурсів із зовнішніх джерел (кредити, інвестиції), що слід розглядати як узагальнюючий індикатор ефективності менеджменту підприємства.

Економічна стійкість підприємства стає одним із визначальних чинників його функціонування в сучасних умовах, її формуванню сприяє інноваційний менеджмент, тобто ефективне управління підприємством.

Головною причиною повільного розвитку економіки України являється невідповідність рівня управління сільськогосподарськими підприємствами вимогам ринкової економіки.

Управління сільськогосподарським підприємством представляє собою процес цілеспрямованого впливу з метою підвищення ефективності виробничої, господарської та фінансової діяльності.

Загальні функції управління процесом формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, серед яких аналіз, прогнозування, планування, маркетинг, облік, контроль, регулювання та інші знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності [23, с.161], утворюючи повторювальний цикл управління (рис. 1.2.):

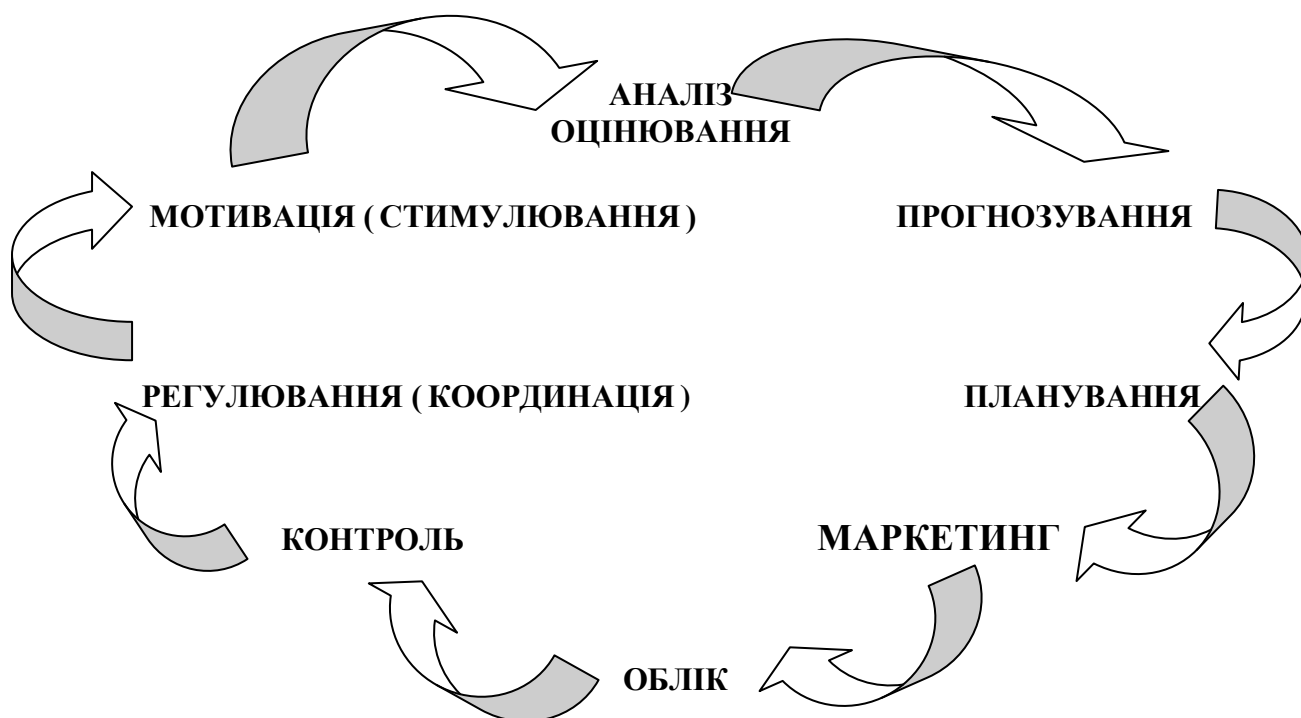

Рис. 1.2. Функції управління процесом формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором на основі джерел [24], [25].

Економічна стійкість підприємств є однією з головних умов успішної та стабільної роботи в ринкових умовах, адже, характеризує такий стан матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості, рентабельності та забезпечення процесу розширеного відтворення. Чим вища економічна стійкість підприємства, тим більш воно незалежне від різних коливань ринкової кон'юнктури.

Тому проблема підвищення економічної стійкості підприємств в сучасних умовах дуже актуальна.

При переході до економіки, орієнтованої на ринок, підприємства, виявившись у принципово новому для них законодавчо-нормативному просторі, зіштовхнулися з проблемою відповідальності за результати господарювання,

оскільки, сучасне ринкове середовище характеризується нестабільністю, нелінійністю, змінюваністю економічних параметрів, що вимагає адекватного інструментарію пом'якшення негативного впливу на виробничо-економічну систему підприємства.

Актуальним напрямом вирішення цієї проблеми є розробка на основі математичних моделей ефективної системи кількісного оцінювання рівня економічної стійкості підприємств, яка дозволяє оперативно проводити діагностику фінансово-виробничого стану і своєчасно приводити в дію механізми, що повертають систему до рівноваги.

Економіка підприємства є складним багатоаспектним утворенням, адже є :

- складною багаторівневою організаційно-управлінською конструкцією;
- системою суспільно-економічних відносин і процесів їх взаємодії, а також сукупністю продуктивних сил;
- цілісною сукупністю технологічних ланцюгів, що в поєднанні створюють уяву про характер технологічного укладу підприємства;
- сукупністю науково-відтворювальних процесів;
- сукупністю процесів формування та ефективного використання комплексу ресурсів.

Тому і економічну стійкість підприємств необхідно характеризувати як багатофакторний та багатовимірний стан підприємств, викликаний рядом екзогенних та ендогенних факторів, що, залежно від ситуації, по черзі виходять на перший план.

Врахування при класифікації галузевої стійкості дозволяє визначити індивідуальний, з урахуванням галузевих особливостей формування і закріплення, механізм її формування і розвитку, а виділення стратегічної і авансованої стійкості розширює рамки управлінських рішень при формуванні та оцінці економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

Оцінювання економічної стійкості дозволяє визначити, наскільки ефективно здійснюється управління фінансовими та виробничими ресурсами підприємства.

Дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно проводити з врахуванням існуючих закономірностей та специфічних

залежностей між станом чинників екзогенного і характеристиками ендogenous середовища сільськогосподарського підприємства, даючи менеджерам можливість своєчасно передбачити виникнення невідповідностей між запланованими показниками та своєчасним усуненням їх, попереджаючи таким чином спад темпу зростання економічної стійкості підприємства (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Сфери впливу на формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело: удосконалено автором

Поняття економічної стійкості є складним і багатофакторним та обумовлюється економічним середовищем, в межах якого здійснюється діяльність підприємства, а також результатами його функціонування, здатністю адекватно реагувати на зміни ендogenous і екзогенних чинників.

Відсутність умов для формування економічної стійкості підприємств сприяє деградації виробництва та нівелює досягнення сталого розвитку економіки держави.

Економічна стійкість підприємства формується шляхом володіння самоналаштуванням сукупності чинників виробничого, фінансового та соціального характеру, здатних незалежно від екзогенних впливів і ендогенного стану підприємства за рахунок взаємної оптимізації внутрішньої структури і внутрішніх зв'язків забезпечувати стійку фінансову та виробничо-технологічну активність з метою задоволення громадських і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому та являється необхідною умовою стійкого розвитку підприємства.

У результаті проведеного аналізу наведених думок щодо визначення економічної стійкості підприємств можна зробити висновок, що :

- економічна стійкість підприємств є містким та багатогранним соціально-економічним поняттям, що формується шляхом вчасного моніторингу змін та вмінням адаптуватися до реального соціально-економічного середовища;
- взаємодія всіх складових економічної стійкості підприємств підтримується сукупністю фінансових ресурсів, достатній обсяг яких надає можливість забезпечити своєчасне відтворення на науково-технічній основі, та сприятиме формуванню та підвищенню економічної стійкості сільськогосподарських підприємств;
- економічна стійкість сільськогосподарських підприємств забезпечується наявністю певної рівноваги всіх факторів.

На наш погляд, найбільш змістовним є визначення “економічна стійкість” підприємства, як його здатності системно врахувувати вплив екзогенних і ендогенних чинників, що характеризує такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості, рентабельності та забезпечення процесу розширеного відтворення.

Сільськогосподарське виробництво має ряд специфічних особливостей, що суттєво впливають на систему управління процесами формування економічної стійкості:

1. Земля в галузі є не тільки об'єктом праці, як в інших галузях матеріального виробництва, але її предметом, а також основним засобом, що обумовлює територіальну розпорошеність виробництва та формування органів управління в основному по територіально-виробничому принципу.

2. Територіальна розпорошеність виробництва та віддаленість структурних підрозділів від центральних садиб, дорожні умови тощо призводять до запізнення як прийняття оперативних рішень так і їх реалізації. Ці обставини вимагають делегування прав формування оперативних управлінських рішень внутрішньогосподарським підрозділам, особливо в оперативно-господарській діяльності.

3. Економічне відтворення переплітається з природним, що ставить його в залежність від ґрунтово-кліматичних умов. Це обумовлює самостійність в регулюванні виробництва, встановленні термінів, методів і прийомів виконання різних сільськогосподарських робіт.

4. Сезонність виробництва, різні коливання у використанні матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів на протязі року вимагають від управляючої системи знаходження шляхів їх вирівнювання. В результаті виникає надмірна напруга праці керівників і спеціалістів в окремі періоди сільськогосподарських робіт, значного збільшення тривалості їх робочого дня.

5. Деякий вплив на організацію управління здійснює і особливість технології виробництва, пов'язана з живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), що ставить особливі вимоги до виробництва, зберігання, транспортування, переробки та збуту продукції.

Це формує специфіку функціонування сільськогосподарських підприємств та обумовлює потребу суворого порядку узгодженості виконуваних робіт і операцій.

1.2 Особливості формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Аграрна сфера, як складова частина економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її сільськогосподарську переробку та матеріально-технічне обслуговування села, належить до однієї з головних сфер, що забезпечує 16 % внутрішнього валового продукту України. Зростання виробництва сільськогосподарської продукції на 1% забезпечує 3-4% зростання внутрішнього валового продукту, тому ключовим джерелом стійкого економічного та інтенсивного розвитку економічної системи нашої держави має стати сталий розвиток сільськогосподарських підприємств, основної ланки агропромислового виробництва.

Сталий розвиток держави, її регіонів та сталий розвиток аграрного сектору економіки України утворюють систему [26, с.217], що формує підґрунтя для формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – базового чинника розвитку економіки сільських територій.

А відтак, забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки – базова передумова формування засад сталого економічного розвитку держави.

Саме тому розробка заходів щодо нейтралізації загроз і викликів шляхом міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру, що спряють забезпеченню сталого розвитку є одним з головних пріоритетів діяльності Організації Об'єднаних Націй (*далі* – ООН) [27], [28].

Декларація Конференції ООН по проблемам навколишнього середовища людини (16.06.1972 р., м. Стокгольм) [29], [30, с.6], Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на XXI століття (1997 р.), Декларація Всесвітнього самміту ООН зі сталого розвитку (2002 р., м.Йоханнесбург) (*англ. Johannesburg Declaration on Sustainable Development*) [31], відповідно до якої розроблено План дій (*англ. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development*) [32], Програма “Трансформування нашого світу: програма Сталого розвитку до 2030 року” (*англ. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*) [33], що містить 17 цілей сталого

розвитку (*англ. 17 goals to transform our world*) окреслили мету: “досягти продовольчої безпеки та сприяти сталому розвитку сільського господарства” [34]. Економічне зростання в сільськогосподарському виробництві планується забезпечити шляхом розширення міжнародного співробітництва, зокрема в сільській інфраструктурі, інтенсифікації сільськогосподарських досліджень, розширенні послуг, розвитку технологій та сільськогосподарського виробничого потенціалу в країнах, що розвиваються, у тому числі у найменш розвинених країнах.

15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь “Цілі сталого розвитку: Україна” [35], яка визначає базові показники для їх досягнення. Серед основних завдань – підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій.

Концепцією Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [36] передбачено удосконалення системи управління розвитком сільських територій шляхом створення Національної агенції сталого розвитку сільських територій та її регіональних відділень з наданням їй статусу державної установи. Стратегією сталого розвитку “Україна – 2020”[37] передбачено здійснення реформи сільського господарства.

Розвиток аграрної політики України в умовах євроінтеграції, наголошують А. Д. Діброва, С. М. Кваша, Т. О. Осташко повинен бути направлений на формування засад сталого економічного розвитку сільських територій [38], основними компонентами забезпечення ефективності цього процесу, на думку М. П. Талавирі, є: соціальні умови, місцеве самоврядування, яке опікується охороною навколишнього середовища, підприємницька діяльність і розвиток бізнесу в сільській місцевості [39]. Саме тому, для досягнення стабільного розвитку підприємств, їх ефективність господарювання, як базову складову формування економічної стійкості, необхідно оцінювати не лише з економічного, а й екологічного [40] соціального [41] та інших поглядів.

З урахуванням того, що сільськогосподарські землі становлять станом на 1 січня 2018 року 68,7 % території України (рис. 1.5), розроблено План

заходів (19.07.2017 р.) [42] з реалізації Концепції розвитку сільських територій (23.09.2015 р.) [43].

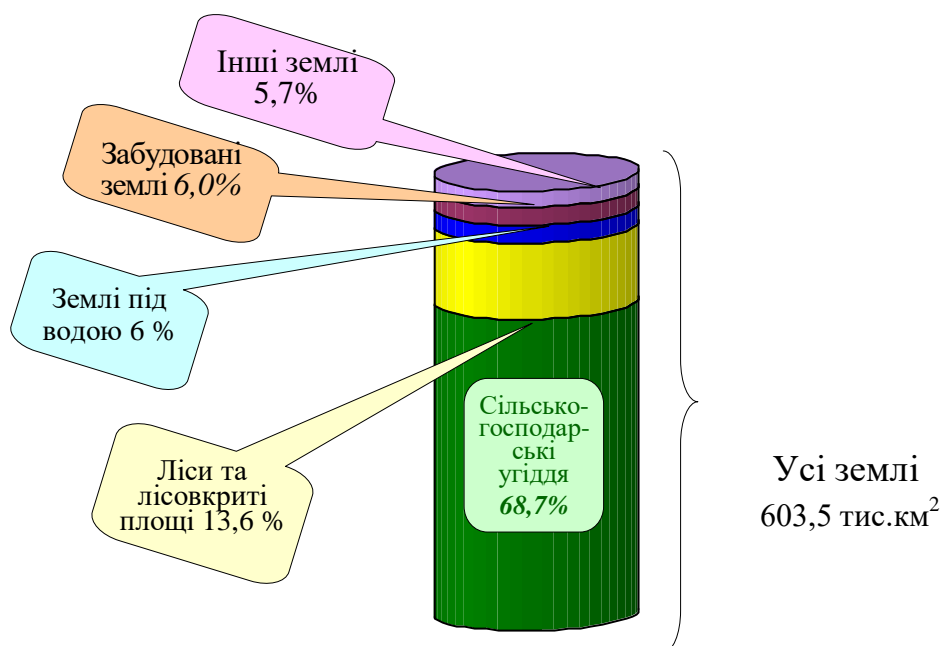

Рис. 1.4. Структура земельної площі України станом на 1 січня 2018 року

Джерело: Статистичний збірник “Сільське господарство України 2018” [44, с.65].

Серед чинників, що сприяють формуванню повноцінного ринкового середовища в агропромисловому виробництві, українські науковці, серед яких О. П. Гоголя, М. М. Ільчук, С. М. Кваша, Л. Я.Зрібняк, О. Ю. Єрмаков, В. М. Жук, С. М. Кваша, Н. І. Рижикова, Л. В. Клименко та ін., виокремлюють ефективність господарювання [45] на основі ефективного землекористування [46], розвиток підприємницької діяльності всіх учасників взаємопов’язаного ланцюга “виробництво – переробка – реалізація” на основі еквівалентності міжгалузевого обміну [47], підвищення економічної безпеки [48], формування та розвитку ринку біоенергії та біоекономіки [49], багаторівневе управління виробничою діяльністю підприємств з урахуванням ризиків [50], формування траєкторії економічного розвитку підприємств [51] тощо.

На думку вітчизняних науковців, серед яких В. П. Галушко, Т. Л. Мостенська, В. Д. Залізко, Н. І. Рижикова, Т. В. Блудова, А. Д. Остапчук, В. П. Горьовий, О. Є. Гудзь та ін. ефективність залучення інвестицій в агроформуваннях в умовах ринкової трансформації [52], забезпечується шляхом розробки інвестиційних проектів в плануванні та реалізації функціональних

стратегій [53] та впровадження інновацій [54], зокрема шляхом моделювання економічного розвитку [55], інвестиційної стратегії [56], ринку сільськогосподарської продукції та ефективного менеджменту [57], когнітивного моделювання біржового ринку сільськогосподарської продукції [58], формуванням системи антикризового управління підприємством, необхідної для передбачення та подолання кризових явищ з метою створення умов для ефективного управління ризиками та стабільного прибуткового функціонування [59, с. 11].

Українські науковці, серед яких О. О. Красноручський [60, с. 102], О. Л. Попова [61, с. 49], М. І. Пугачов [62, с. 12], Н. І. Рижикова [63, с. 134], Л. В. Клименко [64, с. 139], Ю. О. Нестерчук [65, с. 380], О. М. Шпичак [66, с. 49] та ін. виокремлюють іще ряд чинників, що сприяють забезпеченню економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема:

- залучення ефективного інструментарію та побудови економічних механізмів адаптації аграрних підприємств до ринкової ситуації з метою підвищення рівня конкурентоспроможності їх продукції та рівня економічної ефективності основної діяльності;
- мінімізація дестабілізуючого впливу експортних загроз на господарську діяльність;
- ефективне використання механізмів управління земельними ресурсами та необоротними активами;
- подолання кредитного раціонування сільськогосподарських підприємств;
- ефективність управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств;
- інноваційна діяльність, у тому числі у сфері енергозберігаючих технологій, зокрема шляхом накопичення, збереження та використання сонячної енергії;
- ефективний розвиток садівництва на основі оптимізації сортової структури багаторічних насаджень;

- збалансоване природокористування та біосоціальну концепція розвитку мотивації праці;
- інформаційно-аналітичний супровід управління підприємством;
- диверсифікацію виробництва [67], серед шляхів здійснення якої, на нашу думку, є запровадження навчальних програм, проведення тренінгів і семінарів для сільських голів та керівників сільськогосподарських підприємств з питань права інтелектуальної власності, механізмів його комерціалізації та розвитку несільськогосподарських видів бізнесу у тому числі.

Таке різноманіття підходів до формування засад сталого та стійкого економічного розвитку потребує обґрунтованого узагальнення.

З врахуванням того, що сільськогосподарське підприємство не лише виробляє продукцію, а й створює робочі місця, нараховує заробітну плату та шляхом сплати податків бере участь в реалізації державних програм розвитку економіки країни [68, с.216], тому сьогодні особливо актуальним є питання розробки та використання у практиці вітчизняних сільськогосподарських підприємств такої системи господарювання, яка б ставила за головну мету забезпечити стійке і максимально ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств та створення високого потенціалу їх розвитку в перспективі.

Економічна стійкість виступає в якості основи стабільного стану сільськогосподарського підприємства й умови його подальшого функціонування. Проблеми забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств викликані тим, що оперативні заходи, які здійснюються у мінливих умовах, дають змогу на деякий час утримувати стан підприємства стабільним, але не змінюють ситуації кардинально. Це означає, що вони пов'язані, з одного боку, з недостатнім баченням перспектив розвитку підприємства, а з іншого, – з вузькістю застосовуваного підходу до діагностики існуючого стану (ендогенних чинників) та прогнозування зміни екзогенних.

Не менш значущим є тривалість періоду збереження висхідного рівня стійкості. У цьому випадку з позиції часу утворення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства вона пропонує розглядати :

- ретроспективну, тобто економічну стійкість, сформовану в минулий період часу;
- поточну, утворену в даний аналізований період часу;
- прогностну: економічну стійкість сільськогосподарського підприємства, що розраховується та формується за допомогою техніко-виробничих і управлінських рішень на короткострокову перспективу;
- стратегічну економічну стійкість, що розраховується при довготривалому плануванні підприємства, здатну забезпечити підприємству не тільки стабільне існування, але і подальший розвиток.

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств формується під впливом різноманітних чинників впливу екзогенного середовища (рис. 1.5):

Рис. 1.5. Система чинників впливу екзогенного середовища на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

І, тому, на наш погляд, найбільш ґрунтовним є визначення економічної стійкості, як здатності сільськогосподарського підприємства зберігати певний

(заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес середовища, що передбачає ефективне управління спектром ендогенних, у тому числі й специфічних, притаманних галузі, чинників та вчасне виявлення й пристосування до екзогенних чинників діяльності, що характеризує такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості, рентабельності та забезпечення процесу розширеного відтворення.

Для забезпечення економічної стійкості підприємств необхідні гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юктури ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва, висока інвестиційна активність, ліквідність та фінансова стабільність. Тільки це дозволить створити динамічно рівноважну цілісну систему, яка б самостійно визначала свій напрямок розвитку у теперішньому і майбутньому [69, с. 219].

Розмаїття чинників зумовлює врахування всіх складових формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, зокрема, ендогенних та екзогенних.

На формування економічної стійкості впливають різні чинники, серед яких:

- виробництво дешевої продукції та надання послуг, які мають попит;
- міцне становище підприємства на ринку;
- рівень матеріально-технічного забезпечення виробництва і застосування передових технологій;
- налагодженість економічних зв'язків із партнерами;
- ритмічність кругообігу засобів;
- ефективність господарських і фінансових операцій тощо.

Економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, як здатність підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій в бізнес – середовищі необхідно формувати з урахуванням всіх чинників впливу :

- макроекономічних;
- мезоекономічних;

– мікроекономічних [69,с.317] (рис. 1.6).

Ендогенна стійкість підприємства відображає такий стан його трудового потенціалу, матеріально-речової і вартісної (грошової) структур виробництва і таку його динаміку, при якій забезпечуються стабільно високі натурально-речові й фінансові результати функціонування підприємства. В основі досягнення ендогенної стійкості підприємства лежить своєчасне й гнучке управління ендогенними та виявлення й пристосування до екзогенних факторів його діяльності.

Рис. 1.6. Класифікація чинників впливу на економічний механізм формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело: узагальнено автором

Екзогенну, щодо суб'єкта господарювання, стійкість А. О. Мілай рекомендує визначати на основі стабільності економічного середовища, в рамках якого здійснюються його діяльність [70, с.160]. Вона досягається відповідним макроекономічним регулюванням ринкової економіки.

Загальна стійкість підприємства може бути забезпечена лише за умови стабільної реалізації продукції й одержання виручки, достатньої за обсягом, щоб виконати свої зобов'язання перед бюджетом, розрахуватися з постачальниками, кредиторами, працівниками тощо.

Водночас для розвитку підприємства необхідно, щоб після здійснення всіх розрахунків і всіх зобов'язань у нього залишався такий розмір прибутку, який би дав змогу розвивати виробництво й виводити його на конкурентоздатний рівень, здійснювати соціально-культурні програми для своїх працівників, забезпечувати посилення стимулів для їхньої високоефективної праці.

Саме така ситуація виражає зміст економічної стійкості, яка є головним компонентом загальної стійкості сільськогосподарського підприємства.

Економічна стійкість є наслідком стабільного перевищення прибутків над витратами, забезпечує вільне маневрування коштами підприємства і шляхом ефективного їх використання сприяє безперебійному процесу виробництва та реалізації продукції.

Зовнішнім проявом економічної стійкості виступає платоспроможність підприємства, тобто здатність сільськогосподарського підприємства своєчасно та в повному обсязі виконати свої платіжні зобов'язання, що впливають з торгових, кредитних і інших операцій платіжного характеру. Тобто, економічна стійкість сільськогосподарського підприємства – це його спроможність розвиватися у динамічних умовах екзогенного та екзогенного середовищ.

Для цього підприємство повинно мати гнучку структуру ресурсів і, при необхідності, мати можливість залучати позикові кошти, тобто бути кредитоспроможним.

Кредитоспроможним є підприємство при наявності в нього передумов для одержання кредиту та спроможності своєчасно повернути взятую позику зі сплатою належних відсотків за рахунок прибутку або інших фінансових ресурсів. За

рахунок прибутку підприємство не тільки погашає свої зобов'язання перед банками, бюджетом, страховими компаніями та іншими підприємствами, але й інвестує кошти в капітальні витрати.

Ефективність фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, а, отже, і його економічна стійкість, багато в чому залежить від показників забезпеченості підприємства засобами та відповідними джерелами їх формування. Розглянемо ендогенні чинники. На результативність підприємницької діяльності впливають вибір складу й структури продукції чи послуг, що створюються сільськогосподарським підприємством.

Інший істотний чинник економічної стійкості підприємства – це оптимальний склад і структура активів, а також ефективне управління ними.

Наступний визначальний внутрішній чинник економічної стійкості – склад і структура фінансових ресурсів, адже саме вони виступають найголовнішим стимулом здійснення господарської діяльності підприємством, адже, забезпечують всім необхідним виробничу, наукову, маркетингову діяльність, сприяючи не тільки їх ефективному функціонуванню, але й всього підприємства в цілому.

Г. В. Кравчук [71, с.129] наголошує, що при управлінні економічною стійкістю визначальними ендогенними чинниками також є: галузева належність суб'єкта господарювання, а відтак, не лише врахування екзогенних, а й системний аналіз ендогенних складових економічної стійкості [72, с.133] (рис. 1.7) забезпечуватиме оптимальні умови ефективного господарювання.

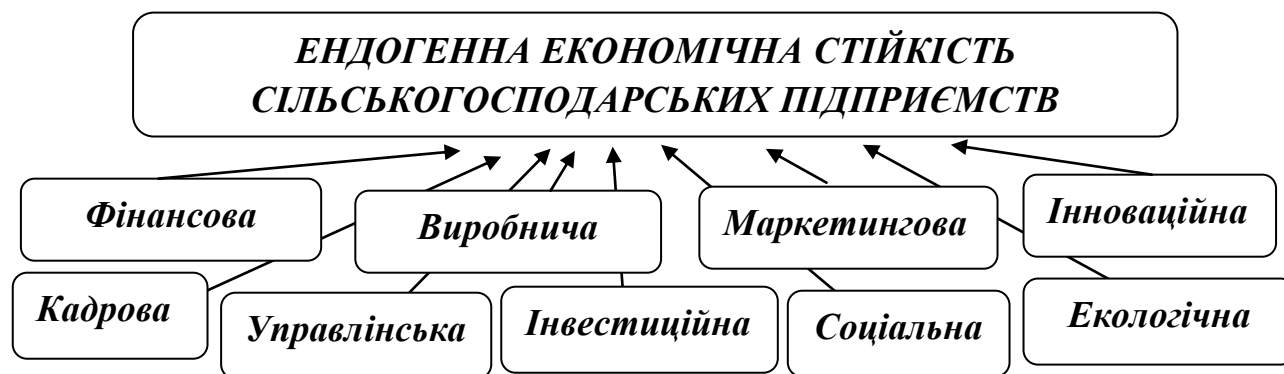

Рис. 1.7. Складові ендогенної економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело: узагальнено автором.

Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати з врахуванням всіх видів її ендогенної складової (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Характеристика видів складових ендогенної економічної стійкості підприємств

Критерій класифікації	Назва	Характеристика
За сферою формування	Інформаційна	Ефективне використання інформаційних ресурсів
	Операційна	Забезпечення рентабельної операційної діяльності
	Комерційна	Стійкість комерційної діяльності
	Цінова	Оптимальний механізм ціноутворення
	Збутова	Ефективна збутова діяльність
Стосовно періоду встановлення і тривалості існування	Поточна	У поточному періоді
	Короткострокова	Терміном від 1 до 5 років
	Довгострокова	Терміном більше 5 років
	Стратегічна	Прогнозована в майбутньому періоді
Стосовно визначення показників стійкості	Абсолютна	Здатність підприємства адаптуватися в будь-яких умовах, при цьому мати високу рентабельність, платоспроможність, ліквідність
	Достатня	Здатність підприємства адаптуватися в кризових умовах, мати достатню рентабельність, наявність нормальних джерел покриття запасів та витрат, достатню платоспроможність, ліквідність тощо
	Нестійка	Нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, при цьому мати низьку рентабельність, недостатність джерел покриття запасів і витрат, недостатню платоспроможність
	Кризова	Нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, наявність збитковості, неплатоспроможності тощо

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [73], [74], [75]

Виокремлення екзогенних і ендогенних чинників формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств дозволяє ефективніше управляти виробничими, природними, трудовими, інформаційними, фінансовими, оборотними, капітальними та іншими ресурсами.

Стійкість підприємства – стан матеріально-речової, вартісної структури виробництва, реалізації продукції і таку її динаміку, при якій забезпечується стабільно високий результат функціонування підприємства. Економічна стійкість характеризує такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення та виокремлює ще й такі її види :

- інформаційну (ефективне використання інформаційних ресурсів);
- операційну (забезпечення рентабельної операційної діяльності);
- комерційну (стійкість комерційної структури);
- цінову (оптимальний механізм ціноутворення);
- збутову (ефективна збутова діяльність).

Стосовно періоду встановлення і тривалості існування:

- поточну (в поточному періоді);
- короткострокову;
- перспективну (прогнозована або спланована в майбутньому періоді);
- довгострокову (стратегічну).

Стосовно визначення показників стійкості:

- абсолютну (здатність підприємства адаптуватися в будь-яких умовах, при цьому мати високу рентабельність, платоспроможність, ліквідність);
- достатню (здатність підприємства адаптуватися в кризових умовах, мати достатню рентабельність, наявність нормальних джерел покриття запасів та витрат, достатню платоспроможність, ліквідність тощо);
- нестійку (нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, при цьому мати низьку рентабельність, недостатність джерел покриття запасів і витрат, недостатню платоспроможність);
- кризову (нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, наявність збитковості, неплатоспроможності тощо).

Стосовно фаз економічного циклу підприємства та походження:

- набута (фаза становлення, зрілості);
- успадкована (фаза створення – результат сформованого запасу стійкості);
- авансована (фаза створення – придбана при купівлі одного підприємства іншим).

За рівнем контрольованості:

- контрольована (розуміння, сприйняття та можливість усунення негативних наслідків);
- неконтрольована (неможливість передбачити та усунути негативні наслідки).

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств – це комплекс ознак організаційної, логістичної, виробничої, фінансово-кредитної діяльності з урахуванням їх взаємовпливу та взаємодії, а також якість продукції, що виробляється, науково-технічний розвиток матеріальної бази, стабільність всього спектра ресурсного забезпечення, зокрема, кадрового та інтелектуального потенціалу та наявність інноваційного менеджменту.

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств, маючи системний характер характеризується наявністю механізмів саморегуляції, завдяки яким відбуваються процеси пристосування, що призводять до вирівнювання попиту та пропозиції, витрат і доходів, тощо і тим самим забезпечують стійкий розвиток.

На наш погляд, економічна стійкість сільськогосподарського підприємства – це його здатність зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес середовища, що передбачає ефективне управління спектром ендогенних, у тому числі й специфічних, притаманних галузі, чинників та вчасне виявлення й пристосування до екзогенних чинників діяльності.

У процесі формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідні:

- гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юктури ринку;
- підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва;

– висока інвестиційна активність, ліквідність та фінансова стабільність.

Тільки за таких умов сільськогосподарське підприємство являтиме собою динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначатиме свій напрямок розвитку у теперішньому та майбутньому.

1.3 Методичні основи дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств є одним із визначальних чинників їх функціонування в сучасних умовах. У зв'язку з цим суттєво зростають роль і значення аналізу та пошуку чинників підвищення економічної стійкості як для самого підприємства, так і для його партнерів по бізнесу.

Запобігання порушенню економічно стійкого стану сільськогосподарських підприємств можливе лише завдяки своєчасному виявленню дестабілізуючих чинників, що впливають на рівень економічної стійкості та виробленню стратегії подальшого розвитку з їх урахуванням. В економічній літературі значна увага надається дослідженню чинників впливу на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, виокремленню її видів. Різноманіття підходів до визначення та аналізу складових економічної стійкості підприємств свідчать про те, що питання алгоритму моніторингу стану економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є недостатньо опрацьованим.

Академік П. Т. Саблук [76] наголошує, що основна потреба розвитку аграрно-промислового комплексу (далі – АПК) і сільського господарства як складової АПК полягає в надійності та стабільності розвитку. Для того, щоб зберегти стійкий фінансово-економічний стан в умовах постійних змін екзогенного середовища, знайти та реалізувати оптимальний шлях до стійкого фінансово-економічного стану необхідно неупинно та ефективно управляти усіма складовими цього явища.

Функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних динамічних ринкових умовах вимагає ефективних ситуаційних рішень. Як наголошує

О. Г. Сокол, ситуаційне управління стійкістю як неперервним економічним процесом передбачає прийняття управлінських рішень не відповідно до встановлених планів роботи, а в міру виявлення потенційних проблем. Такий підхід потребує децентралізації у використанні управлінських функцій, передбачає необхідну адаптивність і гнучкість організаційної структури підприємства [77]. Забезпечення необхідного рівня самофінансування виробничого розвитку – головна мета управління економічною стійкістю сільськогосподарського підприємства. Тому, важливим об'єктом моніторингу повинна бути виробнича стійкість сільськогосподарського підприємства, адже, саме за рахунок постійного контролю за ресурсним забезпеченням та підвищенням ефективності виробництва, яке О. Ю. Єрмаков з колегами визначають як цілеспрямовану діяльність зі створення корисного продукту (товарів, предметів, послуг тощо) [78], можна забезпечити виконання основних цілей виробничого процесу сільськогосподарських підприємств:

- оптимальний обсяг продаж;
- якість виготовленої продукції;
- задоволення споживача;
- одержання прибутку;
- зміцнення іміджу сільськогосподарського підприємства;
- постійний контакт з клієнтами;
- після продажне обслуговування.

З огляду на складність виробничих відносин на сільськогосподарському підприємстві та різноманітність виконуваних ним функцій, його виробнича стійкість визначається багатьма ендогенними та екзогенними чинниками, кожний з яких впливає на постачання та відновлення якісного, конкурентоспроможного продукту.

У процесі формування економічно стійкого розвитку сільськогосподарського підприємства варто враховувати, що існуюча тенденція перенасичення сівозмін технічними культурами призводить до виснаження ґрунтів [79], а відтак, до зниження врожайності у майбутньому.

Здійснюючи оцінку економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати показники ефективності використання авансового капіталу, показники собівартості продукції та продуктивності праці, адже, наявність фінансової стійкості проявляють коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт покриття та ін.

Успіх фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, а отже і його економічна стійкість, багато в чому залежить від показників забезпеченості підприємства засобами та відповідними джерелами їх формування. Для характеристики джерел формування запасів визначають три основних показники:

1. Наявність власних обігових коштів (ВОК) визначається як різниця між капіталом і резервами та необоротними активами. Цей показник характеризує чистий оборотний капітал. Його збільшення порівняно з попереднім періодом свідчить про стабільне формування економічної стійкості підприємства

$$\text{ВОК} = \text{КіР} - \text{ПА}, \quad (1.1)$$

де КіР – сума капіталу і резервів;

ПА – позаобігові активи [80].

2. Наявність власних довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат (ВД) визначається шляхом збільшення ВОК на суму довгострокових пасивів:

$$\text{ВД} = \text{ВОК} + \text{ДП}, \quad (1.2)$$

де ДП – довгострокові пасиви [80].

3. Загальний розмір основних джерел формування запасів і витрат (ОД) визначається шляхом збільшення ВД на суму короткострокових позичкових коштів:

$$\text{ОД} = \text{ВД} + \text{КПК}, \quad (1.3)$$

де КПК – короткострокові позикові кошти [80].

Цим показникам наявності джерел формування запасів відповідають три показники забезпеченості запасів джерелами їхнього формування:

4. Надлишок (+) або нестача (–) власних обігових коштів (ДВОК):

$$\text{ДВОК} = \text{ВОК} - 3, \quad (1.4)$$

де Z – запаси.

5. Надлишок (+) або нестача (–) власних та довгострокових джерел формування запасів (ДВД):

$$\text{ДВД} = \text{ВД} - Z \quad (1.5)$$

6. Надлишок (+) або нестача (–) загальної величини основних джерел формування запасів (ДОД):

$$\text{ДОД} = \text{ОД} - Z \quad [80] \quad (1.6).$$

З метою аналізу фінансової складової економічної стійкості сільськогосподарських підприємств варто використовувати ряд показників, серед яких коефіцієнт фінансової автономії та ін. (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

**Перелік показників для аналізу фінансової складової економічної стійкості
сільськогосподарських підприємств**

Показник	Технологія розрахунку
Коефіцієнт фінансової автономії (незалежність) характеризує ступінь незалежності підприємства від екзогенних джерел фінансування, $K_{\text{фін.авт.}}$	Питома вага власного капіталу в його загальному обсязі. Мінімальне (нормативне) значення коефіцієнта має бути більшим за 0,5.
Коефіцієнт фінансової залежності, $K_{\text{фін.зал.}}$	Частка позикового капіталу в загальній валюті балансу. У випадку, якщо власники повністю фінансують своє підприємство його значення наближається до 1.
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності (фінансова стійкість), $K_{\text{фін.ст.}}$	Відношення власного й позикового капіталу до загальної валюти балансу. Бажано, щоб коефіцієнт перевищував 1.
Коефіцієнт ліквідної платоспроможності, $K_{\text{лікв.пл.}}$	Відношення загальної суми поточних активів до загальної суми фінансових і поточних зобов'язань. Бажано, щоб коефіцієнт перевищував 1.
Коефіцієнт фінансового ризику $K_{\text{фін.риз.}}$	Відношення позикового капіталу до власного. Нормативне значення цього коефіцієнта не повинно перевищувати 1.

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [80], [81].

Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств шляхом ефективного управління виробничим процесом через виробничий менеджмент найуспішніше здійснюється, завдяки: гнучким планам; раціональному використанню елементів виробничої системи; дієвому контролю над усіма видами діяльності сільськогосподарських підприємств.

Маркетингова складова формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства полягає у забезпеченні оптимального співвідношення між попитом і пропозицією продукції, визначенні виду та асортименту, досягненні найдоцільнішої швидкості просування товарів (послуг) на шляху від виробника до кінцевого споживача. Посеред показників результативності маркетингової діяльності підприємства Т. І. Балановська, О. П. Гоголя та А. В. Троян виокремлюють підвищення конкурентоспроможності товару, включаючи вимоги якості СОТ, динаміку його структури та асортименту тощо [82, с.23].

Інноваційна діяльність підприємства стосується як економічної, так і соціальної, виробничої та маркетингової сторін його стійкого розвитку. Видатний практик з маркетингу, відомий американський економіст Пітер Фердинанд Друкер [83] сказав, що в бізнесі є дві базові функції, що здатні генерувати прибуток – маркетинг та інновації, а все інше – витрати.

Інноваційна складова економічної стійкості сільськогосподарських підприємств характеризує здатність підприємства до впровадження нових технологій і способів організації виробництва, до випуску нових видів продукції, виконання нових видів робіт, надання нових видів послуг.

Практика господарювання на ринкових засадах вимагає від сільськогосподарських підприємств формування економічної стійкості на основі використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу та ефективних форм організації виробництва і праці, активізації підприємницької діяльності тощо.

З метою сталого розвитку, економіка будь-якого сільськогосподарського підприємства повинна забезпечувати ефективну соціально-екологічну стійкість, динаміку змін якої необхідно контролювати.

Соціально-екологічна стійкість сільськогосподарського підприємства здійснюється через соціальну політику підприємства, яка спрямована на захист і підтримку людей, створення сприятливих умов праці та відпочинку, розвиток людського потенціалу, вмотивованість персоналу та екологічну політику (раціональне використання природних ресурсів, використання ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій), що сприяє збереженню навколишнього середовища та дбайливому відношенню до природи.

Соціальне забезпечення, як наголошує О. М. Ляшенко [84], являється одним із факторів формування економічної безпеки, що сприяє захищеності підприємства від екзогенних та ендогенних загроз та досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження інтересів підприємства, відповідно з інтересами суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища у часі та просторі.

Забезпечення кадрової складової формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств передбачає оцінку професійного рівня підготовки менеджерів, фахівців і робітників, мотивації персоналу, підприємницької активності менеджерів, рівня конфліктності колективу, стилю керівництва менеджерів.

Важливим чинником формування економічної стійкості є ефективність управління [85]. При визначенні ефективності управління обчислюють абсолютну і порівняну ефективність витрат на управління.

Абсолютна ефективність виражається загальною величиною ефекту, одержаного в результаті здійснення заходів удосконалення системи управління виробництвом.

Порівняльна ефективність показує, наскільки один варіант ефективніший за інший, проєктований або діючий.

Оскільки, управління є складовою виробничо-фінансової діяльності підприємств, то свідченням підвищення його ефективності може бути зростання економічних показників господарювання при незмінних або навіть дещо зростаючих витратах на управління.

Управлінська складова формування економічної стійкості виражається через її складові компоненти: ідеї управління, професіоналізм, творчість, лідерство тощо. Так, японський менеджер О. Морімас [86] вважає, що розвиток управління залежить великою мірою від творчого підходу до цього процесу.

Саме через поєднання ідеї, політики та стратегії управління з творчістю народжується спосіб управління, що зумовлює особливий характер розвитку підприємства. Він зазначає, що управління – це “стовбур” підприємства, який є базою виживання в умовах “негоди”, що панує у зовнішньому світі.

Потенціал загального рівня управлінської складової економічної стійкості сільськогосподарських підприємств формується з компонентів, зведених в табл. 1.5, успішна реалізація яких забезпечує ефективність управлінського процесу та реалізацію інших складових економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1.5

**Складові потенціалу управлінської складової економічної стійкості
сільськогосподарського підприємства**

Складові управлінського процесу	Чинник	Організаційні чинники
Організаційний клімат, корпоративна атмосфера	Рівень професіоналізму та корпоративної культури,	Корпоративна культура, оптимальні структуризація підприємства та розподіл повноважень
Компетенції	Посада, здібності та компетентність	Наявність системи професійного та компетентнісного зростання
Ефективність управління	Наявність кадрів, їх професіоналізм та бажання сприяти формуванню економічної стійкості підприємства	Організаційні передумови, рівень професіоналізму та вмотивованість персоналу на досягнення мети

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [87], [88].

За умов фінансово-економічної кризи з одночасним підвищенням конкуренції за ринки збуту важливим індикатором реалізації цілей підприємства є

залучення інвестицій [89]. Інвестиційна привабливість – це сукупність характеристик, що дозволяє інвесторові оцінити, наскільки той чи інший об’єкт інвестицій привабливіший від інших. Важливу роль у залученні інвестиційних ресурсів відіграє якість наданої інвесторам необхідної інформації для забезпечення об’єктивного оцінювання інвестиційної привабливості підприємства та визначення можливих напрямів вкладання інвестицій.

Інвестиційна складова економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, означає стабільність капіталовкладень, сукупних затрат, довгострокових вкладень коштів, які визначаються сукупністю економіко-психологічних показників, що оцінюють можливість отримання інвестором максимального прибутку при мінімальному ризику вкладення коштів та визначається матеріально-фінансовими умовами розширення та модернізації виробництва, створенням виробничої, соціальної інфраструктури, товарно-матеріальних запасів і резервів, підготовкою та перепідготовкою кадрів тощо.

О. В. Арєф’єва та Д. М. Городинська [90] для оцінки інвестиційної складової економічної стійкості сільськогосподарських підприємств рекомендують використовувати таку систему показників (табл. 1.6):

Таблиця 1.6

Перелік показників для аналізу інвестиційної складової підприємств

Показник	Технологія розрахунку
Обсяг інвестицій у виробництво до загального обсягу виробленої продукції, $O_{\text{інв.у вироб. до заг. обс. в прод.}}$	Відношення суми нематеріальних активів, незавершеного будівництва та основних засобів до обсягів реалізованої продукції
Коефіцієнт прибутковості власного капіталу, $K_{\text{приб.вл.капіт.}}$	Відношення фінансового результату від звичайної діяльності до середньорічної вартості власного капіталу
Коефіцієнт прибутковості активів (рентабельність активів), $K_{\text{приб.акт.}}$	Відношення чистого прибутку до середньорічної вартості активів підприємства
Рентабельність фінансових інвестицій, $P_{\text{фін.інв.}}$	Відношення суми доходів за цінними паперами та доходу від пайової участі до величини довгострокових та короткострокових фінансових інвестицій

Джерело: [90, с. 80]

Методологія наукового дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств передбачає всебічне, об'єктивне та ґрунтовне вивчення економічних явищ і процесів, їх характеристик та зв'язків.

З урахуванням системи закономірностей та специфічних залежностей між станом чинників екзогенного та характеристиками ендегенного середовища сільськогосподарського підприємства моніторинг економічної стійкості підприємства необхідно проводити з окресленням всього кола зацікавлених груп в наявності достовірної інформації про діяльність підприємства (табл. 1.7):

Таблиця 1.7

Зацікавлені в достовірній інформації групи

Групи зацікавлених в інформації	Мета зацікавленості
1. Власники (акціонери)	Оцінка економічної стійкості підприємства, визначення ефективності, ризикованості бізнесу, перспективних напрямів вкладення коштів, гарантій отримання запланованих результатів у майбутньому
2. Виробники	Оцінка наявності та ефективності використання ресурсів
3. Споживачі	Оцінка якості та споживчої вартості продукції
4. Постачальники	Формування рішень про доцільність короткострокового та довгострокового співробітництва з підприємством
5. Кредитори	Обґрунтування доцільності видачі кредитів
6. Інвестори	Оцінка ймовірності повернення позикових коштів у процесі формування інвестиційного портфеля
7. Страхові компанії	Оцінка ймовірності настання страхового випадку
8. Інші	Верифікація надійності та оперативна оцінка вірогідного партнерства

Джерело: удосконалено автором на основі [91]

Механізм управління фінансовою стійкістю сільськогосподарського підприємства формується рядом складових, серед інформаційно-аналітичне

забезпечення, наявність стратегії управління фінансовою стійкістю та інструменти антикризового управління підприємством (рис. 1.8):

Рис. 1.8. Механізм управління фінансовою стійкістю сільськогосподарського підприємства

Джерело : [92].

Формування економічної стійкості необхідно здійснювати з врахуванням всього спектру екзогенних та ендогенних чинників [93] (рис. 1.9):

Рис. 1.9. Система чинників впливу на формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств
Джерело: узагальнено автором

У ході здійснення моніторингу стану економічної стійкості необхідно дотримуватись послідовності [94, с. 87] (рис. 1.10) :

Рис. 10. Алгоритм діагностики економічної стійкості сільськогосподарських підприємств*

Примітка. *Розроблено автором

Дієвість моніторингу передбачає застосування регулюючих дій, спрямованих на усунення відхилень, збоїв, недоліків у керованій системі шляхом розроблення та впровадження відповідних коригуючих заходів.

Коригуючі заходи передбачають :

- порівняльний аналіз наявного стану з визначеними стратегічним цілями підприємства та з прогнозними значеннями показників економічної стійкості підприємства;
- формування системи алгоритмів дій щодо усунення відхилень;
- усунення відхилень шляхом перегляду критеріїв досягнення економічної стійкості підприємства.

Залежно від характеру виявлених моніторингом відхилень, поточних перешкод чи недоліків, коригування може відбуватись у конкретних блоках: в плануванні, в організації чи шляхом мотивації.

Завдяки тактичним і стратегічним заходам моніторингу можна своєчасно коригувати дії з метою досягнення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств за будь-яких загроз зовнішнього середовища. Для цього необхідні:

- гнучкість і швидкість реакції на зміни кон'юнктури ринку;
- підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва;
- висока інвестиційна активність;
- ліквідність;
- фінансова стабільність.

Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно проводити на основі:

- вдосконалення організаційно-економічного механізму;
- поліпшення інвестиційного забезпечення підприємств шляхом аграрно-промислової інтеграції;
- використання фінансового лізингу [95, с.62].

При дослідженні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно дотримуватись загальних (невизначеності, обумовленості та ін.), специфічних (соціальних, економічних тощо) та операційних принципів [96, с. 664]. Зокрема, принципу симпліфікації (спрощення)

(латин. *simplex* – простий) передбачає уникнення складних процедур шляхом заміни їх елементарними (за умови наявності таких) (рис. 1.11):

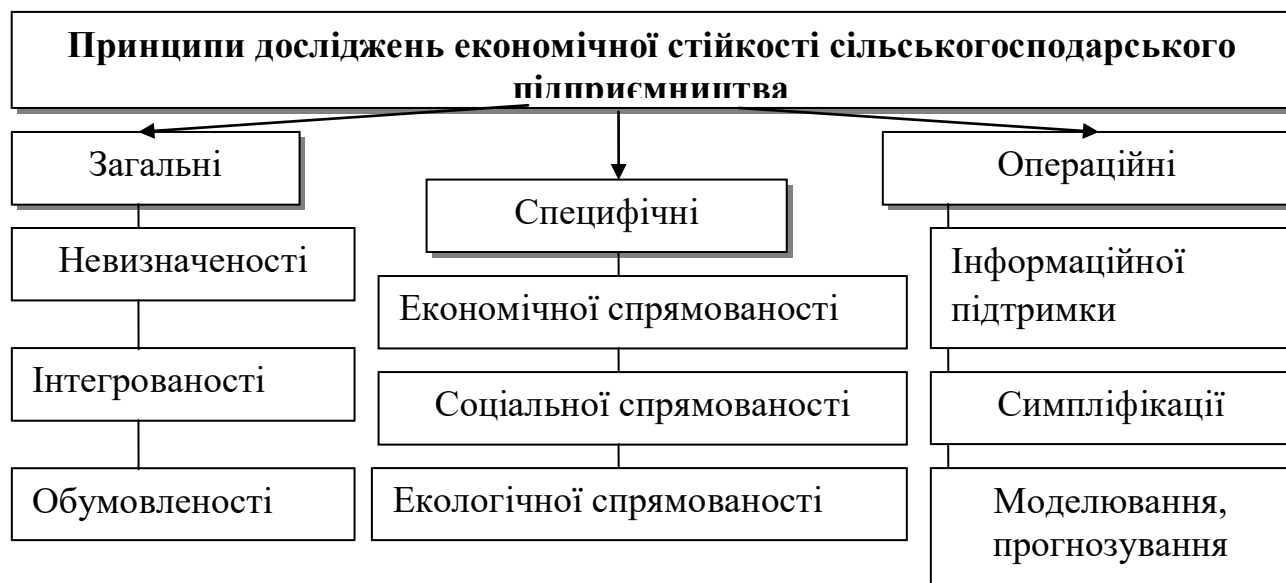

Рис. 1.11. Основні принципи досліджень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства

Джерала: узагальнено автором на основі [97], [98].

Одним із основних чинників формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є підвищення його ефективності, яка:

- сприяє збільшенню обсягів виробництва продукції;
- безпосередньо впливає на рівень роздрібних цін на продукти харчування та товари широкого вжитку, виготовлені із сільськогосподарської сировини;
- відображає витрати всіх видів ресурсів, що споживаються на підприємстві;
- створює передумови для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва;
- стимулює використання всіх резервів, наявних на підприємстві;
- сприяє забезпеченню інформацією щодо ефективності виробництва всі ланки управлінської ієрархії.
- забезпечує збільшення доходів та рентабельності сільськогосподарських підприємств, сприяючи цим формуванню їх економічної стійкості.

Підходи до визначення економічної ефективності розроблялися та висвітлювалися багатьма дослідниками. Так, в економічній енциклопедії ефективність визначається як здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [99].

В. Г. Андрійчук [100] визначає ефективність як результативність певного процесу, дії та наголошує, що ефективність визначається зіставленням економічного результату (зиску від бізнесу) з витратами на досягнення цього результату.

М. М. Ільчук та Т. Д. Іщенко наголошують, що економічна ефективність є загальною економічною категорією для будь-якого виду підприємницької діяльності. Вона визначається зіставленням економічного результату (зиску від бізнесу) з витратами на досягнення цього результату. Зазначений критерій (основний принцип, мірило) повною мірою стосується суб'єктів як малого й середнього так і великого бізнесу на селі, що здійснюють діяльність з метою максимізації своїх економічних результатів і мінімізації витрат, пов'язаних з отриманням їх. Водночас, варто розрізняти поняття “ефект” і “ефективність. Ефект – це загальна сума вигод від бізнесу, а ефективність – частка від ділення ефекту на витрати, здійснені з метою отримання цього ефекту. Критерій економічної ефективності відображують такою формулою [101, с.498]:

$$R_{\text{е.еф}} = \frac{\hat{A} \rightarrow \max}{\hat{B} \rightarrow \max} \quad (1.7)$$

де E – економічний результат (зиск або ефект), що максимізується; B – витрати на досягнення економічного результату, що мінімізуються.

Ефективність виробництва сільськогосподарського підприємства – це складне і багатогранне явище, оскільки, сільськогосподарське виробництво вимагає органічного поєднання і взаємодії чотирьох факторів – робочої сили, основних засобів, предметів праці та землі. Економічна ефективність – важливий показник діяльності сільськогосподарського підприємства. Науковці виокремлюють такі її види: технологічна, соціальна, екологічна, управлінська та ін.

Технологічна ефективність, як результат взаємодії факторів виробництва, характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва.

У рослинництві показниками технологічної ефективності є врожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції (вміст цукру в цукрових буряках, олії в насінні соняшнику, білка в зерні тощо).

У тваринництві технологічними показниками ефективності є продуктивність худоби і птиці, а також основні параметри якості тваринницької продукції.

Показники технологічної ефективності відображають специфіку й особливості сільського господарства та надають можливість здійснювати порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці.

Соціальна ефективність, відображаючи стан поліпшення соціальних умов життя людей, спрямована на здійснення комплексу заходів, а саме: підвищення рівня зайнятості населення та скорочення безробіття, поступове збільшення заробітної плати, зацікавленість працівників у результатах роботи підприємства, створення умов для підвищення рівня освіти й професійного зростання, поліпшення умов праці, заміна важкої і непрестижної ручної праці засобами механізації й автоматизації, соціальні виплати на оздоровлення тощо.

Виділення екологічної ефективності в самостійну форму зумовлено необхідністю створення екологічно безпечного для людей довкілля. Екологічна ефективність визначається розмірами внесків, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища.

Оцінку її рівня визначають такі показники як частка чистого прибутку, спрямованого на екологічні заходи, частка екологічно чистих кормів для годування тварин тощо.

Застосування інноваційних технологій виробництва на сільськогосподарських підприємствах сприяє підвищенню ефективності діяльності [102], а відтак, виступає невід'ємною складовою інвестиційного розширення.

Ефективність діяльності підприємства залежить від правильної організації обліку та аудиту, що дає змогу точно, достовірно і своєчасно відображати в обліку всі господарські операції з метою їх впливу на виробничо-господарську діяльність підприємства та оперативного втручання в разі виявлення недоліків.

Ефективне формування стратегічних засад економічної стійкості дає змогу сільськогосподарському підприємству адаптуватися до умов екзогенного середовища та контролювати ступінь власної незалежності від його впливу [103]. Для цього необхідна побудова механізму стратегічного розвитку з метою організації ефективної системи взаємодії всіх елементів, що беруть участь у процесі формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, адже, саме комплексний підхід до формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарських підприємств забезпечить сталий розвиток та досягнення запланованих цілей.

Обґрунтування стратегії стійкого економічного розвитку та вибір альтернативи стратегічної поведінки підприємства є одними з ключових етапів забезпечення тривалого рівноважного функціонування сільськогосподарських підприємств у ринковому просторі [104], формування стійких конкурентних переваг та досягнення довгострокової ефективності.

Важливою складовою механізму забезпечення стратегічної стійкості з точки зору його інформаційної підтримки є моніторинг чинників ендogenous та екзогенного середовища сільськогосподарського підприємства [105], вплив яких може перешкоджати забезпеченню його стратегічної стійкості, чи, навпаки, в разі існування можливостей, сприятиме подальшому ефективному розвитку підприємства та зміцненню його стратегічних позицій.

Моніторинг повинен супроводжувати кожен етап оцінки стратегічної стійкості [106], формування, прийняття, реалізації управлінських рішень [107].

При формуванні стратегії економічної стійкості підприємства необхідно дотримуватися основних принципів [108, с. 664] (табл. 1.8):

Таблиця 1.8

Характеристика основних принципів формування стратегії забезпечення економічної стійкості підприємства

Принципи	Характеристика відповідних принципів
Цілеспрямованості	Означає орієнтованість на досягнення стратегічної мети
Системності	Комплексний аналіз всіх структурних складових
Структуризації	Враховування структурних причинно – наслідкових взаємозв'язків
Узгодженості	Виявлення та усунення неузгодженості між результатами аналізу всіх складових
Адаптивності та мобільності	Полягає в гнучкості та оперативному реагуванні стратегії забезпечення ЕС підприємства на зміну чинників екзогенного та ендогенного середовища.
Достовірності	Передбачає системну верифікацію як вихідної так і поточної інформації
Безперервності	Постійний системний моніторинг динаміки досліджуваного процесу
Гнучкості	Вчасне врахування поточних змін та внесення коректив
Практичної спрямованості	Враховування вихідних даних та наявних можливостей
Стратегічності	Передбачає на альтернативних засадах цільову направленість стратегії забезпечення ЕС з врахуванням сильних та слабких сторін підприємства, а також можливостей, ризиків та загроз, що диктує ринок.
Ієрархічності	Полягає у поділі складових та основних етапів стратегії забезпечення ЕС підприємства залежно від ступеня пріоритетності, важливості, а також формуванні рівнів її виконавців.
Рациональності та економічного ефекту	Полягає у економічній вигоді, тобто перевищенні одержаних результатів від використання стратегії забезпечення ЕС підприємства над витратами.
Економічного зростання та рівноваги	Відображає, в процесі реалізації стратегії забезпечення ЕС, прагнення підприємства досягати максимального економічного зростання на фоні допустимо незначних коливань від зрівноваженого стану фінансово-економічної системи підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [109]

З метою забезпечення ефективності стратегії формування економічної стійкості підприємства в процесі її розробки варто враховувати весь спектр принципів, зокрема, комплексності, узгодженості та ін. [110, с.664] (табл. 1.9):

Таблиця 1.9

Характеристика принципів формування стратегії забезпечення економічної стійкості підприємства

№ з/п	Принципи	Характеристика відповідних принципів
1.	Комплексності та взаємоузгодженості управління	Полягає у забезпеченні відсутності протиріч та наявності ефективного взаємозв'язку в процесі управління ЕС підприємства, взаємодоповнюваності та несуперечності управлінських рішень щодо формування та впровадження стратегії її забезпечення
2.	Фінансової стійкості	Відображає націленість підприємства в процесі формування та реалізації стратегії на забезпечення фінансовою стійкістю – ключовою умовою його життєздатності та подальшого розвитку, що полягає у залученні та використанні різних форм капіталу та контролюванні стану його фінансових ресурсів
3.	Конкурентостійкості	Полягає у постійній орієнтації підприємства в процесі формування та реалізації стратегії забезпечення його ЕС на боротьбу з викликами сучасної конкуренції, формування набору конкурентних переваг тощо.
4.	Партисипативності та соціальної орієнтованості	Характеризує високий ступінь залучення працівників до розробки і реалізації стратегії забезпечення ЕС підприємства з перспективою удосконалення стану корпоративної культури
5.	Каузальності	Відображає наявність причинно-наслідкових зв'язків між симптомами економічної дестабілізації підприємства і результатами, одержаними завдяки впровадженню стратегії забезпечення його ЕС
6.	Збалансованості	Пов'язаний із наявністю відповідності та оптимального співвідношення між реальними потребами та ключовими складовими стратегії забезпечення ЕС підприємства та наявними ресурсами для її впровадження
7.	Інноваційності та розвитку	Означає, що процес формування стратегії забезпечення ЕС підприємства повинен враховувати динамічність змін у бізнес-процесах, результати науково-технічного прогресу тощо

Джерело: узагальнено автором.

Дотримання вищенаведених принципів формування стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства покликане створити для суб'єкта

господарювання сприятливі умови для подальшого ефективного функціонування та розвитку з максимальним врахуванням ймовірних змін, тенденцій та вимог ринкового середовища.

Упродовж років економісти працювали не лише над методами формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, а й над формуванням показників та методик для кількісної оцінки рівня економічної стійкості та намагалися їх класифікувати, зокрема з розподілом на три типи моделей проведення аналізу стійкості: дескриптивні (використовуються при проведенні аналізу фактичного стану господарюючого суб'єкта); нормативні (при порівнянні фактичних даних з плановими); предикативні (при обґрунтуванні перспектив зміцнення господарської стійкості підприємства).

Моделювання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – основа ефективної діяльності підприємства, адже, сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню собівартості виробленої продукції, раціональному використанню ресурсів, підвищенню рентабельності і, як результат, формуванню економічної стійкості.

Модель економічної динаміки, як дескриптивну динамічну детерміновану економіко-математична модель економічного процесу в термінах апарата диференціальних та/чи різницевих рівнянь, використовують для дослідження детермінованої в часі поведінки економічних систем під впливом недовгочасних та екзогенних чинників (економіко-математична модель – це математичне відображення економічного процесу або економічної системи, що використовується під час дослідження об'єкту-оригіналу з метою аналізу, визначення кількісних чи логічних зв'язків між його різними частинами).

Моделювання, як спрощене відображення економічного явища необхідно здійснювати, дотримуючись основних наукових принципів, серед яких – системності (передбачає необхідність враховувати, що економічна стійкість являється відкритою економічною системою), структуризації (враховувати структурні взаємозв'язки підприємства), законності (дотримання як чинного законодавства так і загальноприйнятих норм) та ін. (рис. 1.13):

Рис. 1.12. Основні принципи моделювання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело: узагальнено автором на основі [111], [112].

Серед напрямків моделювання – економічний, технологічно-виробничий, кадрово-управлінський, маркетинговий, соціальний [113, с. 592] та ін. (табл. 1.10):

Таблиця 1.10

**Основні напрямки моделювання економічної стійкості
сільськогосподарських підприємств та їх базові характеристики**

Напрямки моделювання	Передумови	Параметри моделювання	Мета
Економічний	Низькі економічні (фінансові) результати; потреба накопичення коштів для розширеного виробництва	Структура витрат; період обороту капіталу; рівень рентабельності	Формування фінансової стійкості
Технологічно-виробничий	Потреба модернізації матеріально-технічного забезпечення та виробничих процесів з метою підвищення продуктивності виробництва	Матеріально-технічна база та параметри виробничого процесу	Формування виробничо-технологічної стійкості.
Кадрово-управлінський	Необхідність оптимізації кількісно-якісного кадрового складу та підвищення ефективності управлінських рішень	Кадровий склад та професіоналізм управлінців	Формування кадрової та управлінської складових ЕС
Маркетинговий	Потреба вивчення попиту, розширення асортименту та пошук додаткових напрямів збуту товарів	Асортимент, обсяги виробництва продукції,	Формування маркетингової стійкості
Соціальний	Потреба дотримання соціальних стандартів	Заробітна плата, премії тощо	Формування соціальної складової економічної стійкості
Екологічний	Потреба враховувати вимоги чинного законодавства щодо збереження навколишнього середовища	Родючість ґрунту; параметри забруднення навколишнього середовища внаслідок діяльності (ґрунти, водойми...)	Формування екологічної складової економічної стійкості
Енергетичний	Зростання вартості енергоресурсів, потреба пошуку альтернативних	Рівень споживання енергоресурсів та ефективність використання	Зменшення використання енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції
Стратегічний	Потреба наукового обґрунтування стратегічного планування	Основні структурні підрозділи	Розробка стратегії розвитку

Джерело: узагальнено автором на основі [114], [115], [116], [117].

Розроблена класифікація є інструментом для вибору напрямку моделювання в залежності від мети та умов функціонування підприємства.

Дескриптивна модель – модель, що призначена для опису та пояснення фактів, що спостерігаються, або для прогнозування поведінки об'єктів, на відміну від нормативних моделей, що прозначені для знаходження бажаного, наприклад, оптимального стану об'єкта; детермінована модель – аналітичне подання закономірності, операції тощо, у якому для даної сукупності вхідних значень на виході може бути отримано єдиний (детермінований) результат [118, с. 7].

Оскільки, економічні процеси протікають в часі, тому постає потреба в таких підходах до моделювання, які б дозволяли враховувати та аналізувати можливу динаміку розвитку системи.

Моделювання економічної стійкості – це основа ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств, спрямована на підвищення продуктивності праці, зниження виробленої собівартості продукції, раціональне використання ресурсів, а відтак, підвищення рентабельності.

У економічній літературі пропонується декілька методик і математичних моделей оцінки стійкості і діагностики ймовірності настання банкрутства комерційних організацій. У сучасній практиці фінансово-господарської діяльності зарубіжних фірм для оцінки ймовірності банкрутства найбільш широке застосування отримали моделі, розроблені Едвардом Альтманом і Вільямом Бівером.

Вперше у 1968 році професор Нью-Йоркського університету Е. Альтман запропонував таку модель оцінки ризику банкрутства та кредитоспроможності підприємства:

$$Z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 1,0x_5 \quad (1.8)$$

x_1 — співвідношення власного оборотного капіталу й суми активів;

x_2 — відношення суми прибутку до сплати податків і відсотків за кредит до суми активів;

x_3 — відношення суми прибутку до сплати податків і відсотків за кредит до суми активів;

x_4 — співвідношення ринкової вартості власного капіталу і позикового капіталу;

X_5 — співвідношення виручки від реалізації і суми активів.

Розрахунок величини Z дозволяє проаналізувати динаміку змін фінансової стійкості підприємства та оцінити ймовірності появи кризи на підприємстві за наступною шкалою: $Z < 1,81$ ймовірність банкрутства дуже велика (критичне значення); $1,81 < Z < 2,675$ — велика; $2,675 < Z < 2,99$ — можлива; $Z > 2,99$ — дуже низька.

Суттєвий недолік даної моделі полягає в тому, що відповідно до неї, підприємства з рентабельністю вище певної межі майже уникають ймовірності банкрутства [119].

Однак, в українських умовах рентабельність окремого підприємства значною мірою піддається небезпеці екзогенних коливань.

Потрібно також відзначити, що чистий прибуток підприємства, що залишається після виплати всіх податків, в умовах інфляції часто йде на поточні витрати. Отже, ця формула в сучасних умовах повинна мати менш високі параметри при різних показниках рентабельності.

Комплексна однокритеріальна модель діагностики фінансового стану підприємства розроблена В. Бівером.

У розробленій ним моделі отримані значення показників порівнюються з їх середніми значеннями для трьох груп підприємств:

- 1) благополучних підприємств;
- 2) підприємств, що збанкрутували впродовж п'яти років;
- 3) підприємств, що збанкрутували впродовж одного року.

Найширше застосовуваний критерій цієї моделі — коефіцієнт Бівера. Він розраховується :

$$KB = (\Phi_1 - \Phi_2) / (P_1 + P_2), \text{ де} \quad (1.9)$$

Φ_1, Φ_2 — відповідно чистий прибуток і амортизація; P_1, P_2 — довгострокові та поточні зобов'язання.

Однак, величина, що дорівнює різниці між чистим прибутком і амортизацією, не має під собою ніякого економічного змісту, а сума чистого прибутку й амортизації у фінансовому менеджменті трактується як потік

грошових коштів [120]. Тому багато фінансових аналітиків використовують при фінансовому аналізі, показник, що дорівнює відношенню потоку коштів до загальної заборгованості.

Таким чином, формула для розрахунку коефіцієнта Бівера матиме такий вигляд:

$$KB = (\Phi_1 + \Phi_2) / (\Pi_1 + \Pi_2) \quad (1.10)$$

Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, коли протягом тривалого часу (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка надходить на розвиток виробництва.

Значення коефіцієнта Бівера, що рекомендується за міжнародними стандартами, знаходиться в інтервалі 0,17-0,4 [120].

Оцінку основних чинників економічної стійкості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання буде здійснено в підрозділі 2.3.

Дослідженню шляхів формування економічної стійкості підприємств присвячені праці багатьох вчених. Однак, у науковій літературі відсутнє уніфіковане визначення цієї категорії. На наш погляд, економічна стійкість сільськогосподарського підприємства – це здатність підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес-середовища, який передбачає: а) ефективне управління спектром ендогенних, в тому числі і специфічних, властивих аграрній сфері чинників, і своєчасне виявлення й пристосування до екзогенних факторів виробничої діяльності; б) такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, при якому раціональне їх використання є гарантією стабільної прибутковості та економічного зростання підприємства.

Незважаючи на досить об'ємний теоретичний матеріал, теоретико-методологічні засади дослідження економічної стійкості підприємств, в тому числі й сільськогосподарських, знаходяться в стані свого становлення та потребують уніфікації понять, наукового пошуку та робробки методів її діагностики, інструментів оцінки та шляхів зростання .

Висновки до розділу 1

У ході дослідження теоретичного змісту категорії “економічна стійкість” підприємств виявлено, що, у сучасній економічній літературі наводяться різні визначення цієї категорії, здебільшого, без урахування галузевої приналежності підприємства, що недостатньо для формування адекватного екзогенним і ендогенним чинникам механізму забезпечення її зростання.

Більшість авторів розглядають стійкість підприємства з позиції видів: внутрішня, зовнішня, успадкована, фінансова і загальна економічна стійкість.

Дана класифікація не відображає генетичної сутності формування кожного з видів стійкості (наприклад, терміни виникнення, успадкування тощо), видів діяльності підприємства та галузевої приналежності.

У ході дослідження здійснено систематизацію специфічних, притаманних лише сільськогосподарській галузі умов та макроекономічних, мезоекономічних і мікроекономічних, ендогенних й екзогенних чинників формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Систематизовано основні принципи досліджень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства з розподілом на загальні, специфічні та операційні.

У процесі дослідження було обґрунтовано, що з метою забезпечення економічної стійкості необхідно системно відслідковувати динаміку її змін. Розроблено алгоритм моніторингу економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, класифіковано чинники та принципи її формування, ідентифіковано принципи моделювання, систематизовано його напрямки, розроблено модель формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

За результатами проведеного дослідження визначено, що економічна стійкість сільськогосподарських підприємств – це здатність підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес середовища, що передбачає: а) ефективне управління спектром ендогенних, у тому числі й специфічних, притаманних

аграрній галузі чинників та вчасне виявлення й пристосування до екзогенних чинників виробничої діяльності; б) такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, раціональне використання яких є гарантією стабільної прибутковості та економічного зростання.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора :

[22, с.663; 23, с.163; 26, с.217; 69, с.216; 70, с.317; 73, с.133; 94; 95, с.87; 96, с.62; 103; 105; 107, с.664; 110, с.664]

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Трансформаційні зміни у функціонуванні аграрної сфери та їх вплив на формування економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств

Аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу та, у визначених межах, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку.

Агропромисловий комплекс, основною ланкою якого є сільськогосподарські підприємства, дає близько 12 % валової доданої вартості країни, являється одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20 %, а у товарній структурі експорту – майже 40 %, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце – за експортом зернових (без рису).

Унаслідок природних та економічних особливостей вітчизняної галузі сільського господарства, суттєвих розбіжностей між Україною та Європейським союзом (далі – ЄС) у визначенні пріоритетів державної аграрної політики, процес адаптації вітчизняного аграрного сектора економіки до умов та вимог ЄС виявився складним і суперечливим. Саме тому досягнення стандартів конкурентоспроможного розвитку шляхом формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств являється пріоритетним завданням державної аграрної політики.

Правовий механізм функціонування сільськогосподарських підприємств, що повинен сприяти забезпеченню їх економічної стійкості, формується шляхом Законів України та підзаконними нормативно-правовими актами.

За часи впровадження аграрної реформи в Україні прийнято ряд регламентуючих документів, що сприяли створенню та розвитку сільськогосподарських підприємств:

– Постановою Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 року №563-ХІІ “Про земельну реформу” всі землі України оголошені об’єктами реформи [121];

– Декретом Кабінету Міністрів України від 17 травня 1993 року № 51 “Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” [122] (втратив чинність на підставі Закону України № 290/96-ВР від 10.07.1996 р.) встановлено, що приватизація майна державних сільськогосподарських підприємств і організацій (окрім тих, що підлягають приватизації за погодженням з Кабінетом Міністрів України) здійснюється шляхом перетворення їх у колективні сільськогосподарські підприємства;

– Указом Президента України від 19 січня 1995 р. № 66 “Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі” [123] (втратив чинність на підставі Указу Президента № 1178/96 від 09.12.96 р.) встановлено, що при приватизації майна державних сільськогосподарських підприємств, передбаченого статтею 1 Декрету Кабінету Міністрів України від 17 травня 1993 року № 51 [124] (втратив чинність на підставі Указу Президента № 290/96-ВР від 10.07.96 р.), повинна забезпечуватися технологічна єдність виробництва та цілісність майнових комплексів, що сприяло збереженню виробничих фондів;

– Постановами Кабінету Міністрів України: від 16 червня 1993 р. № 459 “Про заходи щодо поліпшення насінництва сільськогосподарських культур” [125]; від 17 листопада 1995 р. № 916 “Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку” [126]; від 19 липня 1996 р. № 755 “Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі та спрощення процедури її проведення” [127]; від 23 квітня 1999 р. № 658 “Про затвердження Положення про порядок справляння та обліку фіксованого сільськогосподарського податку” [128]; від 10 грудня 2003 р. № 1904 “Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи по операціях фінансового лізингу” [129] окреслено коло завдань, спрямованих на реалізацію законів, що врегульовують аграрні відносини, зокрема, з організації сільськогосподарського виробництва, приватизації державного майна

в АПК і землі, ціноутворення, оцінювання майна й землі, ліцензування, використання сільськогосподарських земель, сприяння розвитку сільськогосподарських підприємств, соціальної сфери на селі та ін.

Укази Президента України з питань аграрної сфери: від 10 листопада 1994 р. № 666/94 “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” [130]; від 18 січня 1995 р. № 63/95 “Про заходи щодо реформування аграрних відносин” [131]; від 29 квітня 1998 р. № 389/98 “Про Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України” [132]; від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” [133]; від 29 січня 2001 р. № 62/2001 “Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки” [134] та ін. мали нормативний характер та врегульовують широке коло аграрних відносин. Вони є джерелами аграрного права, що відіграють важливу роль у реалізації аграрної політики України. Зокрема, на виконання Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 відбулися докорінні зміни в системі як соціально-економічних відносин на селі так і в організації сільськогосподарського виробництва.

Важливий вплив на здійснення пореформеного розвитку сільського господарства мали положення “Земельного кодексу України” [135], прийнятого у жовтні 2001 р. (редакція станом на 03.04.2016).

Законом України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV передбачаються правові, економічні та організаційні заходи державного регулювання інноваційної діяльності, встановлення форм стимулювання державою інноваційних процесів, спрямованих на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Саме у вищезгаданому Законі передбачені найважливіші економічні стимули – гарантії та пільги суб’єктам інноваційної діяльності (далі – СІД), серед них :

- можливість повного безвідсоткового кредитування за рахунок коштів відповідних бюджетів;

- компенсація відсотків за кредитування інноваційних проектів, що оплачують СІД комерційним банкам, за рахунок бюджетних коштів;
- можливість впровадження прискореної амортизації основних фондів групи 3 (при річній нормі амортизації 20 %);
- пільговий режим оподаткування інноваційної діяльності, відповідно до якого в розпорядженні СІД залишаються 50 % ПДВ від операцій продажу товарів (робіт , послуг), що пов’язані з виконанням інноваційних проектів, і 50 % податку на прибуток від виконання цих проектів за умови , що ці кошти будуть спрямовані виключно на фінансування інноваційної діяльності;
- встановлення пільгової оплати земельного податку (зменшення ставки на 50%) [136].

Відповідно до вищезгаданого закону, наголошує В. І. Ляшенко [137, с. 89], державну підтримку одержують суб’єкти господарчої діяльності всіх форм власності, які реалізують в Україні інноваційні проекти, а також підприємства усіх форм власності, що мають статус інноваційних.

Основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки населення визначено Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” №1877-IV від 24 червня 2004 року [138], поточна редакція якого була здійснена 1 січня 2017 року.

Концепцією Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [139], схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р передбачено :

- забезпечення економічної ефективності аграрного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності;
- підтримку сільськогосподарських підприємств;
- організацію оптово-роздрібних ринків сільськогосподарської продукції;
- впровадження стандартів безпеки продуктів харчування та підвищення якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОР і ЄС;

- удосконалення системи управління розвитком сільських територій.

Стратегічним завданням розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. є отримання 80 млн т. зерна. Це потребує в свою чергу, на нашу думку, такого унормування законодавчої бази, яке сприяло б комплексному сталому розвитку аграрної галузі.

Серед основних перешкод для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників вести свою виробничу діяльність на принципах сталого розвитку є сезонність, органічно притаманна сільськогосподарському виробництву України та те, що нині понад 90 % аграрних формувань здійснюють своє виробництво на орендованих землях.

У світовій практиці концепція сталого розвитку сільськогосподарського виробництва ґрунтується на одночасному формуванні макро- та мікроекономічної, агрономічної, соціальної, екологічної та інших складових. Саме вагоме значення зі всіх складових сталого розвитку має економічна, оскільки, саме вона формує основу для сталого функціонування всіх підсистем.

За часи здійснення аграрної реформи в Україні відбулися докорінні зміни в системі як соціально-економічних відносин на селі так і в організації сільськогосподарського виробництва, що мали як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема :

- здійснення аграрної реформи, передумовою якої була потреба змінити існуючу економічну систему та забезпечити економічне зростання сільськогосподарського виробництва;
- поява агрохолдингів унаслідок укрупнення господарств, що сприяло податковим пільгам, субсидіям та дотаціям;
- зменшення кількості сільськогосподарських підприємств;
- зменшення виробництва продукції тваринництва при одночасному зростанні продуктивності галузей рослинництва та тваринництва;
- розширення галузі переробки сільськогосподарської продукції;
- упровадження новітніх технологій та використання альтернативної енергетики, тощо [140, с.592] (табл. 2.1).

Основні трансформаційні зміни аграрної економіки України

№/	Зміни	Причини виникнення	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
1.	Аграрна реформа	Потреба змінити існуючу економічну систему та забезпечити економічне зростання сільськогосподарського виробництва	Поява нових форм господарювання. Зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.	Зменшення, в порівнянні з 1990 роком, обсягів продукції рослинництва та тваринництва.
2.	Поява агрохолдингів	Потреба укрупнення господарств, податкові пільги, субсидії та дотації.	Використання переваг від ефекту масштабу: впровадження досягнень НТП, підвищення продуктивності праці, зосередження фінансових ресурсів тощо	Зменшення кількості сільськогосподарських підприємств. Погіршення екології та показників зайнятості, і, як наслідок, доходів населення.
3.	Зменшення кількості сільськогосподарських підприємств	Потреба укрупнення, низька рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, конкуренція.	Зростання ефективності виробництва внаслідок використання переваг від ефекту масштабу.	Погіршення соціальних показників ряду сільських територій внаслідок зменшення кількості задіяних у сільському господарстві працівників та екології через виснаження ґрунтів внаслідок не дотримання сівозмін.

Продовження таблиці 2.1

4.	Збільшення продуктивності галузей рослинництва та тваринництва	Впровадження досягнень НТП, використання племінних порід тварин, якісних посівних матеріалів, засобів захисту рослин та мінеральних добрив	Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств	Скорочення обсягів продукції тваринництва, вирощування лише рентабельних рослин, що призводить до виснаження ґрунтів внаслідок не дотримання сівозмін
5.	Зменшення виробництва продукції тваринництва	Відсутність дієвих форм державної підтримки тваринництва, низька рентабельність.	Розвиток рентабельних птахівництва та рослинництва.	Збільшення імпорту продукції тваринництва. Зменшення кількості органічних добрив.
6.	Розширення галузі переробки сільськогосподарської продукції	Зростання попиту на продукти харчування довготривалого зберігання	Створення робочих місць. Наповнення внутрішнього ринку продовольчими товарами вітчизняного виробництва	Зростання цін на продовольчі товари
7.	Упровадження новітніх технологій та використання альтернативної енергетики	Потреба підвищення рентабельності шляхом впровадження досягнень НТП.	Технологізація процесу виробництва, впровадження інноваційних проектів та новітніх технологій.	Потребує інвестицій та інноваційних підходів до організації виробничого процесу в сільськогосподарських підприємствах.

Джерело: розроблено автором на основі джерел [141], [142], [143].

Враховуючи трансформаційні зміни в галузі, сільськогосподарські підприємства з метою забезпечення економічної стійкості залучають інвестиції, оптимізують виробничий процес, активи, збільшують енергоефективність та окупність витрат.

І, оскільки, на даному етапі процес ринкових перетворень в сільському господарстві триває, тому важливо забезпечити процес адаптування сільськогосподарських підприємств до умов регульованої ринкової економіки та досягнення стандартів конкурентоспроможного розвитку. Саме тому, сучасні принципи європейської інтеграції в аграрному секторі економіки повинні являти собою органічну систему та додавати визначеності щодо забезпечення стійкості сільськогосподарським підприємствам, дозволяючи розв'язувати конкретні завдання у певний період часу, формуючи умови для створення конкурентного середовища, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню якості продукції та формуванню можливостей переймати досвід конкурентів, враховуючи у власній діяльності причини їхніх помилок. Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції аграрний сектор економіки України має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства. Водночас, надзвичайно важливим в сучасних умовах поглиблення економічної кризи є усвідомлення можливостей, а також ймовірність викликів, що несуть у собі процеси європейської інтеграції для вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Нині не існує єдиного визначеного підходу до управління сталістю розвитку сільськогосподарського підприємництва, що зумовлене, по-перше, відсутністю розробок концепцій сталого розвитку, по-друге, недосконалістю інформації щодо виміру рівня сталості на рівні суб'єкта господарювання.

У проекті Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [143] запропоновано створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною

сільськогосподарською продукцією та промисловості сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Відомо, що сільськогосподарські підприємства, як самостійні статутні об'єкти з правом юридичної особи здійснюють виробничу діяльність у галузі сільського господарства з метою одержання відповідного прибутку (доходу), однак, за роки аграрної реформи прибутковість сільськогосподарських підприємств істотно знизилася: в 2000 році сектор аграрних підприємств у цілому був збитковим, позитивні зрушення спостерігалися лише у 2004-2008 роках, зокрема в галузі рослинництва, однак тваринницька галузь, окрім 2005 р. та 2008 р., і надалі залишається збитковою.

Це свідчить про незадовільні умови для розвитку тваринництва в Україні, адже, суттєві позитивні зрушення не були виявлені ні в ході реалізації Концепції Державної програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005-2010 роки, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 року №557-р [144], ні в ході виконання Наказу Міністерства аграрної політики України від 22.04.2005 р. за № 173/23 “Щодо створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва” [145].

За останні три роки зменшилося виробництво продукції тваринництва в Україні, крім м'яса птиці. Так у 2018 році порівняно з 2015 р. виробництво яловичини та свинини зменшилося відповідно на 6,5 % та 7,5 %, молока – на 5,2 %, яєць – 3,9 %. Позитивна динаміка прослідковується лише по м'ясу птиці. Так, в 2018 році в порівнянні з 2017 роком обсяги виробництва м'яса птиці збільшилися на 6 %, експорту м'яса і харчових м'ясопродуктів птиці – на 30 %. А відтак, галузь тваринництва сільського господарства залишається низькорентабельною, що вказує на нагальну потребу державних пілг та дотацій.

Варто дослідити, узагальнити та, з урахуванням національних традицій, імплементувати досвід країн ЄС, що наліковують 174 млн га сільськогосподарських земель, а субсидії на аграрний сектор становлять 59 млрд євро.

Зокрема, у Литві близько 3 млн га сільськогосподарських земель. Країна отримує 675 млн євро дотацій з бюджету Євросоюзу. А відтак, господарства близько $\frac{3}{4}$ свого доходу мають від субсидій. У деяких випадках, операційні збитки повністю покриваються державною підтримкою (<https://agroreview.com/news/derzhavna-polityka-i-pidtrymka-v-apk-povnistyu-vidsutni>).

Незважаючи на великий природно-ресурсний та експортний потенціал України, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства, галузь залишається низькорентабельною, що вказує на термінову потребу зміни нормативно-правової бази.

Сільськогосподарські землі становлять 76 % загальної площі (території) України. Динаміку змін розподілу землі упродовж 2000-2018 років відображено на рисунку 2.1 : у 2000 році розподіл здійснювався між двома основними групами товаровиробників: сільськогосподарськими підприємствами (85%), з яких 4% фермерські господарства, та господарствами населення (15%).

У 2018 р. сільськогосподарські підприємства склали 48,7 % (у тому числі 11 % фермерські господарства), а господарства населення – 37,8 %.

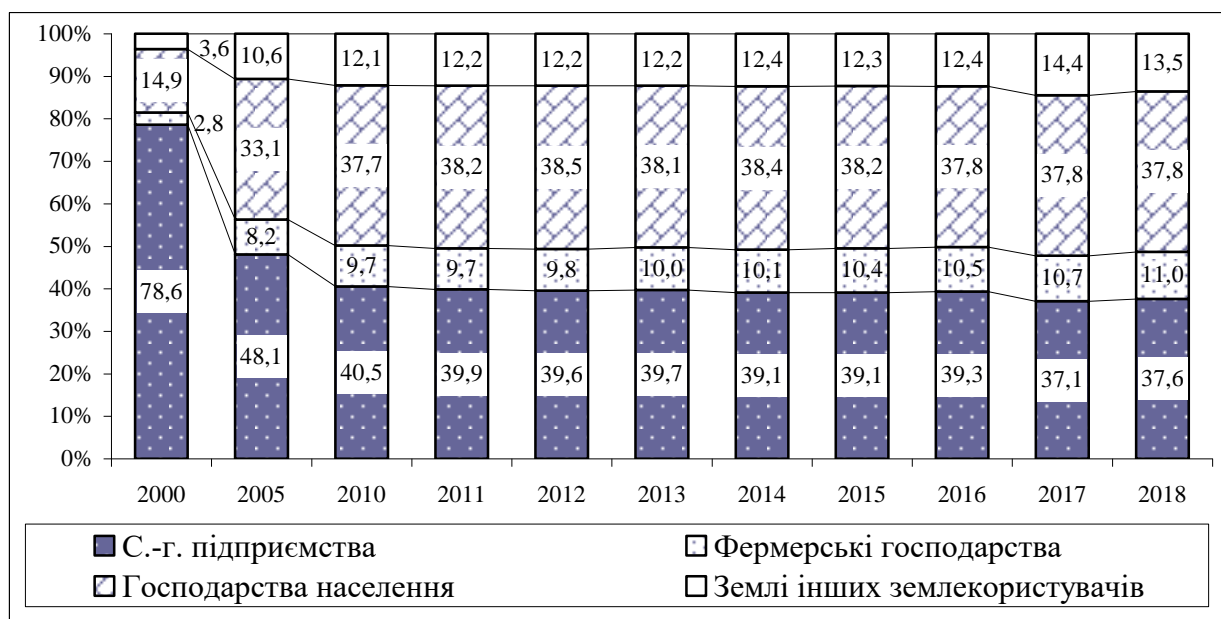

Рис. 2.1. Динаміка змін розподілу площ сільськогосподарських угілів

Джерело: розраховано автором на основі [147]

Попри тенденції значного зменшення площ у володінні сільськогосподарських підприємств (частка у загальній площі становить 48,7 % проти 81,4 % у 2000 р.) обсяги валової продукції зросли у 2,7 рази (рис. 2.2). Спостерігається зростання ефективності використання землі: виробництво валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь зросло майже в 5,7 рази:

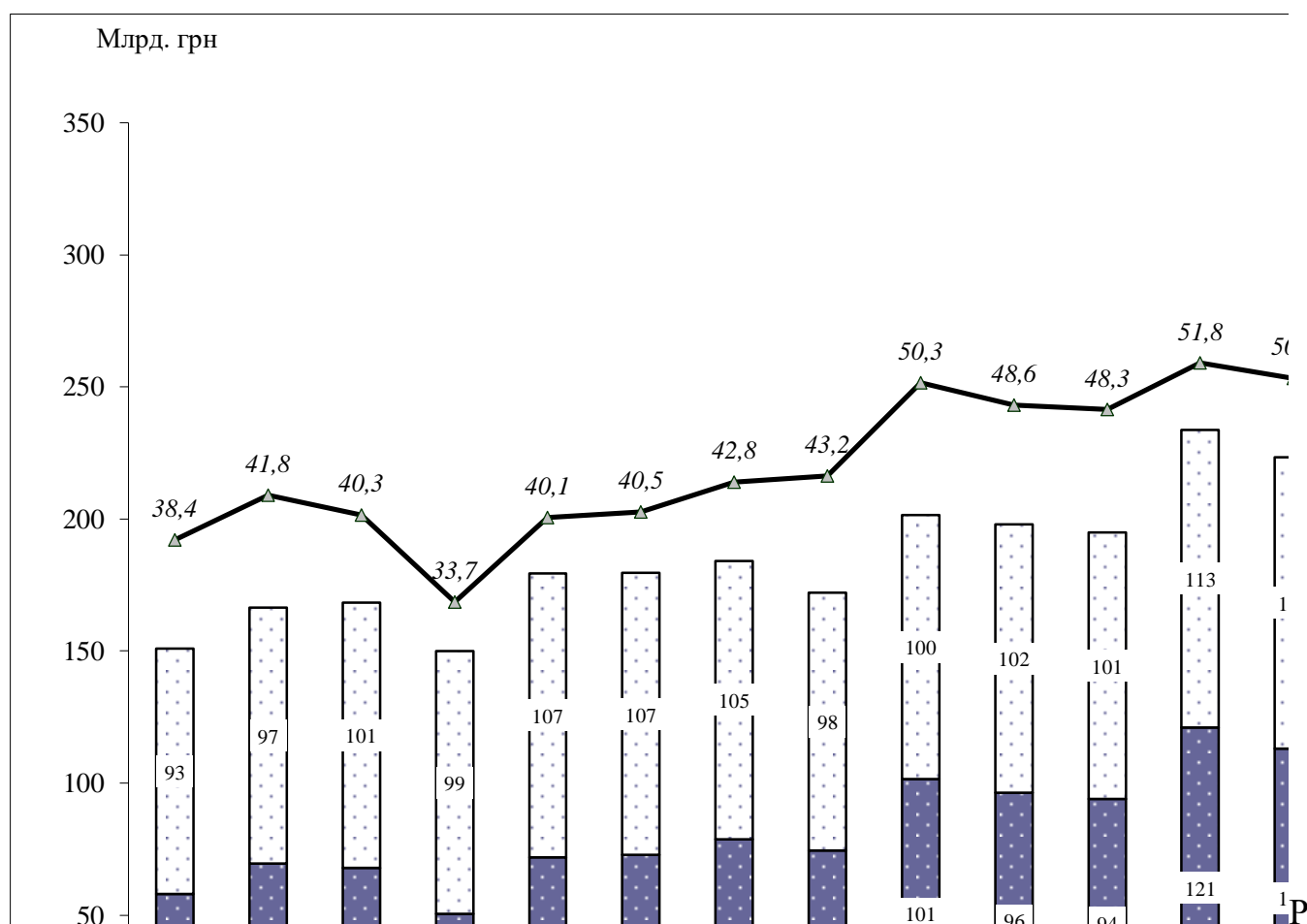

рис. 2.2. Динаміка темпів приросту валової продукції у сільському господарстві (млрд.грн) та частка сільськогосподарських підприємств у виробництві (%)

Джерело: розраховано автором на основі [147]

В останні роки сільськогосподарські підприємства з метою забезпечення прибутку збільшуюючи виробництво експортоорієнтованих культур – пшениці, кукурудзи, ріпаку, сої тощо, не завжди враховують, що відсутність належної агротехніки та машинно-тракторного парку зумовить додаткові витрати на її придбання чи оренду.

Зокрема, кількість сівалок в сільгосппідприємствах України на початок 2018 року у порівнянні з 2017 роком зменшилась на 1,3 %, тракторів – на 2,6 %, комбайнів – на 3,5 %. При цьому в господарствах населення спостерігається їх збільшення на 29 %, 5 %, 1.6 % відповідно (табл. 2.2) :

Таблиця 2.2.

**Види сільськогосподарської техніки за категоріями господарств
в Україні на початок 2018 року**

Вид техніки	Початок 2018 року, шт.			Зміни до попереднього року, %		
	Всього	Сільгосп-підприємства	Господарства населення	Загалом	Сільгосп-підприємства	Господарства населення
Трактори	347 111	129 272	217 839	2,1	-2,6	5,2
Комбайни	51 611	36 607	15 004	-2,1	-3,5	1,6
Сівалки	193 809	66 272	127 537	16,8	-1,3	29,1
Плуги	336 646	49 072	287 574	0,9	-0,5	1,2
Культиватори	189 093	70 100	118 993	2,9	-2,2	6,2
Борони	581 578	181 386	400 192	1,9	-5,5	5,7

Джерело: розраховано автором на основі [147]

Збільшення у порівнянні з 2000 р. виробництва зернових і технічних культур відбувається на тлі скорочення виробництва нішевих культур – жита, гречки, проса, цукрових буряків.

Водночас, здійснений за даними Державної служби статистики [147, с. 226] аналіз свідчить, що:

- валові обсяги продукції сільського господарства у 2018 році (269408,1 млн грн, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) становлять лише 95,3 % від валових обсягів 1990 року (282774,2 млн грн);
- в Україні 58,8 % валової продукції сільського господарства в 2018 році вироблено сільськогосподарськими підприємствами;
- виробництво продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України в 2018 році становлять 41,4 % обсягів 1990 року [148,с. 360] (рис. 2.3) :

Рис. 2.3. Динаміка змін виробництва продукції рослинництва та тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України, млн грн

Джерело: узагальнено на основі [149, с. 226], [150].

Незважаючи на те, що для ефективного виробництва аграрний сектор економіки України має достатньо передумов, серед яких багатий природно-ресурсний та експортний потенціал й багатовікові традиції ведення сільського господарства, валові обсяги продукції тваринництва (окрім яєць) не досягли рівня 1990 року [151, с.13].

Зокрема, виробництво молока скоротилось у 2,4 рази (рис. 2.4) :

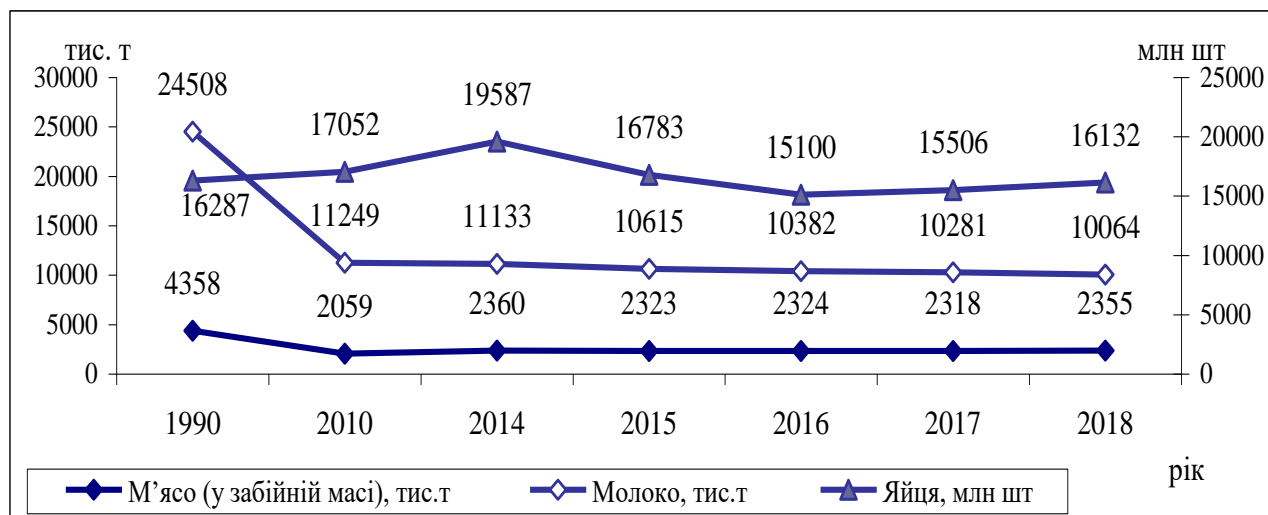

Рис. 2.4. Динаміка змін виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України

Джерело: узагальнено на основі [152].

Обсяги виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в 2019 році (за попередніми даними) перевершили показники 2018 року (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Індекси обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2019 році (попередні дані)

Господарства усіх категорій			у тому числі		
продукція сільського господарства	з неї:		сільськогосподарські підприємства		
	продукція рослинництва	продукція тваринництва	Продукція сільського господарства	з неї:	
				продукція рослинництва	продукція тваринництва
101,1	101,3	100,5	103,3	102,9	104,9

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Джерело: узагальнено автором на основі [152]

Площа посівів сільськогосподарських підприємств в 2018 році у порівнянні з 2010 роком під соняшником збільшилась на 36,9 % (з 3667 тис. га у 2010 р. до 5019 тис. га у 2018 р.) за рахунок збільшення загальної площі посівів на 2 % та зменшення площ під кормовими культурами, картоплею, овочами та баштанними (рис. 2.5) :

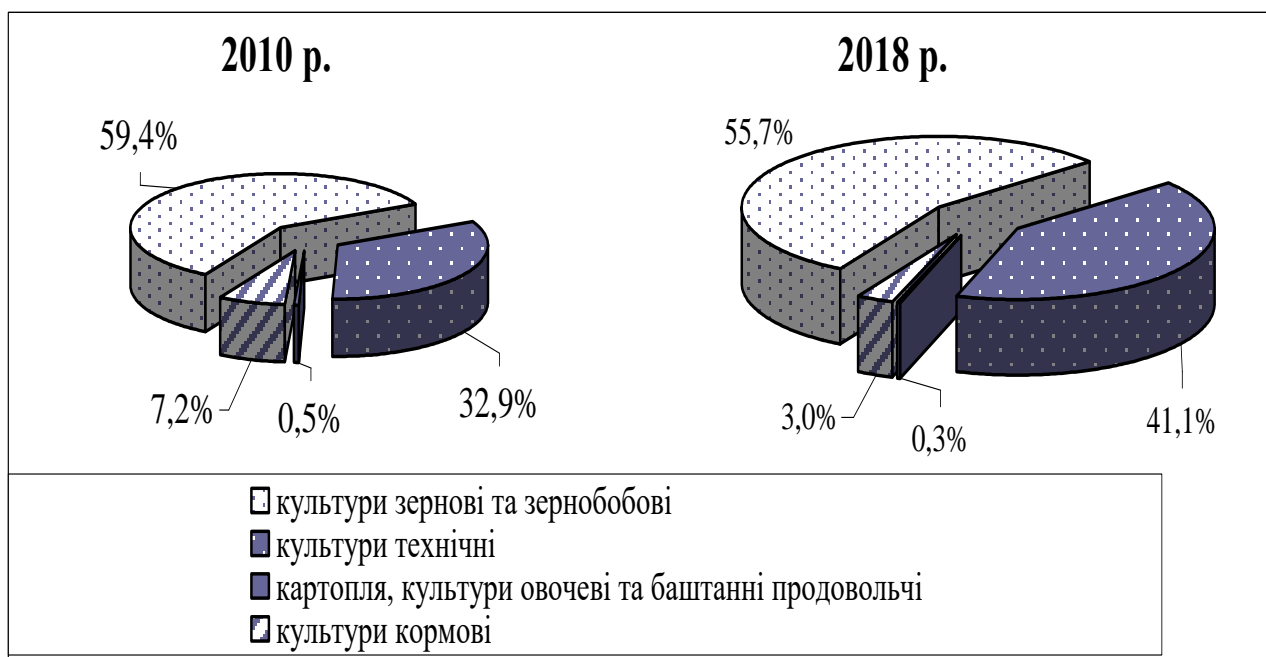

Рис. 2.5. Структура посівної площі сільськогосподарських підприємств України, %

Джерело: розраховано автором з використанням даних держстату України [152]

У 2018 році аграрна продукція склала 39,8 % у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі. Згідно з даними Державної служби статистики України, за підсумками 2018 року Україна експортувала агропродовольства (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро, вовна та ін.) на суму 18,8 млрд дол., перевершивши рекордний показник 2012 року (18,2 млрд дол.). Вирішальним для сумарного зростання експорту агропродукції стало збільшення обсягів продажу до двох ключових регіонів – Азії та Європейського Союзу. Частка експорту до країн Азії склала 42,6 % (близько 8 млрд дол.) від загального експорту української сільгосппродукції, що майже на 4 % (7,7 млрд дол.) перевищило рекордний показник поставок до цього регіону, встановлений у 2017 році.

Експорт аграрної продукції українського виробництва до країн Євросоюзу у 2018 році становив 6,3 млрд дол., перевищивши рекордний показник 2017 року у 5,8 млрд дол. Частка ЄС у вітчизняному експорті сільгосппродукції у 2018 році становила 33,5 %.

Обсяги поставок до країн Африки дещо знизилися до 12,2% у загальному експорті вітчизняної агропродукції та становили 2,3 млрд дол. Водночас, з 2017 року припинилося зниження вітчизняного експорту агропродукції до країн СНД, що тривало протягом останніх років.

Вагомий внесок у наявну позитивну динаміку внесли сільськогосподарські підприємства Київської області, що посіла 3-є місце по фінансуванню з державного бюджету для підтримки агропромислового комплексу.

Через Міністерство аграрної політики та продовольства України було спрямовано державні кошти на підтримку Київської області, за такими напрямками, як підтримка фермерства – 4,9 млн грн, галузі тваринництва – 116,4 млн грн, часткова компенсація вартості сільгосптехніки та обладнання вітчизняного виробництва – 32,0 млн грн компенсації.

Через Міністерство аграрної політики та продовольства України було спрямовано державні кошти на підтримку Київської області, за такими напрямками, як підтримка фермерства – 4,9 млн грн, галузі тваринництва – 116,4 млн грн, часткова компенсація вартості сільгосптехніки та обладнання вітчизняного виробництва – 32,0 млн грн компенсації.

Крім цього, від підприємств агропромислового комплексу прийнято 71 заявку щодо часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами, залученими у 2015-2018 роках, за програмою КПКВ 2801030 «Здійснення фінансової підтримки агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів». Право на часткову компенсацію відсоткової ставки надано 34 підприємствам за 57 кредитними угодами. Підприємствам-позичальникам сплачено 20,0 млн грн компенсації (100% до затвердженого кошторису).

За бюджетною програмою КПКВ 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» перераховано 41,7 млн грн 24 підприємствам агропромислового комплексу.

За бюджетною програмою КПКВ 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» (напрямок «Спеціальна бюджетна дотація на вирощування молодняку

великої рогатої худоби») 1522 особи отримали бюджетну дотацію загальною сумою 2,7 млн гривень.

Загальне виробництво продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у 2018 році склало 17962,0 млн гривень. Індекс сільськогосподарської продукції у порівнянні з 2017 роком становив 120,7 %, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 128,0 %, а у господарствах населення – 107,4 %.

У результаті проведеної роботи за обсягом сільськогосподарського виробництва Київщина посіла друге місце серед інших регіонів країни, за індексом сільськогосподарської продукції – третє місце, частка області у загальному виробництві валової продукції сільського господарства в Україні за 2018 рік склала 6,7 відсотка. Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу становив 10297,0 грн (у 2017 році – 8381,0 грн), цей показник дозволив області посісти дев'яте місце поміж інших областей України.

Важливим внеском у розвиток сільського господарства області є реалізовані інвестиційні проекти. У 2018 році відкрито новий елеватор ТОВ “Ківшовата Агро” у с. Ківшовата Таращанського району. Обсяг потужностей для одночасного зберігання зерна становить 14 тис. тонн, встановлено 7 металевих конусних силоси, наявна зерносушарка потужністю 350 т/добу. Вартість проекту 60 млн грн, у тому числі 54,9 млн грн – власні кошти підприємства, 5,1 млн грн – кредитні кошти, створено 24 робочих місця.

Введено в експлуатацію другу чергу овочесховища ТОВ “Український сад” у Макарівському районі (вартість проекту – 41 млн гривень).

Завершено будівництво свинокомплексу СП ТОВ “Нива Переяславщини” у с. Яблуневе Баришівського району потужністю 30,0 тис. голів (загальна вартість проекту – 273,0 млн грн, створено 25 робочих місць). Введено у дію другу чергу свинокомплексу ТОВ “Селекційний центр свинарства” у с. Терезине Білоцерківського району на 1200 основних свиноматок (загальна вартість проекту – 2,0 млн дол. США, створено 28 робочих місць).

Проведено реконструкцію молочно-товарної ферми для створення ферми-репродуктора м'ясного напрямку на 1100 корів з відгодівлею молодняка ПП “Євросем” у с. Чопилки Переяслав-Хмельницького району (загальна вартість проекту – 203,4 млн грн, створено 25 робочих місць).

У с. Великі Гуляки Фастівського району відкрито сільськогосподарський обслуговуючий кооператив “Родинний добробут”, який спеціалізується на вирощуванні та розведенні кіз з подальшим виготовленням сиру та бринзи. Крім цього, в кооперативі займатимуться вирощуванням органічної овочевої продукції в теплицях закритого типу, що будуються.

Підприємствами агропромислового комплексу області залучено 1056,3 млн грн кредитних коштів, у тому числі: одержано 947,5 млн грн короткострокових, 89,4 млн грн – середньострокових та 19,4 млн грн – довгострокових кредитів. Відсоткові ставки за кредитами у національній валюті становлять від 7% до 25% річних.

У 2018 році загальне виробництво продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Київської області збільшилося, порівняно з 2015 роком, на 30,2% (рис. 2.6), зокрема, у сільськогосподарських підприємствах – 35,8 % (обсяг продукції сільського господарства, виробленої у 2018 р. сільськогосподарськими підприємствами становив (у постійних цінах 2010 р.) – 18427 млн грн).

Проведений аналіз ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Київської області дає підстави стверджувати, що специфіка їх діяльності (рис. 2.7) зумовлена тим, що дана область є столичною.

Це накладає відбиток, диктує напрями діяльності, забезпечує певні пріоритети (близькість споживачів, тощо) та формує зобов'язання (рівень виробництва та якість продукції).

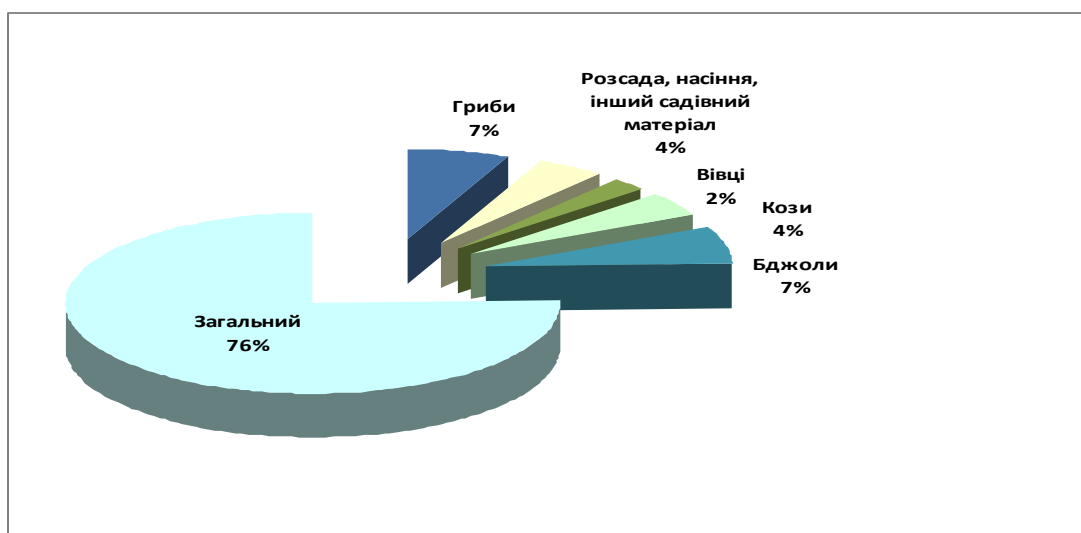

Рис. 2.6. Структура виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами Київської області в 2018 році

Джерело: розраховано автором на основі [153]

Динаміку змін обсягів виробництва валової продукції сільського господарства, виробленої в Київській області відображено на рис. 2.7:

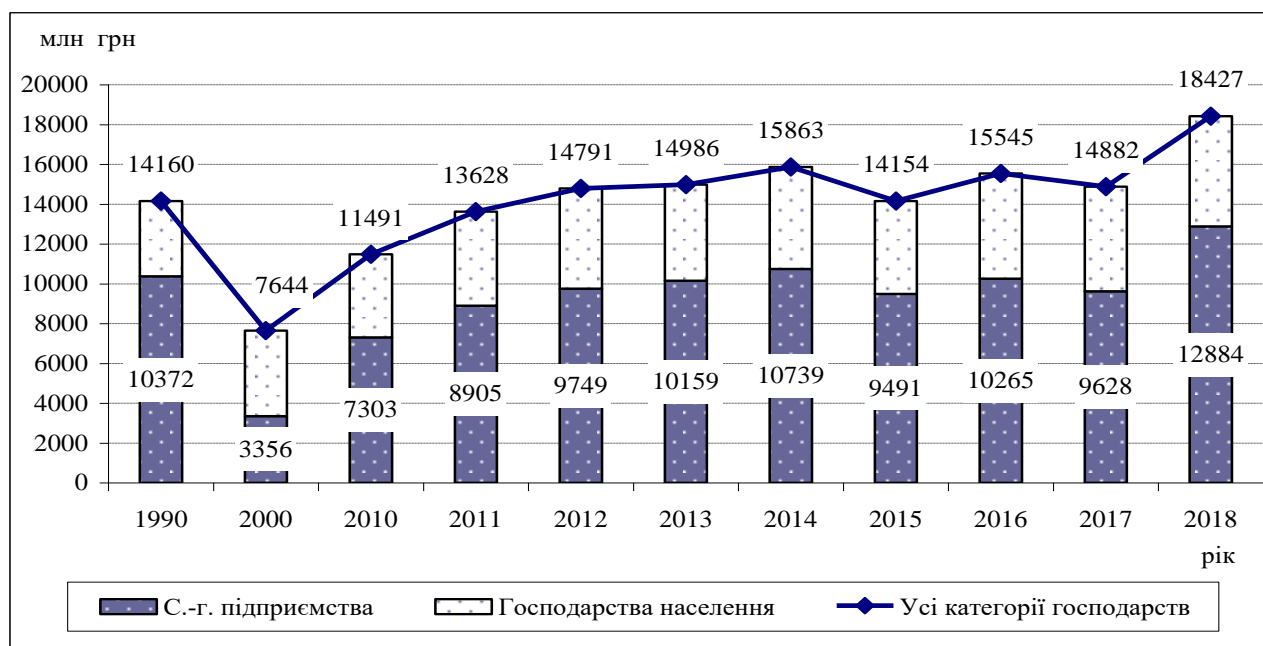

Рис. 2.7. Динаміка змін обсягів виробництва валової продукції сільського господарства, виробленої в Київській області (млн грн)

Джерела: узагальнено автором на основі [154].

Із 1134,6 тис. га загальної площі сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств Київської області площа ріллі становить 1094,7 тис. га. Представники великого, середнього та малого бізнесу здійснюють

свою виробничу діяльність у взаємодії із сектором особистих селянських господарств.

Бориспільський район Київської області славиться своїми віковими традиціями землеробства. За перше півріччя 2018 року сільськогосподарськими підприємствами Бориспільського району вироблено продукції в постійних цінах 2010 року на суму 91556 тис. грн, що на 1804 тис. грн більше ніж за перше півріччя 2017 року. Виробництво яєць за цей період становило 115,1 млн штук, що на 10,8 млн. шт. більше ніж в попередньому році. Виробництво інкубаційних яєць птиці бройлерів, як і в попередні періоди, являлося рентабельним [155].

Під урожай 2018 року сільськогосподарськими підприємствами району посіяно 12213 га ранніх зернових та зернобобових культур в тому числі : озимої пшениці – 9221 га; озимого ячменю – 443 га; озимого жита – 366 га; ярої пшениці – 113 га; ярого ячменю – 1684 га; овесу – 297 га; гороху – 127 га; ріпаку озимого – 186 га.

Для збирання ранніх зернових культур та ріпаку в районі задіяно 62 зернозбиральних комбайнів.

Для приймання урожаю в господарствах району є в наявності :

- 64 зерносховища;
- 23 пристосовані приміщення для зберігання зерна;
- 9 критих зернотоків;
- 45 прискладських токів [155].

У господарствах району є 43 шт. зерноочисних машин, 5 шт. зерносушарок. Господарства повністю забезпечені паливо-мастильними матеріалами та іншими матеріально-технічними ресурсами для успішного проведення жнив.

Виробництво молока, м'яса свинини та яловичини в господарствах району було збитковим по причині низьких закупівельних цін, що не покривали витрат на виробництво.

Серед проблемних питань, що негативно впливають на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств – кредиторська заборгованість.

2.2. Існуючі механізми забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Важливим чинником формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є вдале задіяння економічного механізму — сукупності фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, що формуються виходячи із базових функцій і принципів економічної політики та спрямовуються на досягнення визначеної мети, нейтралізації загроз та усунення негативних наслідків [156, с. 421].

У 2018 році в Україні вироблено сільгосппродукції на 12,5 % більше, ніж у 2015 році саме за рахунок збільшення на 20 % виробництва сільськогосподарськими підприємствами, продуктивність праці яких має стійку тенденцію до зростання (рис. 2.8):

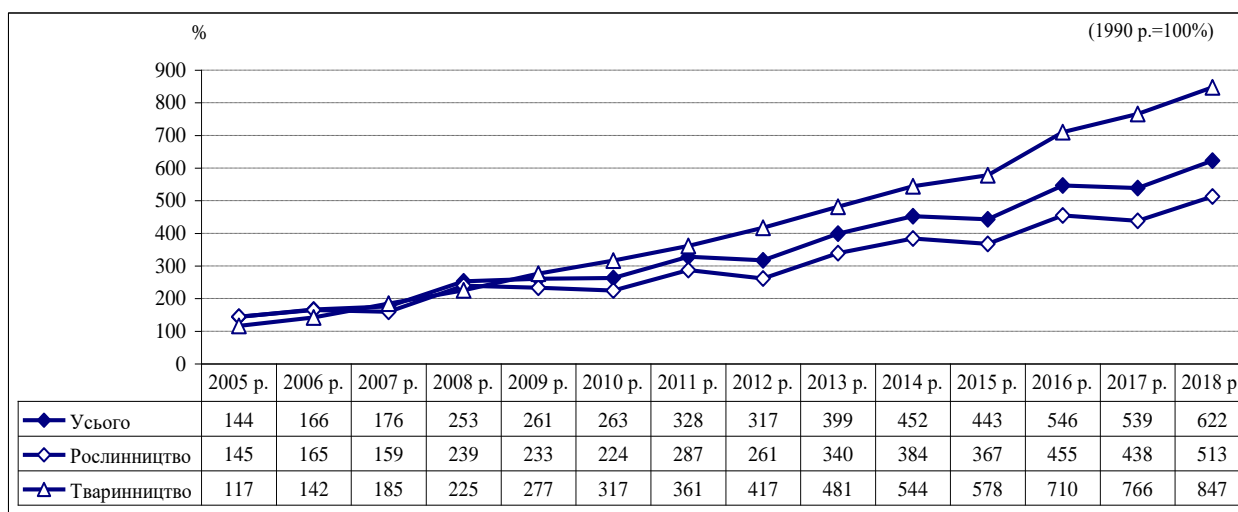

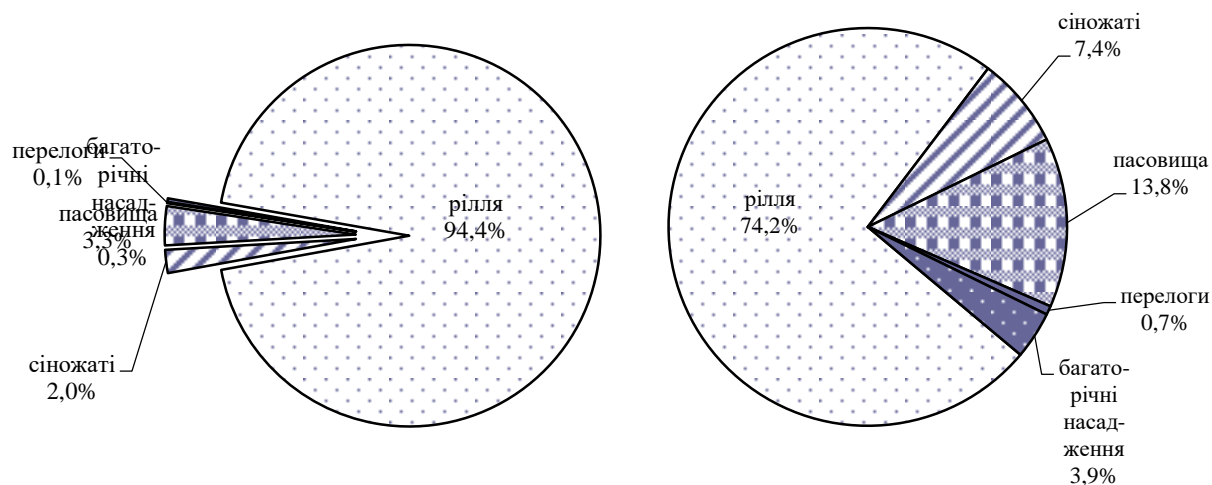
Рис. 2.8 Динаміка продуктивності праці сільськогосподарських підприємств України

Джерело : [157, с. 58]

94,4 % площ сільськогосподарських підприємств становить рілля (рис. 2.9). Пасовища, перелogi та сіножаті складають лише 5,4 %, що обумовлене низькою рентабельністю тваринництва, водночас у господарствах громадян – 21,9 %.

Сільськогосподарські підприємства

Господарства населення

Усі категорії господарств

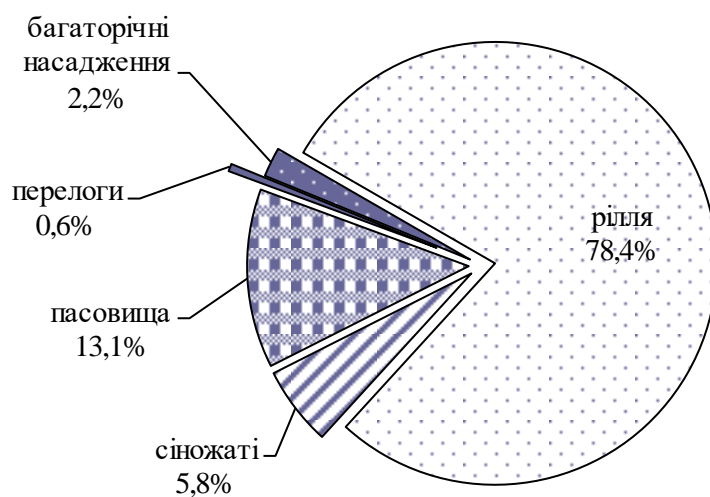

Рис. 2.9. Структура сільськогосподарських угідь України станом на 1 січня 2018 року, %

Джерело : [158, с. 64]

Виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами Київської області в 2018 році зростало. У 2018 році порівняно з 1990 р. виробництво продукції сільського господарства зросло на 24,4 %, у тому числі продукції рослинництва – на 35,7 %, продукції тваринництва – на 9,4 % (рис. 2.10) :

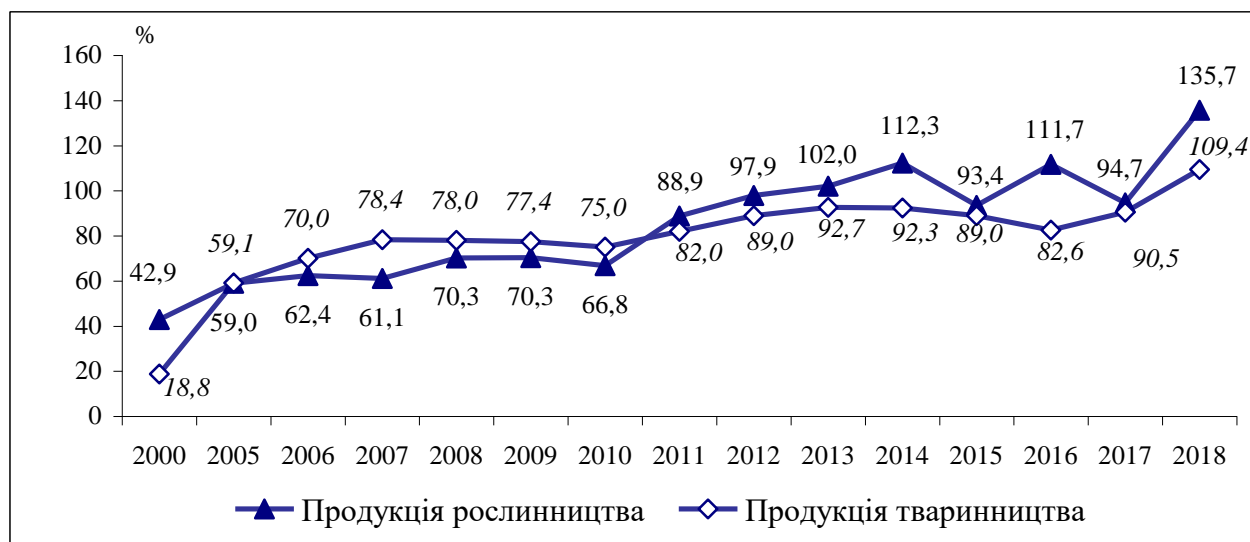

Рис. 2.10. Індекси виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами Київської області

Джерело : [159]

Причому, якщо рослинництво в 2018 р. було рентабельним для підприємств усіх форм власності, то виробництво тваринницької продукції виявилось збитковим.

У 2018 році рентабельним для підприємств було виробництво зернових (24,2 %), бобів сої (17,8 %), насіння ріпаку й кользи (34,6 %), насіння соняшнику (31,1 %), картоплі (6,7 %), овочів відкритого ґрунту (23 %). Збиткове виробництво цукрових буряків (-24,4 %), культур плодових (-15,4 %). Виробництво основних видів продукції тваринництва у 2018 році було прибутковим для усіх видів, окрім м'яса ВРХ (-16,6 %) та меду (-28,1%). Так, рівень рентабельності виробництва молока у 2018 році становив 8,7 %, м'яса свиней – 15,4 %, птиці – 18,6 %, яєць – 14,2 %.

Відповідно до статистичної інформації Головного управління статистики у Київській області обсяги продукції тваринництва у 2018 році збільшились, окрім молока, що скоротились майже 2,9 %, водночас, в цілому по Україні скорочення становило -5,2 %.

Сільськогосподарські підприємства Київської області представлені різними організаційно-правовими формами, серед яких господарські товариства, фермерські господарства, підприємства різних форм господарювання (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількість сільськогосподарських підприємств Київської області за організаційно-правовими формами господарювання на 1 листопада 2018 року

Організаційно-правова форма господарювання	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	% до загальної кількості	тис.га	% до загальної площі сільськогосподарських угідь підприємств
Усього	2479	100,0	1134,6	100,0
Господарські товариства	873	35,2	713,9	62,9
Приватні підприємства	204	8,2	183,6	16,2
Виробничі кооперативи	103	4,2	28,8	2,5
Фермерські господарства	1226	49,5	147,1	13,0
Державні підприємства	20	0,8	24,0	2,1
Підприємства інших форм господарювання	53	2,1	37,1	3,3

Джерело: [160]

Фермерські господарства (49,5 % від загальної кількості) займають лише 13,0 % загальної площі угідь.

Господарські товариства (35,2 %) займають 62,9 % угідь.

Найменше – державних підприємств (0,8 %), вони займають 2,1 % угідь.

У сільськогосподарських підприємствах Бориспільського району за період реформування, починаючи з 2000 року, постійно спостерігається позитивна динаміка до збільшення виробництва основних видів продукції сільського господарства.

Аграрні формування району володіють складськими приміщеннями для зберігання :

- зернових культур місткістю – 150,0 тис. тонн;
- овочів – 31,6 тис. тонн;

– картоплі – 29,2 тис. тонн [160].

Серед шляхів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Бориспільського району варто виокремити напрями економії та раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, які застосовують передові господарства :

– вдосконалення, розробка та впровадження енергозберігаючих технологій виробництва продукції;

– вдосконалення системи менеджменту шляхом розробки та впровадження організаційно-технічних та економічних заходів, які забезпечують зменшення витрат і економію нафтопродуктів.

Так, зокрема в СТОВ “ Любарецьке” с. Любарці, яке в галузі рослинництва застосовує передові, енергоощадливі сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур протягом останніх років найвища урожайність та найменші витрати паливно-енергетичних матеріалів на одиницю виробленої продукції.

На підставі аналізу динаміки цін на енергетичні, промислові та сільськогосподарські види продукції останнім часом відзначається перспективність розробки та обумовлює доцільність виробництва біопалив з біомаси. Енергетична біосировина умовно поділяється на первинну (солома, стебла, торф, відходи деревини) та вторинну (гній, гноївка).

В районі сільськогосподарські підприємства мають у достатній кількості вільні ресурси первинної енергетичної сировини.

Використання вільних ресурсів енергетичної біомаси для виготовлення паливних брикетів та пелетів дозволить підприємствам агропромислового комплексу району отримати додаткові прибутки та залучити додаткову кількість трудових ресурсів.

Сільськогосподарські підприємства району опинилися перед проблемою дефіциту газу.

Крім цього отримали підвищення ціни газу який використовується у агропромисловому виробництві зокрема для сушіння зерна.

В даному випадку доцільно звернутися до використання альтернативної енергії.

Так, зокрема ПП “Голуб” (с. Любарці) ввело у експлуатацію зерносушарку потужністю 400 тонн зерна на добу, джерелом енергії для якої слугують дрова, лушпиння соняшника та інше.

Використання альтернативних джерел енергії в агропромисловому комплексі району зменшить залежність товаровиробників від зовнішніх чинників, зменшить витрати на виробництво продукції та збільшить доходи аграріїв [161].

Серед основних позитивних моментів, що сприяють розвитку широкого інвестування в аграрний сектор економіки Бориспільського району, є такі:

- зручне географічне розташування, сприятливі природно-кліматичні умови й багаті ресурси;
- власна сировинна база (для переробки, у тому числі й тваринництва);
- відсутність жорсткої конкуренції в галузі;
- інноваційність організації великотоварного виробництва;
- близькість до потужних столичних ринків збуту.

Безумовно, існують і гальмуючі чинники, що стримують інвестування в аграрний сектор району: нерозв’язаність земельних питань; нестабільна законодавча база; відносно низьке внутрішнє споживання й платоспроможний попит.

Зокрема, проблемними питаннями для сільгоспвиробників району є :

- відновлення доступного кредитування для аграріїв;
- покращення умов лізингу для придбання сучасної сільськогосподарської техніки;
- відновлення державних цільових програм підтримки аграрного сектору, особливо тваринництва. Адже, у зв’язку зі зменшенням обсягів, не використовуються пристосовані для цього приміщення (табл. 2.5) :

Таблиця 2.5

**Наявність вільних приміщень для використання в тваринництві по
Бориспільському району станом на 01.01.2018 р.**

Назва населеного пункту	Підприємство	Телят-ники	Корів-ники	Родильне Відділення	Складські приміщення
с. Рогозів	ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон Бориспіль”	8	6	1	
с. М.Олександрівка	ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон Бориспіль”	1	5	1	
с. В.Стариця	ТОВ “Київська Асканія”	2	2	1	1
с. В.Стариця	ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон Бориспіль”	Свинокомплекс (15 приміщень)			
с. Сеньківка	ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон Бориспіль”	Свинокомплекс (18 приміщень)			
с. Дударків державна власність	ДП “Чайка” філія “Дударків”	7			

Джерело : [162].

В останні роки в аграрній галузі були успішно реалізовані наступні інвестиційні проекти:

- ТОВ “Фактор консалтс” (с. Мартусівка) збудовані термінали для зберігання плодоовочевої продукції;
- ФОП “Білоус” (с. Мала Стариця) вирощування багаторічних насаджень площею 17,0 га;
- ТОВ “Стара ферма” (с.Старе) реконструкція тваринницьких приміщень для утримання корів молочного напрямку продуктивності.

У фермерському господарстві “Парубоче” (с. Вороньків) розпочато інвестиційний проект з будівництва молокозаводу, потужністю переробки 5 тонн молока на добу. Попередня вартість проекту оцінюється в 10 млн грн. Збільшення виробництва тваринницької продукції сільгосптоваровиробниками району потребує залучення інвестиції для відновлення роботи вільних тваринницьких приміщень та створення додаткових переробних потужностей. З урахуванням тенденції

зменшення надоїв молока як загалом в державі, так і в Бориспільському районі, конче необхідно відновити роботу інвестиційного проекту з реконструкції молокозаводу ТОВ “Регіон-продукт” с. Гнідин.

Реалізація вказаних інвестиційних проектів в аграрному секторі економіки району дозволить забезпечити економічну стійкість сільськогосподарського виробництва в районі.

З метою аналізу тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств, здійснимо аналіз діяльності ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон””, ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль” та ТОВ “Агро-Холдинг МС”.

ТОВ “Агро-Регіон” – це сучасна, високотехнологічна та ефективна компанія, що бере свій початок у радянські часи, коли в Бориспільському районі було створено низку підприємств з вирощування племінних тварин, зерна і овочів, зорієнтованих на забезпечення продовольчих потреб столиці України. Для розв’язання цього завдання було вирішено об’єднати велику науку та виробництво.

Так при Інституті розведення та генетики тварин, розташованому в с. Чубинському, створили дослідне господарство, котре з часом перетворилося на державний племінний завод “Олександрівка”.

У 1990-тих роках, що стали періодом перебудови всього аграрного комплексу України, на зміну старим господарчим зв’язкам створювалися нові, що більше відповідали вимогам сучасності. У ході цього процесу в 2002 р. у с. Велика Олександрівка на базі кількох сільськогосподарських підприємств було створено племінний завод “Агро-Регіон” у формі закритого акціонерного товариства. Упродовж 2012-2014 рр. змінювались і культури, яким надавалися пріоритети : так у 2012 році основною культурою був ярий ячмінь, 92 % врожаю 2013 року становила кукурудза, у 2014 році також пріоритетною культурою була кукурудза (66 %), 17 % урожаю складала соя, 8 % – соняшник.

ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон” спеціалізувалося на вирощуванні свиней, великої рогатої худоби, в тому числі й корів для надоїв молока. Причому, якщо у 2014 р. у порівнянні з 2012 р. поголів’я свиней зменшилось на 40 %, то

поголов'я великої рогатої худоби зросло на 1,5 %, при цьому поголів'я корів зменшилось на 8,3 %.

Упродовж 2012-2016 років площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарського підприємства (рис. 2.11) збільшилась більше ніж у два рази (на 240 %), відповідно до цього зростала і кількість працівників (створених робочих місць).

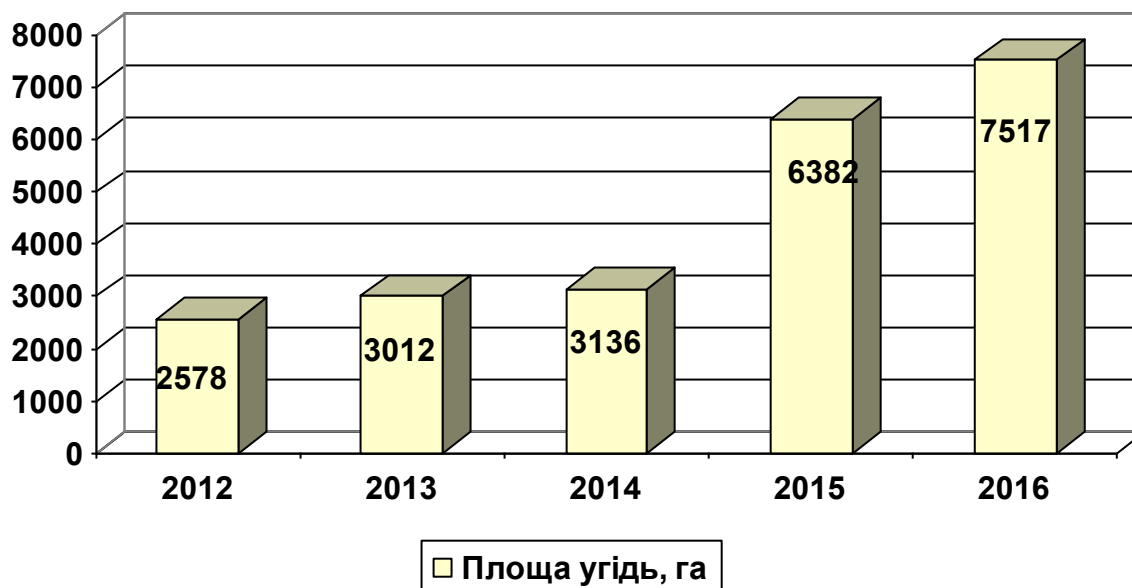

Рис. 2.11. Динаміка змін площ сільськогосподарських угідь ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”

Джерела : розраховано автором

З 2012 року при збільшенні площі угідь, обсяги площі, з якої зібрано врожай та кількість виробленої продукції рослинництва зменшувались (у 2014 р. у порівнянні з 2013 р. на 47 %).

При цьому прибуток 2014 року зменшився лише на 8 % за рахунок того, що всі потрібні засоби були закуплені в 2013 році при більш низькому курсі валюти. А реалізація в 2014 році пройшла з врахуванням її подорожчання (рис. 2.12). Прибуток отримали від виробництва сої, сорго, вівса та, основний, від кукурудзи на зерно.

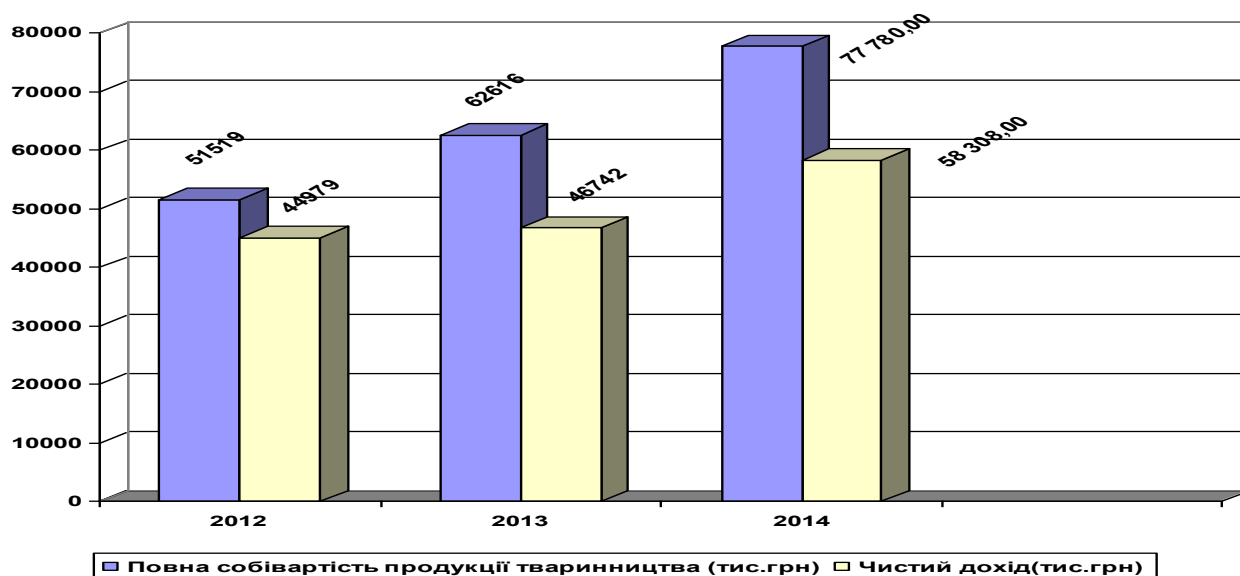

Рис. 2.12. Повна собівартість продукції тваринництва та чистий дохід ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”” у 2012-2014рр.

Джерела: розраховано автором

Динаміку змін чистого доходу від реалізації продукції тваринництва відображено в табл. 2.6 та рис. 2.13, рис. 2.14, рис. 2.15.

Таблиця 2.6

**Чистий дохід від реалізації продукції тваринництва
ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”” у 2012-2014рр.**

	(тис.грн)		
Вирощування в живій масі	2012	2013	2014
Свині:чистий дохід від реалізації продукції тваринництва	32675	34347	38881
Велика рогата худоба:чистий дохід від реалізації продукції	1250	758	7184
Молоко: чистий дохід від реалізації молока	10967	11637	12218

Джерела : розраховано автором

У 2014 році при зменшенні поголів'я свиней чистий дохід від реалізації продукції виріс, зокрема, за рахунок зміни курсу валют – закупівля відбулася при стабільному курсі валюти, а реалізація відбулася при значному її зростанні (рис. 2.13) :

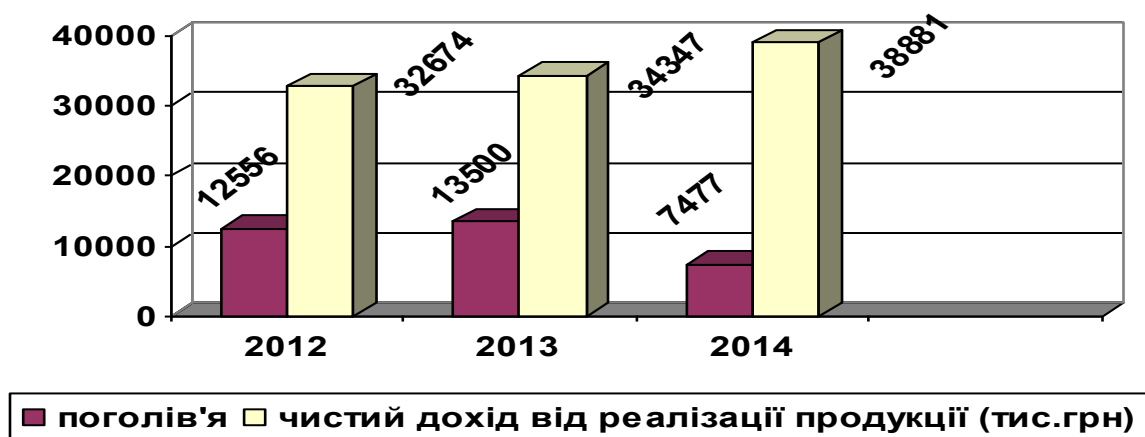

Рис. 2.13. Динаміка змін поголів'я свиней та чистого доходу від реалізації продукції ТОВ "Племінний завод "Агро-Регіон""

Джерела: розраховано автором

Така ж тенденція щодо значного збільшення чистого доходу спостерігається й при вирощуванні в живій масі великої рогатої худоби в 2014 р.(рис. 2.14) :

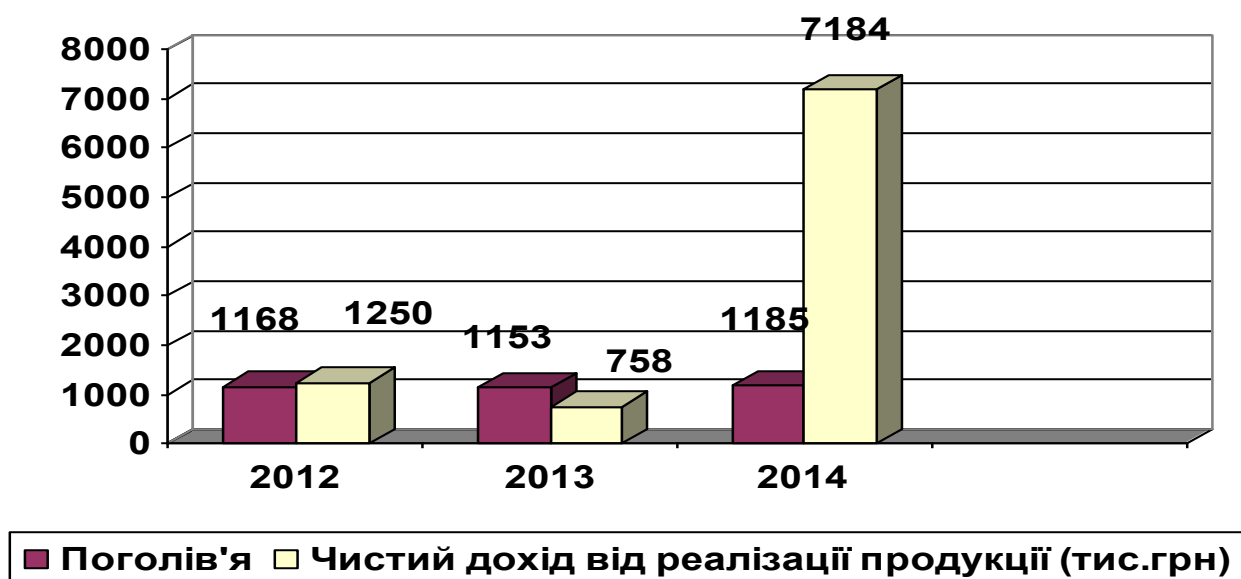

Рис. 2.14. Динаміка змін поголів'я великої рогатої худоби та чистого доходу від реалізації продукції ТОВ "Племінний завод "Агро-Регіон""

Джерела: розраховано автором

Чистий дохід від надоїв молока при зменшенні поголів'я корів на 9 % навіть за умови значного зростання курсу збільшився лише на 11 % (рис. 2.15) :

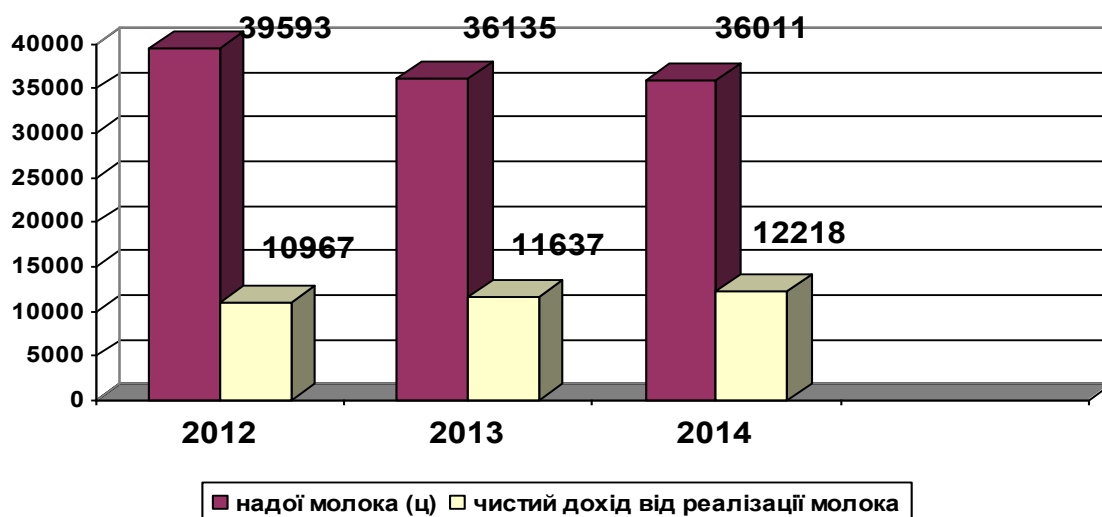

Рис. 2.15. Динаміка змін обсягів надоїв молока та чистого доходу від його реалізації
ТОВ “Племінний завод “Племінний завод “Агро-Регіон”

Джерела : розраховано автором

Не зважаючи на те, що в 2014 році чистий дохід зріс, в порівнянні з 2013 роком, однак, він був меншим від доходу 2012 року на 62,7 %. У 2014 році, в порівнянні з 2013 роком чистий дохід зріс на 8% , в порівнянні з 2012 роком він зменшився на 37%. При цьому державну підтримку компанія отримувала лише на розвиток тваринництва, в 2014 році, у порівнянні з 2013 роком вона зменшилась на 44,1 % (рис. 2.16) :

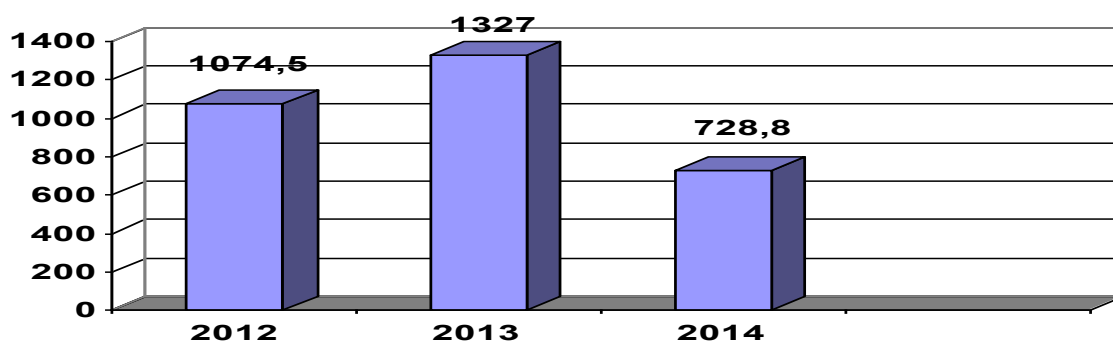

Рис.2.16. Динаміка змін державної підтримки тваринництва ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон” 2012-2014 рр. (тис. грн)

Джерела: розраховано автором

Мотиваційні механізми, що забезпечують вмотивування працівників до діяльності, спрямованої на досягнення цілей, зокрема, забезпечення економічно

стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств, у тому числі шляхом надання державних пільг та дотацій на розвиток тваринництва, допоки не є ефективним. Баланс ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон” на початок 2015 року зріс на 3,1 % однак, був меншим від рівня 2013 року на 16 %.

Незважаючи на те, що 2014 рік став найкращим за всю історію компанії за показниками врожайності:

- Соняшник – 30 ц/га (середній по Україні – 19 ц/га);
- озима пшениця – 61 ц/га (середній по Україні – 40 ц/га);
- соя – 25 ц/га (середній по Україні – 20 ц/га);
- кукурудза – 97 ц/га;
- ячмінь – 57 ц/га, що стало найвищим показником по Україні, з

2015 року підприємство лише надає послуги в сільському господарстві, забезпечивши рентабельність, зокрема, у 2018 році – 68 %.

Специфікою діяльності досліджуваного нами сільськогосподарського підприємства ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль” є те, що воно займається виробництвом лише продукції рослинництва, зокрема упродовж 2014-2018 рр. переважають кукурудза, соняшник та ячмінь ярий – 88 %, 55 % та 75 % відповідно.

У 2016 році 88 % виробленої продукції складала кукурудза, соняшник – 5%, овес – 4 % та лише 3% – соя.

У 2017 році ячмінь ярий становив 12 % виробленої продукції. При збільшенні площі посівів кукурудзи, у порівнянні з попереднім роком, на 28 %, виробленої продукції кукурудзи на зерно було менше на 1,5 % в порівнянні з попереднім роком та вона складала вже лише 55 % загального обсягу виробленої продукції в 2015 році.

У 2018 році при збільшенні площі посівів кукурудзи, у порівнянні з попереднім роком, на 59 %, виробленої продукції кукурудзи на зерно було більше лише на 5 % в порівнянні з попереднім роком (табл. 2.7) :

Таблиця 2.7

Структура виробленої продукції ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль”

(ц)

	2016	2017	2018	2018 рік до 2017 року, %
Кукурудза на зерно	283064	278741	433392	+ 55,5
Ячмінь ярий	-	59259	43032	– 27,4
Овес	14293	34306	-	– 100
Соняшник	16926	23274	51297	+ 120,4
Соя	6197	34983	39834	+ 13,9
Всього	320480	503189	571226	+ 13,5

Джерела : розраховано автором

Третє досліджуване нами сільськогосподарське підприємство Бориспільського району Київської області – ТОВ “Агро-Холдинг МС” – створено в 2011 році.

Найбільшу частку у посівах господарства займають зернові культури – 81 %. Кукурудза у посівах зернових становила – 78 % (2012 р.) та 85 % (2013-2014 рр.).

Частка насіння соняшнику у посівах зростала з 9,8 % у 2012 р. до 23,7 % у 2014 р. та становила 19 % у 2015 р.

У 2018 році 51 % усієї посівної площі було відведено під соняшник.

Площа зернових становила 49 %, у тому числі пшениця озима – 25 % та кукурудза – 24 %.

У 2012 році господарство вирощувало жито (596 га), гречку (53 га), сою (4419га) та ріпак (115 га).

Починаючи з 2013 року у структурі посівних площ господарства тільки три культури – озима пшениця, кукурудза та насіння соняшнику.

Динаміка змін умов його діяльності та виробництва продукції рослинництва представлена в таблиці 2.8 :

Таблиця 2.8

**Динаміка змін сільськогосподарських угідь та посівних площ
ТОВ “Агро-Холдинг МС” упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр.**

(га)

	2012	2013	2016	2017	2018	
					га	% до 2012 р.
Площа сільськогосп.угідь	19070	20716	22485	28802	29514	155 %
у т.ч. ріллі	19070	20716	22485	28802	29514	155 %
Посівна площа сг культур	26 671	20 716	22 485	28 802	29514	111 %
у т.ч. зернові усього	19 515	16 797	17 156	23 336	14466	74 %
з них пшениця озима	3 630	2 451	2 483	5 076	7014	193 %
жито	596					0
гречка	53					0
кукурудза	15 236	14 346	14 673	18 260	7452	49 %
Насіння соняшнику	2 622	3 919	5 329	5 466	15048	573 %
Соя	4 419					0
Ріпак	115					0

Джерело : розраховано автором

При збільшенні у 2018 році площі ріллі в порівнянні з 2012 роком на 55 %, обсяги виробництва зменшились на 53 %.

У 2018 році в Бориспільському районі підприємством засіяно пшеницею 398 га у с.Ревне, 266 га у с.Гора, 352 га у с.Сеньківка.Також є масив площею 760 га на території сільради с.Щасливе .

Гармонізуючим чинником забезпечення економічної стійкості ТОВ “Агро-Холдинг МС” у 2018 році було зменшення площі посівів кукурудзи – 49 % від площі її посівів у 2012 році.

Основною посівною культурою у 2018 році був соняшник – 51 %.

Структуру посівних площ ТОВ “Агро-Холдинг МС” у 2018 році відображено на рисунку 2.17 :

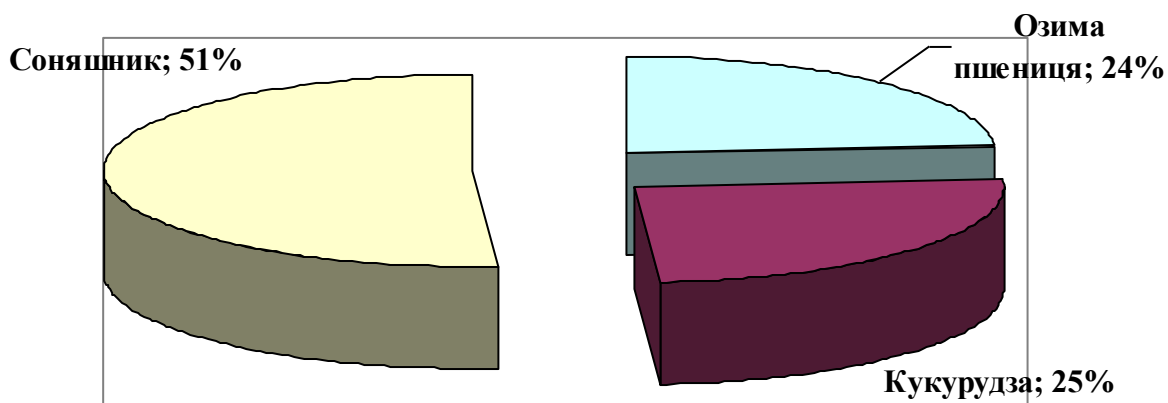

Рис. 2.17. Структур посівних площ ТОВ “Агро-Холдинг МС” у 2018 році

Джерело : розраховано автором

Динаміку змін виробництва продукції рослинництва ТОВ “Агро-Холдинг МС” упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр. відображено в таблиці 2.9 :

Таблиця 2.9

**Динаміка змін виробництва продукції рослинництва
ТОВ “Агро-Холдинг МС” упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр.**

	Виробництво продукції, ц					
	2012	2013	2016	2017	2018	
					ц	% до 2012
Зернові усього	1 246 065	655 355	678 248	584 018	536228	43 %
з них:пшениця озима	181 537	76 440	109 640	150 347	262243	144 %
жито	14 445					
гречка	247					
кукурудза	1 049 836	578 915	568 608	433 671	273985	26 %
Насіння соняшнику	48 806	82 134	113 105	82 073	267840	548 %
Соя	80 523					
Ріпак	2 846					

Джерело : розраховано автором

Характерною для ТОВ “Агро-Холдинг МС” є тенденція зменшення врожайності : зернових загалом – на 42 %, кукурудзи – на 46,6 %, озимої пшениці – на 25,2 %.

У 2018 році урожайність зернових зростає : пшениця озима – 37,4 ц/га та

кукурудза – 36,8 ц/га. Водночас, це нижче за відповідні показники по Бориспільському району : середня врожайність озимої пшениці та кукурудзи у 2018 році становила 41,7 ц/га та 45,8 ц/га відповідно. Базовою, на наш погляд, причиною низької врожайності (табл. 2.10) є не дотримання сівозмін.

Таблиця 2.10

**Динаміка змін урожайності сільськогосподарських культур
ТОВ “Агро-Холдинг МС” упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр.**

	Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га					
	2012	2013	2016	2017	2018	
					ц/га	% до 2012
Зернові усього	63,9	39	39,5	25	37,1	58 %
з них:пшениця озима	50	31,2	44,2	29,6	37,4	74,8 %
жито	24,2					
гречка	4,7					
кукурудза	68,9	40,4	38,8	23,7	36,8	53,4 %
Насіння соняшнику	18,6	21	21,2	15	17,8	95,7 %
Соя	18,2					
Ріпак	24,7					

Джерело : розраховано автором

Зокрема, у 2017 році отримали збитки (табл. 2.11) через низьку врожайність кукурудзи, високу повну собівартість, яка перевищує виробничу на 65%.

Таблиця 2.11

Динаміка змін рентабельності вирощування сільськогосподарських культур ТОВ “Агро-Холдинг МС” упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр.

	Рентабельність, %				
	2012	2013	2014	2015	2016
Продукція рослинництва	-3,7	9,6	-0,9	-20,9	6,0
у т.ч. зернові усього	-0,5	6,1	-1,5	-27,3	-6,1
з них: пшениця озима	-8,4	41,9	7,6	20,5	16,5
жито	-21				
гречка	-				
кукурудза	0,9	2,1	-2,4	-37,8	-42,5
Насіння соняшнику	-13,8	28,4	2,1	11,3	13,8
Соя	-20,5				
Ріпак	-33,3				

Джерело : розраховано автором

Зменшення на 57,5 % виробництва зернових та збільшення в 5,5 разів виробництва соняшнику у 2018 році (в порівнянні з 2012 р.) усунули збитковість виробництва ТОВ “Агро-Холдинг МС”, що була упродовж 2012-2017 рр. та забезпечили рентабельність у 2018 р., низький результат якої є наслідком збитковості вирощування кукурудзи (– 42,5 %).

Саме вдале залучення організаційного механізму, як послідовності етапів детального аналізу, проектування та визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів і форм їх координації забезпечило у 2018 році ТОВ “Агро-Холдинг МС” рентабельність виробництва, як основної складової економічної стійкості.

У 2018 році економічна стійкість всіх трьох досліджуваних сільськогосподарських підприємств була забезпечена шляхом рентабельності виробництва (табл. 2.13):

Таблиця 2.12

**Динаміка змін рентабельності досліджуваних підприємств
упродовж 2012-2013 рр. та 2016-2018 рр.**

Назва підприємства	Вид показників	Показники рентабельності, %				
		2012	2013	2016	2017	2018
ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”	Загальний	–19,3	–18,2	–16,9	59	68
	рослинництво	–6,5	–5,8	–5,6	-	-
	тваринництво	–29	–26	–25	-	-
	Послуги	–34,5	–34,2	–33,2	59	68
ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль”	загальний, у т.ч.	4,2	5,8	12,9	26,4	2,6
	рослинництво	4,2	5,8	12,9	26,2	1,9
	Послуги	-	-	-	72	99
ТОВ “Агро-Холдинг МС”	лише рослинництво	-3,7	9,6	-0,9	-20,9	6,0

Джерело : розраховано автором

Кожне з досліджуваних сільськогосподарських підприємств забезпечувало рентабельність специфічним методом :

- ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”, здійснило диверсифікацію діяльності (не займається виробленням сільськогосподарської продукції), лише надає послуги в сільському господарстві;
- ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль” окрім вирощування продукції рослинництва, надає послуги з рентабельністю 99 %, що позитивно впливає на загальний рівень рентабельності підприємства;
- ТОВ “Агро-Холдинг МС” здійснило часткову оптимізацію посівних площ.

Комплексне поєднання всіх складових ресурсного механізму : економічного, кадрового, інноваційного та інформаційного сприяли формуванню економічної стійкості ТОВ “Агро-Холдинг МС”, ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль” та ТОВ “Племінний завод “Агро-Регіон”. Серед задіяних підприємствами інструментів формування економічної стійкості [163] варто виділити: впровадження у виробництво нових високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур; застосування інноваційних біотехнологій та інвестицій; впровадження механізмів стратегічного управління комплексним розвитком підприємства, зокрема, ефективної маркетингової стратегії, що орієнтує підприємство у його діяльності з урахуванням вимог ринкового середовища та зменшує ризики, пов’язані з його динамічними змінами.

Основними перепонами формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є:

- недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва;
- недостатній рівень впровадження досягнень науково-технічного прогресу, поширення прогресивних технологій тощо;
- високий рівень ризиків підприємницької діяльності.

Складні процеси, що відбуваються в економіці України, вимагають поглиблення знань з теоретичних і практичних питань управління ризиками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств [164] (рис. 2.18) для

забезпечення, підтримки досягнутого рівня (чи підвищення) їх економічної стійкості.

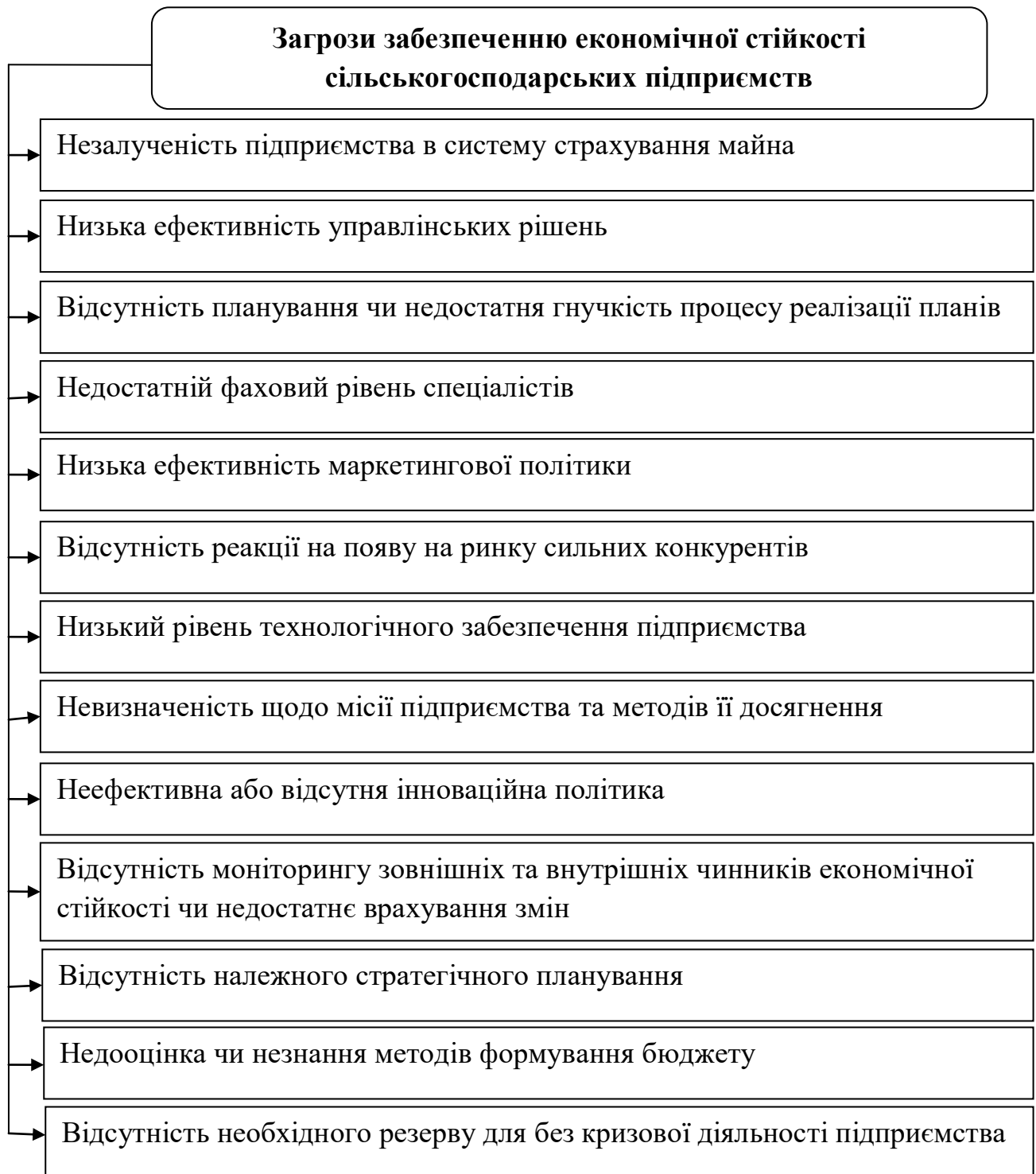

Рис. 2.18. Загрози забезпеченню економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело : розроблено автором на основі [165]

Особливістю ризиків в сучасних умовах є те, що вони набули тотального, глобального характеру; у ризикованих ситуаціях виникає необхідність в

оперативних рішеннях; ринкові умови господарювання загострюють конкуренцію, нестабільність у попиті й цінах тощо. З метою виявлення, врахування та нейтралізації їх негативних наслідків необхідно задіяти механізми управління ризиками – правові, методичні, організаційні, технологічні методи, прийоми та порядок застосування економічних засобів для регулювання рівня безпеки, а також впливу на економічні процеси, пов'язані із запобіганням надзвичайним ситуаціям [166, с.425], що спричиняють дестабілізацію процесу забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Одним із методів нейтралізації ризиків є оперативне урахування всього спектру ризиків та загроз [167].

Серед шляхів нейтралізації ризиків та загроз варто виокремити використання накопичувальних фондів – попереджувальних заходів у страхуванні на основі державно-приватного партнерства. [168, с.44].

Тільки за таких умов сільськогосподарське підприємство буде динамічно рівноважною цілісною системою, що самостійно визначатиме свій напрямок розвитку у теперішньому та майбутньому.

2.3. Оцінювання стану сільськогосподарських підприємств за критеріями забезпечення економічної стійкості

Специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств України, на наш погляд, зумовлена не лише притаманною сезонністю, а й тим, що недосконалість діючого законодавства створює додаткові виклики.

Саме тому варто враховувати, що тільки за умови систематичного моніторингу загроз, стану екзогенних і ендегенних чинників, що сприяють економічній стійкості, формується такий стан підприємства, при якому забезпечується стабільно високий результат функціонування. А в основі його досягнення лежить принцип активного реагування на зміни середовища господарювання.

Складові стійкості характеризують з різних сторін стан і розвиток підприємства, при цьому вони тісно взаємопов'язані, впливають одна на одну та на

головний показник – економічну стійкість. Тому їх необхідно досліджувати комплексно.

При вирішенні окремих економіко-математичних задач часто використовуються поряд із вартісними та інші різноманітні критерії оптимальності, наприклад мінімум площ ріллі, мінімум витрат трудових ресурсів, максимум виробництва зерна тощо. При вирішенні економіко-математичних задач необхідно врахувати обчислювальні потужності ЕОМ (наявність необхідних програм тощо); визначитись, на базі моделі розроблятиметься планування якого терміну: поточне, короткострокове чи стратегічне; конкретизувати перелік змінних і обмежень, адже їх кількість напряду залежить від того, наскільки детально в моделі повинні бути представлені наступні ознаки: вид продукції, напрям використання продукції, вживані види технології обробітку, ступінь інтенсивності, способи, канали та терміни виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

Основні змінні визначають зміст модельованого процесу в кожному конкретному випадку, ними можуть бути сільськогосподарські культури, галузі тваринництва, сільськогосподарська техніка, мінеральні добрива, види кормів тощо.

Допоміжні змінні залучають спеціально для полегшення математичного формулювання умов, для визначення розрахункових величин (обсягів ресурсів, показників ефективності виробництва тощо). Після встановлення переліку змінних величин визначають склад і кількість обмежень, що відображають умови задачі. Всі обмеження відповідно класифікуються на основні, додаткові й допоміжні.

Основні обмеження відображають головні умови задачі. Вони накладаються на всі або більшість змінних. До них належать обмеження щодо використання виробничих ресурсів (землі, робочої сили, машинно-тракторного парку, добрив, грошово-матеріальних витрат, кормів тощо).

Додаткові обмеження накладаються на невелику кількість змінних величин або окремі змінні. Зазвичай, вони формулюються у вигляді нерівностей, що формуються нижньою та верхньою межею.

Після здійснення розрахунків всіх техніко-економічних коефіцієнтів, коефіцієнтів цільової функції та констант, приступають до побудови числової

економіко-математичної моделі. Вона може бути відображена у вигляді системи лінійних співвідношень.

Однією з методик оцінки економічної стійкості підприємств, у тому числі й сільськогосподарських, є визначення інтегрального показника шляхом аналізу сукупності показників, рекомендованих міжнародним комітетом за стандартами бухгалтерської звітності IASC.

Базовими за цією методикою є три групи показників : показники оцінки майнового потенціалу підприємства, показники оцінки ліквідності та платоспроможності, показники оцінки прибутковості (рентабельності) та ділової активності. Ми врахували ще й соціальну складову.

Група 1 : показники оцінки майнового потенціалу підприємства, що характеризують забезпеченість підприємства основними фондами, зокрема:

Z_1 – темп приросту майна підприємства;

Z_2 – коефіцієнт зносу основних засобів;

Z_3 – забезпеченість основними фондами на 100 га сільгоспугідь;

Z_4 – фондоозброєність.

Група 2 : показники оцінки ліквідності та платоспроможності, що відображають стійкість фінансової структури сільгосппідприємства:

k_1 – коефіцієнт поточної ліквідності;

k_2 – коефіцієнт наявності власних оборотних коштів;

k_3 – коефіцієнт фінансової незалежності.

Група 3 : показники оцінки прибутковості (рентабельності) та ділової активності:

r_1 – рентабельність продаж;

r_2 – рентабельність власного капіталу;

r_3 – оборотність активів [169, с.553].

Група 4 : показники оцінки соціально орієнтованої діяльності підприємства :

q_1 – забезпеченість кадрами;

q_2 – частка виплат на соціальні потреби (табл. 2.13) :

Таблиця 2.13

Показники оцінки економічної стійкості сільськогосподарського підприємства

Група	Показник		Формула	Умовні позначення у формулах
1.	z_1	темپ приросту майна підприємства	$Z_1 = \frac{B_k}{B_n}$	B_n – валюта балансу на початок року; B_k – валюта балансу на кінець року
	z_2	коефіцієнт зносу основних засобів	$Z_2 = \frac{З}{ОЗ}$	$ОЗ$ – стартова вартість основних засобів $З$ – знос основних засобів
	z_3	забезпеченість основними фондами на 1 га сільськогосподарських угідь	$Z_3 = \frac{B_3}{S}$	B_3 – залишкова вартість основних засобів; S – площа угідь
	z_4	фондозабезпеченість	$Z_4 = \frac{B_3}{Ч}$	$Ч$ – середньорічна чисельність працівників
2.	k_1	коефіцієнт поточної ліквідності;	$k_1 = \frac{A_o}{K_3}$	A_o – оборотні активи K_3 – короткотермінові зобов'язання
	k_2	коефіцієнт наявності власних оборотних засобів;	$k_2 = \frac{B_3 - A_n}{A_o}$	B_3 – власні засоби A_n – необоротні активи
	k_3	коефіцієнт фінансової незалежності.	$k_3 = \frac{B_3}{A_n}$	
3.	r_1	рентабельність продаж	$r_1 = \frac{ЧП}{B} \times 100\%$	$ЧП$ – чистий прибуток B – виручка
	r_2	рентабельність власного капіталу	$r_2 = \frac{ЧП}{B_3} \times 100\%$	B_3 – середньорічна величина власних засобів
	r_3	оборотність активів	$r_3 = \frac{B}{A_{ср}}$	$A_{ср}$ – середньорічна величина активів підприємства
4.	q_1	забезпеченість кадрами	$q_1 = \frac{H}{П}$	H – наявність кадрів $П$ – потреба в кадрах
	q_2	частка виплат на соціальні потреби	$q_2 = \frac{СВ}{СпР}$	$СВ$ – виплати на соціальні потреби; $СпР$ – середні показники підприємств району

Джерело : удосконалено на основі [170].

Економічна стійкість є однією з основних системних характеристик функціонування підприємства, тому, її оцінювання необхідно здійснювати за

допомогою інтегрованого показника стійкості, що визначає стан, в якому перебуває підприємство та його здатність досягти кінцевої мети діяльності в умовах виникнення непередбачених та важкопрогнозованих збурень.

Моделювання інтегрованого показника стійкості функціонування підприємства передбачає:

- проведення системного аналізу стійкості, як економічної категорії, що передбачає виявлення особливостей даної системної характеристики, звернення уваги на повноту, обсяг вибірки, діапазон розсіювання, репрезентативність, достовірність даних, виконання статистичних вимог до структури даних у відповідності з ціллю забезпечення їх інформативності;
- вибір показників для оцінювання стійкості, здійснюючи який потрібно врахувати низку аспектів, зокрема: вибрані показники повинні характеризувати наявність і ефективність використання ресурсів підприємства; забезпечувати порівнюваність показників у сукупності підприємств, що аналізуються, однак, не дублювати один одного тощо.

Серед вагомих показників – показники прибутковості (рентабельності), вони, в кінцевому підсумку визначають їх економічну стійкість, тому, в ринкових умовах вони мають найбільшу вагу.

Показники першої групи характеризують потенційні можливості та тенденцію зростання підприємства, їх значимість в короткостроковому періоді менш важлива. Відповідно до критеріїв таблиці 2.14 визначимо бал кожного показника.

На основі результатів аналітичної обробки інформації про господарську діяльність з врахуванням оптимальних граничних показників (відповідно суми отриманих балів) підприємства можна оцінити рівень економічної стійкості, серед яких: зростаючий, стабільний, прийнятний, нестійкий, кризовий та граничний.

Оцінку економічної стійкості підприємства здійснюють за підсумками діяльності за 1 рік чи, за потреби, за інший період. Використовуючи ж запропоновану методику щорічно, можна виявити тенденцію зміни рівня економічної стійкості сільгосппідприємства, розробити повноцінну стратегію

управління економічною стійкістю та вивести підприємство на новий рівень рівноважного економічного стану.

Таблиця 2.14

Основні параметри визначення інтегрального показника економічної стійкості сільськогосподарського підприємства

Показники	Бали відповідно до меж				
	1	2	3	4	5
z_1	$\leq 1,00$	1,01-1,05	1,06-1,10	1,11-1,15	$> 1,15$
z_2	$\leq 0,50$	0,55-0,51	0,60-0,56	0,65-0,61	$> 0,65$
z_3	≤ 150	151-200	201-250	251-300	> 300
z_4	≤ 40	41-50	51-60	61-70	> 70
k_1	$\leq 1,20$	1,30-1,50	1,60-1,80	1,90-2,00	$> 2,00$
k_2	$\leq 0,2$	0,21-0,30	0,31-0,40	0,41-0,50	$> 0,50$
k_3	$\leq 0,44$	0,45-0,5	0,51-0,56	0,57-0,6	$> 0,60$
r_1	≤ 5	6-10	11-15	16-20	> 20
r_2	≤ 3	4-7	8-10	11-13	> 13
r_3	$\leq 0,35$	0,36-0,45	0,46-0,55	0,56-0,65	$> 0,65$
q_1	$\leq 0,3$	0,31-0,5	0,51-0,7	0,71-0,99	$= 1$
q_2	$\leq 0,3$	0,31-0,5	0,51-0,7	0,71-0,99	≥ 1

Джерела: удосконалено на основі [170].

1-я група : Зростаючий рівень економічної стійкості (понад 5 балів).

Для зростаючого рівня економічної стійкості сільськогосподарського підприємства є характерним: збалансований стан рівноваги за всіма показниками оцінки економічної стійкості, що виражається у максимально ефективному використанні всіх наявних ресурсів, отриманні значних доходів від реалізації продукції, що забезпечують як покриття виробничих та інших витрат, так і можливість розширення чи модернізації виробництва, зміну асортиментної виробничої структури, впровадження інноваційних стратегій розвитку, а відтак, зміцнення позицій підприємства на ринку сільськогосподарської продукції; стабільна кадрова політика та високий рівень оплати праці; дотримання правил, норм і нормативів щодо охорони навколишнього середовища; ефективне функціонування системи забезпечення безпеки праці.

Сільгосппідприємства, що увійшли до цієї групи, мають високі показники рентабельності, платоспроможні, мають істотний запас фінансової міцності.

2-а група : Стабільний рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства (від 4 до 5 балів).

Для стабільного рівня економічної стійкості сільськогосподарського підприємства є характерним: на фоні рентабельності виробництва поява тимчасових ускладнень (виробничого, збутового характеру тощо), подолання яких вимагає залучення додаткових ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових), що, у свою чергу, обмежує можливості підприємства з модернізації виробництва, виготовлення нової продукції тощо; на тлі стабільної кадрової політики не забезпечується належний рівень оплати праці; часткове дотримання правил, норм і нормативів щодо охорони навколишнього середовища; на підприємстві функціонує система забезпечення безпеки праці.

Сільгосппідприємства цієї групи в більшості своїй є ефективно функціонуючими, однак, мають деякі позитивні показники з мінімальними значеннями.

3-тя група : Прийнятний рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства (від 3 до 4 балів).

За умов стабільного функціонування сільськогосподарського підприємства прийнятного рівня, в його діяльності виникають ускладнення, пов'язані з розширенням виробництва, що обумовлено як екзогенними, так і ендогенними чинниками впливу на функціонування підприємства в цілому; система матеріального заохочення працівників підприємства забезпечує стабільну діяльність підприємства в короткостроковій перспективі; підприємство у своїй діяльності частково дотримується правил, норм і нормативів щодо охорони навколишнього середовища; на підприємстві відсутня повноцінна система забезпечення безпеки праці, потребують системності заходи щодо попередження випадків травматизму.

Сільгосппідприємства цієї групи в більшості своїй є ефективно функціонуючими, водночас, деякі показники свідчать про наявність фінансових ризиків (відсутність фінансової стабільності).

4-а група : Нестійкий рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства (від 2 до 3 балів).

Для нестійкого рівня економічної стійкості сільськогосподарського підприємства є характерним: діяльність підприємства характеризується в основному низьким рівнем показників оцінки стратегічної стійкості; регулярно з'являються ускладнення виробничого характеру, подолання яких обумовлює мобілізацію значних фінансових ресурсів підприємства; наявні проблеми у сфері збуту продукції підприємства; кадрова політика на підприємстві нестабільна, що призводить до низької продуктивності праці, плинності кваліфікованих кадрів підприємства; підприємство у своїй діяльності, здебільшого, не дотримується правил, норм і нормативів щодо охорони навколишнього середовища; на підприємстві проводяться нерегулярні заходи щодо забезпечення безпеки праці та попередження випадків травматизму.

Фінансова нестійкість у сільгосппідприємств цієї групи виражається в низьких рентабельності та фондоозброєності, невідповідністю нормативним значенням коефіцієнтів ліквідності, фінансової стійкості.

Дані підприємства можуть відчувати тимчасові фінансові труднощі, зберігаючи при цьому свою платоспроможність та кредитоздатність.

5-я група : Кризовий рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства (від 1 до 2 балів).

Діяльність підприємства кризового рівня характеризується низьким рівнем всіх показників оцінки економічної складової стійкості; підприємство працює нестабільно з тимчасовими зупинками виробничого процесу, що в результаті виражається загальним станом, що близький до стану банкрутства; кадрова політика на підприємстві нестабільна, що призводить до низької продуктивності праці, високої плинності кваліфікованих кадрів підприємства (рис. 2.19).

Діяльність підприємств 5-ї групи характеризується збитковістю, наявністю простроченої заборгованості, незадовільною фінансовою структурою, т. б. має високий ризик банкрутства.

6-а група : Граничний рівень економічної стійкості сільськогосподарських підприємств (менше 1 бала).

Граничний рівень сигналізує про ознаки банкрутства.

Для сільськогосподарських підприємств цієї групи настала економічна криза, що характеризується неплатоздатністю та збитковістю.

Показники економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств та коефіцієнти їх вагомості наведено в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Показники економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств

Група	Показники	ТОВ“Агро-регіон “Бориспіль”		ТОВ “Агро-ходинг МС”		ТОВ “Племінний завод Агро-Регіон”	
		Коеф.	Бал	Коеф.	Бал	Коеф.	Бал
1.	z_1	1,94	5	1,03	2	1,03	2
	z_2	0,51	2	0,44	1	1,64	5
	z_3	253,74	4	95,32	1	1360,00	5
	z_4	167,32	5	176,00	5	183,38	5
	У середньому по групі		4,0		2,3		4,3
2.	k_1	25,07	5	0,78	3	1,24	2
	k_2	0,98	5	0,06	1	-0,20	1
	k_3	0,00	1	1,05	5	0,61	5
	У середньому по групі		3,7		3,0		2,7
3.	r_1	29,42	5	1,00	5	-20,07	1
	r_2	0,62	1	0,10	1	-0,57	1
	r_3	1,90	5	1,43	1	0,76	5
	У середньому по групі		3,7		2,3		2,3
4	q_1	0,98	4	0,98	4	1,01	5
	q_2	1,11	5	0,97	5	0,97	4
	В середньому по групі		4,5		4,5		4,5
	У середньому по підприємству		3,9		2,8		3,4

Джерело : розраховано автором

За результатами обчислень (табл. 2.15) ТОВ“Агро-регіон “Бориспіль” (3,9 бали) та ТОВ “Племінний завод Агро-Регіон” (3,4 бали) мають прийнятний

рівень економічної стійкості. ТОВ “Агро-ходинг МС” (2,8 бали) – нестійкий рівень економічної стійкості.

Рис. 2.19. Типи економічної стійкості

Джерело : розроблено автором на основі [170, с. 224]

Відповідно до розрахунків на діаграмі відображено бали по кожній групі показників (рис.2.20) :

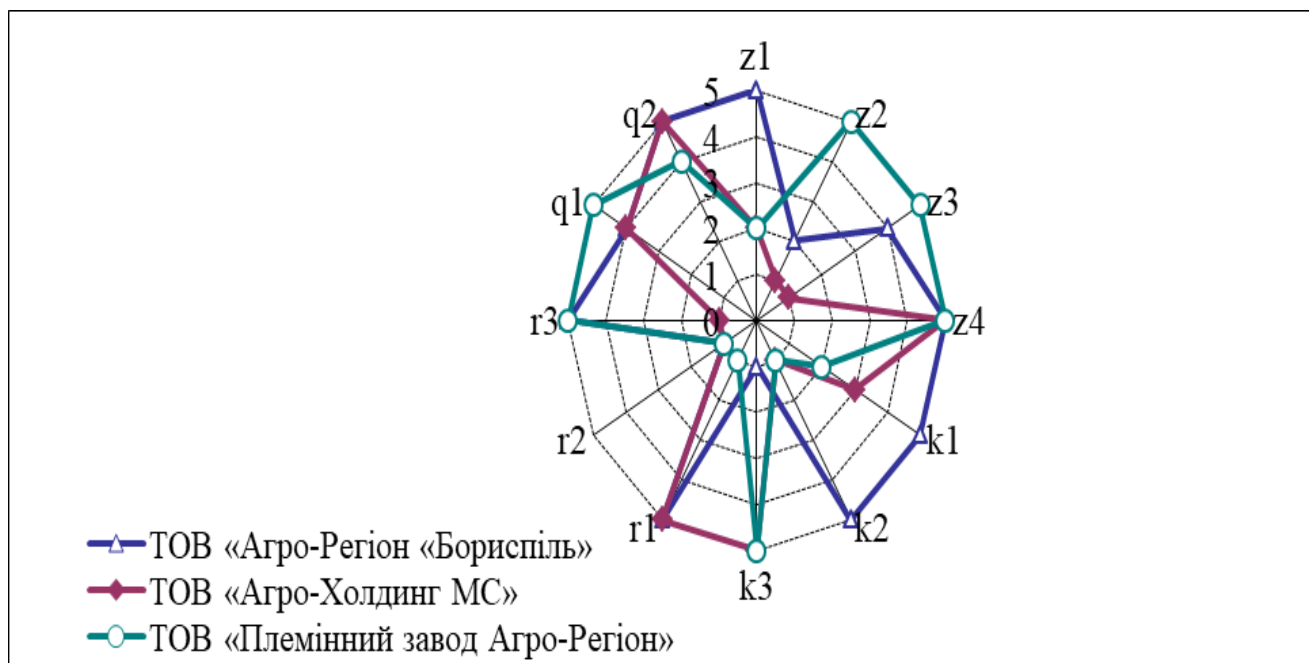

Рис. 2.20. Показники економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств

Джерело : розроблено автором

Напрями підвищення рівня економічної стійкості ТОВ “Агро-холдинг МС” запропоновано в підрозділі 3.3.

Основними перепонами формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства ТОВ “Агро-холдинг МС” є :

- недосконалість програм реформування аграрного сектору та незавершеність земельної реформи;
- відсутність мотивації до розвитку бджільництва, яке потребує оптимізації забезпечення кормами бджолиних сімей та трудомісткого тваринництва;
- недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва тощо.

Рекомендації щодо забезпечення зростання економічної стійкості сільськогосподарського підприємства ТОВ “Агро-холдинг МС” запропоновано в підрозділі 3.3.

Висновки до розділу 2

1. Трансформаційні зміни є елементом суспільного розвитку, що впливає на діяльність сільськогосподарських підприємств. До основних сфер їх виникнення відносяться економічна, політична, соціальна, екологічна, технологічна та правова. Трансформації в умовах ринкового господарювання вирізняються ступенем впливу на виробничу діяльність та характеризуються інтенсивністю виникнення. За таких умов пріоритетного значення набуває потреба передбачення загроз і ризиків, їх наслідків та прогнозування з виробленням моделі управління виробничими процесами.

Однією з характерних трансформаційних змін галузі сільського господарства економіки України останніх років стала поява та розширення агрохолдингів. Поширеною залишається бачення саме в цьому процесі причин погіршення родючості ґрунтів, зокрема, через недотримання сівозмін; зменшення упродовж кількості середніх та малих сільськогосподарських підприємств та загальної кількості працівників в галузі.

2. Основними механізмами забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є правовий, ресурсний та організаційний.

Основу правового механізму складають Закони України та підзаконні нормативно-правові акти, які розподіляються на ті, що регламентують діяльність сільськогосподарських підприємств та ті, що створюють умови для їх ефективного господарювання.

За часи аграрної реформи сформовано правову базу для функціонування сільськогосподарських підприємств, однак збитковість, зокрема, галузі тваринництва вказує на потребу її унормування.

Складовими ресурсного механізму є економічний (у тому числі фінансовий), кадровий та інформаційний.

Формування фінансової стійкості виступає основою забезпечення економічної стійкості підприємства.

Більшість проблем у ході господарювання виникають саме через неготовність спеціалістів, зокрема, керівників працювати в умовах динамічних змін бізнес середовища.

Відсутність інформаційного забезпечення гальмує не лише інвестиційні процеси, а й перешкоджає прогнозуванню перспектив, ризиків і загроз та моделюванню ефективної системи управління сільськогосподарським підприємством.

У ході аналізу організаційного механізму економічної стійкості сільськогосподарських підприємств виявлено, що з метою забезпечення економічно стійкого розвитку підприємства використовують різні методи оптимізації виробничого процесу від оптимізації площ посівів до диверсифікації виробництва.

Виявлено : 1) недостатній вплив соціального механізму – сукупності соціальних елементів, процесів, закономірностей у їх логічному взаємозв'язку, через яку суспільство, шляхом активної участі в процесах формування державної аграрної політики, забезпечує врахування потреб, інтересів та цілей; 2) відсутність важелів впливу держави на механізм управління ризиками.

3. Оцінювання стану економічної стійкості трьох сільськогосподарських підприємств Бориспільського району Київської області виявило, що ТОВ “Агро-регіон “Бориспіль” (3,9 бали) та ТОВ “Племінний завод Агро-Регіон” (3,4 бали) мають прийнятний рівень економічної стійкості, а ТОВ “Агро-ходінг МС” (2,8 бали) – нестійкий.

Виявлено, що основними перепонами формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є :

- недосконалість програм реформування аграрного сектору та незавершеність земельної реформи;
- відсутність мотивації у сільськогосподарських товаровиробників до розвитку трудомістких галузей тваринництва, зокрема, бджільництва, які потребують тривалого обороту вкладених ресурсів та оптимізації забезпечення кормами бджолиних сімей;

– недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва тощо.

Наголошено, що основними сферами диверсифікації сільськогосподарських підприємств має бути розвиток обслуговуючої кооперації, оптимізація виробничої структури за умов розширення асортименту продукції, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності та розвиток агротуризму, який, окрім збереження етнографічної самобутності (шляхом відродження місцевої архітектури та промислів), створення додаткових робочих місць, сприяє ефективності діяльності підприємства.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора :

[137, с.592; 145; 148,с. 13; 161; 167, с.554; 170, с. 224]

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Стратегічні засади забезпечення економічно стійкого розвитку

Стратегічною складовою забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є оптимізація виробничого процесу, зокрема, оптимізація площ посівів.

У сучасних умовах нестабільної економічної ситуації в аграрній сфері України важливого значення набуває оптимізація виробничих систем сільськогосподарських підприємств. Серед основних видів оптимізації варто виокремити: економічну, агрономічну, екологічну, енергетичну, технологічну, соціальну та оптимізацію структури виробництва. Необхідно враховувати, що процес здійснення оптимізації виробництва повинен бути забезпеченим внутрішніми ресурсами для його реалізації та враховувати передбачену державну цільову підтримку. Пошук механізмів підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції шляхом оптимізації всіх складових процесу виробництва – вагомий ендогенний чинник формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Вибір напрямку оптимізації повинен супроводжуватись визначенням основних параметрів для аналізу стану, можливостей та створенням оптимізаційної моделі його функціонування та перспектив подальшого розвитку.

Одним із ефективних інструментів для дослідження зовнішніх та внутрішніх можливостей на думку є SWOT-аналіз (метод стратегічного планування, що полягає у виявленні факторів внутрішнього і зовнішнього середовища організації і поділі їх на чотири категорії) :

- Strengths – сильні сторони;
- Weaknesses – слабкі сторони;
- Opportunities – можливості;
- Threats – загрози.

З метою більш детального дослідження зовнішнього середовища варто використовувати PESTEL-аналіз:

- Political – політика;
- Economic – економіка;
- Social – суспільство;
- Technological – технологія;
- Environmental – розвиток;
- Legal – законність, як аналітичний інструмент стратегічного

планування. Здійснивши аналіз, сільськогосподарське підприємство отримує вичерпну інформацію щодо стану наявних факторів впливу на його функціонування та перспектив подальшого розвитку. Тільки за таких умов сільськогосподарське підприємство, як динамічно рівноважна цілісна система, самостійно визначатиме свій напрямок розвитку в сьогоденні та майбутньому.

Серед стратегічних чинників, що безпосередньо впливають на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, одним із найвагоміших є нормативно-правова та законодавча урегульованість. Ефективність законодавчого регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств впливає на формування економічної стійкості, адже, його недосконалість призводить до ускладнень в оформленні документації та веденні бізнесу сільськогосподарськими підприємствами.

Стратегічним питанням в діяльності сільськогосподарських підприємств є земельні правовідносини, адже, в разі виникнення конфліктної ситуації щодо права на землю, у ході її вирішення вимагається надання та подальше вивчення документів по земельним кадастрам, технічної документації, що призводить до тривалого розгляду цих справ та створює перешкоди для ефективного господарювання.

Економічно стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, напряму залежить від стабільності екзогенної (зовнішньої відносно підприємства) економічної ситуації, що сприяє як успішному виробництву, так і стабільному формуванню споживчого ринку. Екзогенна стійкість сільськогосподарського підприємства обумовлена стабільністю економічного середовища, в рамках якого діє підприємство, та досягається відповідною системою управління в масштабах всієї країни, тобто управлінням ззовні.

Серед чинників, що обумовлюють екзогенну економічну ситуацію необхідно виділити: економічний рівень інфляції, динаміку рівня платоспроможності населення, потенціал інвестиційних ресурсів, зміну курсу іноземної валюти, зростання тарифів на енергоносії, на транспортні перевезення, забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних аграрних формувань в європейському конкурентному просторі [171, с. 89] тощо.

Політичні події останніх років, загострення внутрішнього конфлікту сприяли дестабілізації економічної ситуації. Ефективність реалізації державної аграрної політики, як базового чинника формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, тісно пов'язана з зазначеними раніше чинниками: нормативно-правовою й законодавчою врегульованістю та стабільністю зовнішньо-економічної ситуації, а відтак, з ефективністю аграрної політики, яка окреслює курс та формує систему заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих форм власності, на поліпшення умов життя й побуту його мешканців, на забезпечення сировиною промисловості тощо [172]. Аграрна політика, як елемент соціально-економічної політики держави, передбачає наукове обґрунтування стратегії й тактики формування аграрних відносин, економічне обґрунтування шляхів розвитку підприємництва, а відтак, і сільських територій.

Саме тому, аграрна політика, як стратегічний курс держави, що обумовлює систему заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих економічних відносин, в т.ч. типів і форм економічної власності, а також господарського механізму [173] повинна сприяти поліпшенню умов життя й побуту громадян та забезпеченню продовольчої безпеки країни.

На нашу думку, аграрна політика, як одна з складових частин економічної політики держави, що представляє собою упорядковану діяльність держави та санкціонованих нею суспільно-правових інститутів по формуванню культурних, соціальних, правових і економічних умов розвитку сільських територій, повинна забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та

економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови як для проживання та роботи мешканців українського села так і функціонування сільськогосподарських підприємств. Адже, сільськогосподарські підприємства не лише створюють робочі місця, а й формують продовольчу безпеку України [174, с. 25].

Тому, аграрна політика держави, як комплекс заходів щодо вирішення конкретних економічних проблем, повинна сформувати та задіяти механізми регулювання виробництва, використання ресурсів, маркетингу продовольчих і промислових товарів, організації суспільних відносин на селі, що має за мету подолання кризової ситуації в агропромисловому виробництві, створення соціально-економічних умов життя та праці українських селян на рівні розвинутих країн, забезпечення конкурентоспроможного агропромислового виробництва на світовому аграрному ринку.

Головною вимогою до сучасної аграрної політики є необхідність дотримання комплексного підходу при її виробленні та здійсненні, тобто визначення стратегічних і тактичних заходів, їх узгоджена реалізація у всіх ланках агропромислового комплексу. Це забезпечується через тісний взаємозв'язок складових економічної політики – фінансової, кредитної, податкової, цінової, політичної, доходів і пенсійного забезпечення. Обов'язковою вимогою до аграрної політики, що формується, є також її стратегічна спрямованість, поступальна орієнтація на вирішення в єдності найближчих і більш віддалених, в оглядовій перспективі й навіть поза її межами, потреб, завдань і проблем. У даний час Україні потрібна нова аграрна політика, яка б мала стратегічний та системний характер, соціальну спрямованість та відповідала принципам сталого розвитку.

Зокрема, як зазначає М. П. Талавира, оскільки, ринковий механізм не спроможний забезпечити оптимальне поєднання ефективності та справедливості [175], тому, з метою створення повноцінного аграрного ринку необхідно посилити державне регулювання та підтримку прибутковості аграрних товаровиробників. Розвинуті

країни світу активно субсидують аграрний сектор як з міркувань продовольчої безпеки так і з метою мінімізації загрози надлишкової міграції сільського населення в міста, за кордон тощо.

Величина таких субсидій досягає в країнах ЄС – у середньому 50 % від вартості сільськогосподарської продукції, у Швейцарії – 82%. Загальний обсяг підтримки аграрного сектора в країнах Європейського Союзу складає 20 % від валової продукції сільського господарства. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається, зокрема, у Нідерландах та Бельгії – близько 500 євро/га, Польщі – 345 євро/га, в той час як в Україні даний показник балансує в межах 10-20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ).

Відповідно до оцінки підтримки виробника (*англ. Producer Support Estimate – PSE*), що проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), в ЄС 21 % валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, в Туреччині – 23 %, Канаді – 11 %, США – 7 %, в той час як в Україні – 1-1,5 % [176]. Навіть за таких умов, вітчизняний аграрний сектор економіки виступав своєрідною точкою опори для економіки України у складні кризові роки.

І хоча Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленою Розпорядженням кабінету міністрів України № 806-р від 7 жовтня 2013 року [177] окреслено проблеми, мету, принципи та цільові орієнтири реалізації, однак, як показує здійснений нами аналіз, стійких тенденцій досягнення стратегічних цілей не виявлено, зокрема, у частині державного регулювання, яке являється визначальним екзогенним чинником формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Об'єктивна необхідність державного регулювання аграрного сектору обумовлена не лише унікальними особливостями, притаманними цій галузі, а й значенням у забезпеченні продовольчої безпеки держави.

Варто усвідомлювати, що аграрний сектор економіки України має не лише достатньо передумов, а й цілу низку негативних екзогенних обставин, зокрема :

- незадовільний стан планово-економічної роботи в більшості підприємств та низькі темпи переходу від виробничої до маркетингової концепції побудови менеджменту;
- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції;
- недосконалість механізмів державного регулювання та підтримки аграрного сектора;
- непослідовність здійснення економічних реформ;
- відсутність моніторингу та врахування негативного досвіду інтеграції країн-членів ЄС.

Варто наголосити, що Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 року “Про державну підтримку сільського господарства України” [178], до якого були внесені сімнадцять правок (дві останні в 2020 році), безумовно потребує оновлення у відповідності до вимог часу.

Потреби сталого розвитку держави, як незворотніх та закономірних сутнісно-якісні змін суспільства на основі оптимального поєднання та раціоналізації економічної, екологічної та соціальної сторін такого розвитку з урахуванням потреб майбутніх поколінь, зобов’язує сільськогосподарські підприємства в ході діяльності як враховувати стан екології так і дбати про її збереження. Р. І. Буряк наголошує, що Концепція сталого розвитку як економічна модель розвитку суспільства повинна поєднувати та узгоджувати потреби екологічної динаміки з соціально-економічним прогресом [179, с. 89], та підкреслює, що першочерговими завданнями екологізації аграрного сектору економіки України є припинення недбалого використання природних ресурсів, насамперед землі; формування оптимальних агроландшафтів; забезпечення розвитку сільського господарства на основі агроекологічної стратегії та сприяння органічному землеробству [179, с. 92].

Практика господарювання на ринкових засадах вимагає від сільськогосподарських підприємств підвищення ефективності виробництва на основі використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу та

ефективних форм організації виробництва і праці, активізації підприємницької діяльності в контексті інституційних перетворень, що відбулися в Україні, тощо.

Рівень науково-технічного прогресу, як важливий екзогенний чинник формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, проявляється не лише в наукових досягненнях у сферах агрономії, зберігання, переробки продукції та модернізації техніки, а й в ступені впровадження в практику ведення господарства цих досягнень. Важливим чинником формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, є рівень розвитку ринкової інфраструктури, системи підприємств і організацій, що забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів та робочої сили.

У сучасних умовах конкуренція, як універсальний механізм, що стимулює розвиток суспільства в цілому, в економічному середовищі є як боротьбою між економічними суб'єктами за максимально ефективне використання факторів виробництва так і механізмом вивчення досвіду конкурентів, що дозволяє, по-перше, не повторити зроблені помилки, а по-друге – оптимізувати власний бізнес-процес [180, с. 60].

Важливою ендогенною складовою економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є фінансова стійкість, яка відображає стабільне перевищення доходів над витратами, уособлює собою такий стан ресурсів, що забезпечує їх ефективне використання в процесі виробництва та реалізації, а також сприяє розширенню та оновленню. Фінансова стійкість, як зростання рентабельності фінансової діяльності та ділової активності підприємства, збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимої зони ризику, зростання інвестиційної активності, повинна характеризуватися таким станом фінансових ресурсів, які, з одного боку, відповідають умовам ринку, а з іншого – відповідають потребам розвитку підприємства, адже саме вона є характерним індикатором економічного стану підприємства.

При виявленні моніторингом недостатнього рівня фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства, необхідно :

- врегулювати рух фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства та скоординувати фінансові відносини;
- коригувати перспективні і поточні фінансові плани;
- розробити стійку фінансову стратегію підприємства;
- провести моніторинг плану продажів і коректувати, відповідно до нього, плани капіталовкладень і собівартості продукції тощо;
- визначити додаткові джерела фінансування господарської діяльності, включаючи бюджетне фінансування, довго і короткострокове кредитування тощо;
- внести корективи в дії всіх підрозділів сільськогосподарського підприємства [180, с. 61].

Основними напрямками вдосконалення механізму управління фінансовою стійкістю сільськогосподарського підприємства, на нашу думку, будуть:

1. Покращення управління власними оборотними коштами, які є найбільш істотним фактором підвищення фінансової стійкості підприємства. Стратегічними цілями такого управління мають бути: оптимізація обсягів, забезпечення ліквідності балансу, прискорення оборотності, забезпечення інфляційної захищеності, зниження вартості формування.

2. Розробка ефективної політики управління грошовими потоками, яка певною мірою залежить від організації оперативного фінансового планування.

3. Створення системи фінансового контролінгу на підприємстві, що включає: визначення об'єкта контролінгу; визначення видів і сфер контролінгу; формування системи пріоритетів показників, що контролюються; розробку системи кількісних стандартів контролю; побудову системи моніторингу фінансових показників; формування системи алгоритмів дій щодо усунення відхилень.

Виробнича стійкість сільськогосподарського підприємства, як пріоритетна ендогенна складова економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, формується шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, що забезпечують виробництво продукції, оновлення її видів та підвищенням рівня механізації виробництва.

Враховуючи складність виробничих відносин на сільськогосподарському підприємстві та різноманітність виконуваних ним функцій, його виробнича стійкість визначається багатьма ендогенними та екзогенними чинниками. Тому, механізм формування виробничого потенціалу в сільськогосподарських підприємствах повинен розглядатись як система організаційних, економічних важелів і методів управління та виробничих чинників, які в процесі своєї взаємодії можуть забезпечити раціональне формування та ефективне його використання, чим забезпечуватиме формування економічної стійкості підприємства.

Формування виробничої стійкості забезпечується технологічною стійкістю.

Технологічна стійкість сільськогосподарського підприємства забезпечується шляхом ефективності використання нової техніки та технологій. Виробничо-технологічна стійкість сільськогосподарського підприємства характеризується стабільним зростанням виробництва та вдосконаленням техніки й технологій.

Формування кадрової складової економічної стійкості сільськогосподарського підприємства передбачає: наявність фахівців аграрного профілю, належний професійний рівень підготовки менеджерів, фахівців і робітників, вмотивованість колективу на успішну діяльність кожного підрозділу на всіх етапах виробничого процесу, підприємницьку активність менеджерів, професіональний стиль керівництва менеджерів; підготовка фахівців і керівників до роботи в умовах економічної свободи, конкуренції і факторної мобільності, розвитку економічного мислення, підприємливості, творчого підходу до вирішення проблем економіки, організації та управління сільськогосподарськими підприємствами. Це, у свою чергу, вимагає суттєвого підвищення економічного рівня підготовки фахівців вищої кваліфікації аграрного профілю, які були б здатні на високому професійному рівні вирішувати організаційно-технічні, економічні й технічні та виробничо-господарські проблеми, що виникають перед сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах господарювання.

Водночас, проведені дослідження показують, що професійно підготовленими в галузі управління вважають себе тільки 3,5 % опитаних керівників, деяку

підготовку в управлінні, розуміння психології управління мають менш як 4 %, а повною мірою володіють проблемами своєї професії в умовах ринку лише 0,7 %.

Організаційно-правова стійкість сільськогосподарського підприємства формується шляхом його функціонування в рамках законодавчого та правового поля. Сільськогосподарськими підприємствами України іще не в повній мірі задіяний економічний механізм раціонального формування та використання земельних ресурсів, що негативно впливає на показники розвитку країни. На сьогодні в державі має місце критичний рівень використання земельних ресурсів, що може призвести до катастрофічних наслідків в аграрній сфері. Стратегічним завданням держави у сфері аграрного землекористування є забезпечення раціонального використання та охорони земель, збереження її родючості.

Соціальна політика, як складова формування економічної стійкості підприємства, має бути спрямована на захист і підтримку людей, створення сприятливих умов праці та відпочинку, розвиток людського потенціалу, вмотивованість персоналу.

Зростаюче визнання того, що загальні цілі збереження навколишнього середовища й економічного розвитку не суперечать один одному та можуть бути взаємно підсилюючими, вмотивовують до “екологічно стійкого” економічного розвитку.

Розвиток органічного сільськогосподарського виробництва передбачено Концепцією Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, тому трансформація господарства на засадах збалансованості стає можливою, у тому числі, завдяки об’єктивному процесу розвитку біоекономіки, який передбачає перехід господарства на використання поновлювальних біоресурсів. З метою забезпечення економічно стійкого розвитку необхідно задіяти весь комплекс механізмів формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств (рис. 3.1) :

.....

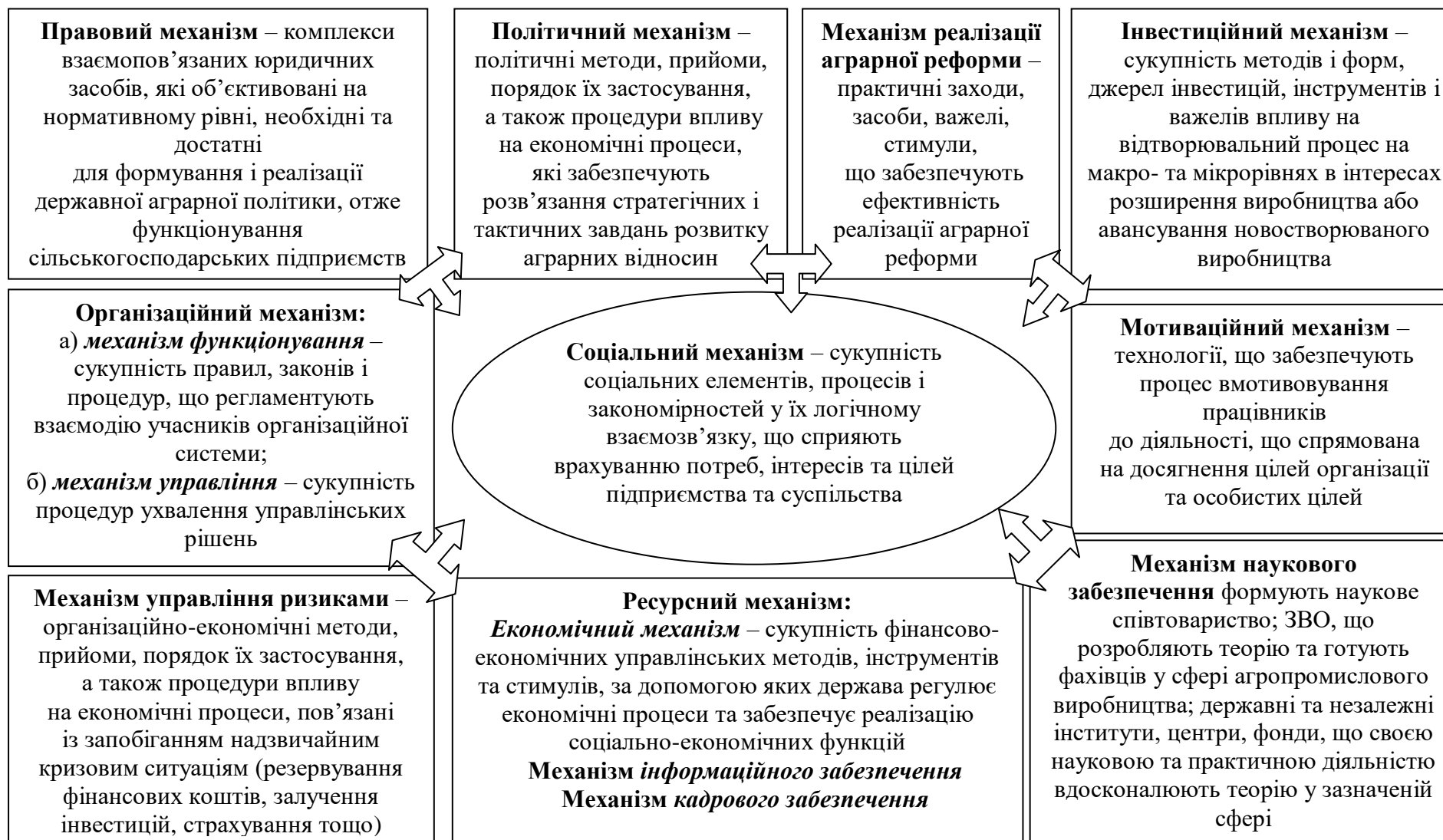

Рис. 3.1. Комплексна модель взаємодії механізмів забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело : розроблено автором [181, с. 110].

Недостатній вплив соціального механізму – сукупності соціальних елементів, процесів, закономірностей у їх логічному взаємозв'язку, через яку суспільство, шляхом активної участі в процесах формування державної аграрної політики, забезпечує врахування потреб, інтересів та цілей та відсутність важелів впливу держави на механізм управління ризиками виступають гальмуючими чинниками формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Сучасна трансформація існуючої світової системи економічних і політичних відносин породжує нові виклики для економіки України, але водночас і відкриває нові можливості – визначити нові стратегічні економічні пріоритети та кардинально змінити модель економічного розвитку країни. Національна економіка повинна інтегруватися до економік, заснованих на знаннях, розбудовуючи при цьому потужну виробничу базу, джерелом зростання якої є підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та забезпечуючи сталий економічний розвиток. Серед пріоритетних завдань – активізація малого і середнього бізнесу, що дозволить виконати, у першу чергу соціальну функцію, а саме – зменшення рівня безробіття у країні та наростити обсяги виробництва унікальної, ексклюзивної продукції, яку не можуть випускати великі підприємства.

Сталий економічний розвиток держави, що передбачає функціонування універсального організаційно-правового механізму виявлення, узгодження й реалізації суспільних потреб та інтересів, формування прав і обов'язків учасників суспільних процесів та їх взаємовідносин у правовому полі, є базовим чинником формування засад сталого розвитку сільського господарства (а відтак, забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств), основою забезпечення якого є формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

З метою формування стратегічної стійкості сільськогосподарського підприємства необхідно дотримуватись послідовності та забезпечити неперервність цього процесу (рис. 3.2):

Рис. 3.2. Модель формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [182].

Саме формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства в контексті динамічних трансформацій

бізнес-середовища, забезпечить ефективне управління спектром ендегенних, зокрема і специфічних, притаманних аграрній сфері чинників, та сприятиме виявленню та пристосуванню до екзогенних чинників виробничої діяльності; а відтак, обумовить стабільну прибутковість та економічне зростання.

3.2. Моделювання напрямів забезпечення зростання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Трансформаційні зміни економічних процесів в Україні вимагають оперативного формування економічної стійкості. Саме моделювання, як спрощений варіант дійсності, що використовується для вивчення її ключових властивостей [183, с.466], є одним із ефективних методів. Адже, модель – це теоретично чи практично створена структура, що відтворює ту чи іншу частину дійсності в спрощеній (схематизованій або ідеалізованій) і наочній формі [184].

З метою моделювання шляхів забезпечення економічної стійкості ТОВ “Агро-Холдинг МС”, що має найбільшу посівну площу серед сільськогосподарських підприємств Бориспільського району, однак, за результатами діяльності 2015 року було збитковим, було здійснено оптимізацію площ посівів шляхом побудови економіко-математичної моделі.

Дослідження ми здійснили з урахуванням того, що господарство не займається тваринництвом та розпочало сільськогосподарську діяльність у 2012 р. з вирощування озимої пшениці, кукурудзи, соняшнику, жита, гречки, сої та ріпаку:

- гречка – 53 га;
- ріпак – 115 га;
- жито – 596 га;
- соя – 4419 га;
- кукурудзя – 15236 га.

Починаючи з 2013 року у структурі посівних площ тільки три культури — озима пшениця, кукурудза та соняшник. У наслідок не дотримання сівозмін, знизилася урожайність: озимої пшениці з 50 ц/га до 29,6ц/га, кукурудзи з 68,9 ц/га до 23,7 ц/га протягом досліджуваного періоду. При цьому, у Бориспільському

районі середня врожайність озимої пшениці та кукурудзи становить 42,7 ц/га та 41,8 ц/га відповідно, значно вище ніж у досліджуваному господарстві.

У 2015 році отримали збиток (56272,3 тис.грн) через низьку врожайність кукурудзи, високу повну собівартість, що перевищує виробничу на 65 %.

З метою збільшення прибутку господарства нами було розроблено модель оптимізації посівних площ (Додаток Ж).

Підвищення дохідності виробництва розраховано на основі оптимізаційної економіко-математичної моделі симплексним методом за даними 2015 року.

Джерелом моделювання була інформаційна база показників діяльності досліджуваного сільськогосподарського підприємства та середніх показників по Бориспільському району Київської області.

У процесі постановки даної задачі також враховано мінімальні та максимальні значення площ посіву культур, що визначені за методичними рекомендаціями щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України.

Методика оцінки ґрунтувалася на побудові критерію ефективності, яким обрано прибуток на 1 га площі посіву сільськогосподарських культур.

Оптимальна структура площ посіву розрахована з метою визначення максимального прибутку господарства.

Позначили шукані площі посіву:

x_1 – площа посіву озимої пшениці, га;
 x_2 – площа посіву ярої пшениці, га;
 x_3 – площа посіву жита, га;
 x_4 – площа посіву гречки, га;
 x_5 – площа посіву кукурудзи, га;
 x_6 – площа посіву ячменю ярого, га;
 x_7 – площа посіву гороху, га;
 x_8 – площа посіву вівса, га;
 x_9 – площа посіву проса, га;

x_{10} – площа посіву соняшника, га;
 x_{11} – площа посіву сої, га;
 x_{12} – площа посіву ріпаку ярого, га;
 x_{13} – площа посіву цукрового буряку, га;
 x_{14} – площа посіву картоплі, га;
 x_{15} – площа посіву овочів відкритого ґрунту, га.

Оптимізаційна модель розв'язана засобами табличного процесора Excel.

Застосування такої моделі для сільськогосподарських підприємств надало можливість оптимізувати структуру посівів при наявних ресурсах.

Аналіз отриманого результату вказував, що вирощувати пшеницю яру (x_2), жито (x_3), овес (x_8), просо (x_9) у господарстві не вигідно через низький рівень прибутковості цих культур з 1 га посіву.

Вирощувати цукровий буряк (x_{13}), картоплю (x_{14}), овочі відкритого ґрунту (x_{15}) не вигідно через обмежену кількість ресурсів господарства та значні виробничі витрати цих культур на 1 га посіву.

Максимальний прибуток при фактичній збитковості підприємства можна було отримати (табл. 3.1), вирощуючи:

- озиму пшеницю (x_1) – 4320 га;
- гречку (x_4) – 508 га;
- кукурудзу (x_5) – 4000 га;
- ячмінь ярий (x_6) – 10800 га;
- горох (x_7) – 868 га;
- соняшник (x_{10}) – 3456 га;
- сою (x_{11}) – 2446 га;
- ріпак ярий (x_{12}) – 2304 га.

Таблиця 3.1

Оптимізаційна модель площ посівів

Культура	Площа	
	га	%
Ячмінь ярий	10800	37.6
Озима пшениця	4320	15.1
Кукурудза	4000	13.9
Соняшник	3456	12.0
Соя	2446	8.5
Ріпак ярий	2304	8.0
Горох	868	3.1
Гречка	508	1.8

Джерело: розраховано автором

Така модель структури посівних площ забезпечувала б підприємству прибуток – 156938,1 тис. грн.

Здійснена ж підприємством у 2016 році часткова оптимізація площ посівів (51 % усієї посівної площі було відведено під соняшник, площа зернових становила 49 %, у тому числі пшениця озима – 25 % та зменшення площі кукурудзи до 24 %)

забезпечила прибуток – 18997,3 тис.грн (рис. 3.3), а відтак рентабельність виробництва та вихід підприємства з кризового стану.

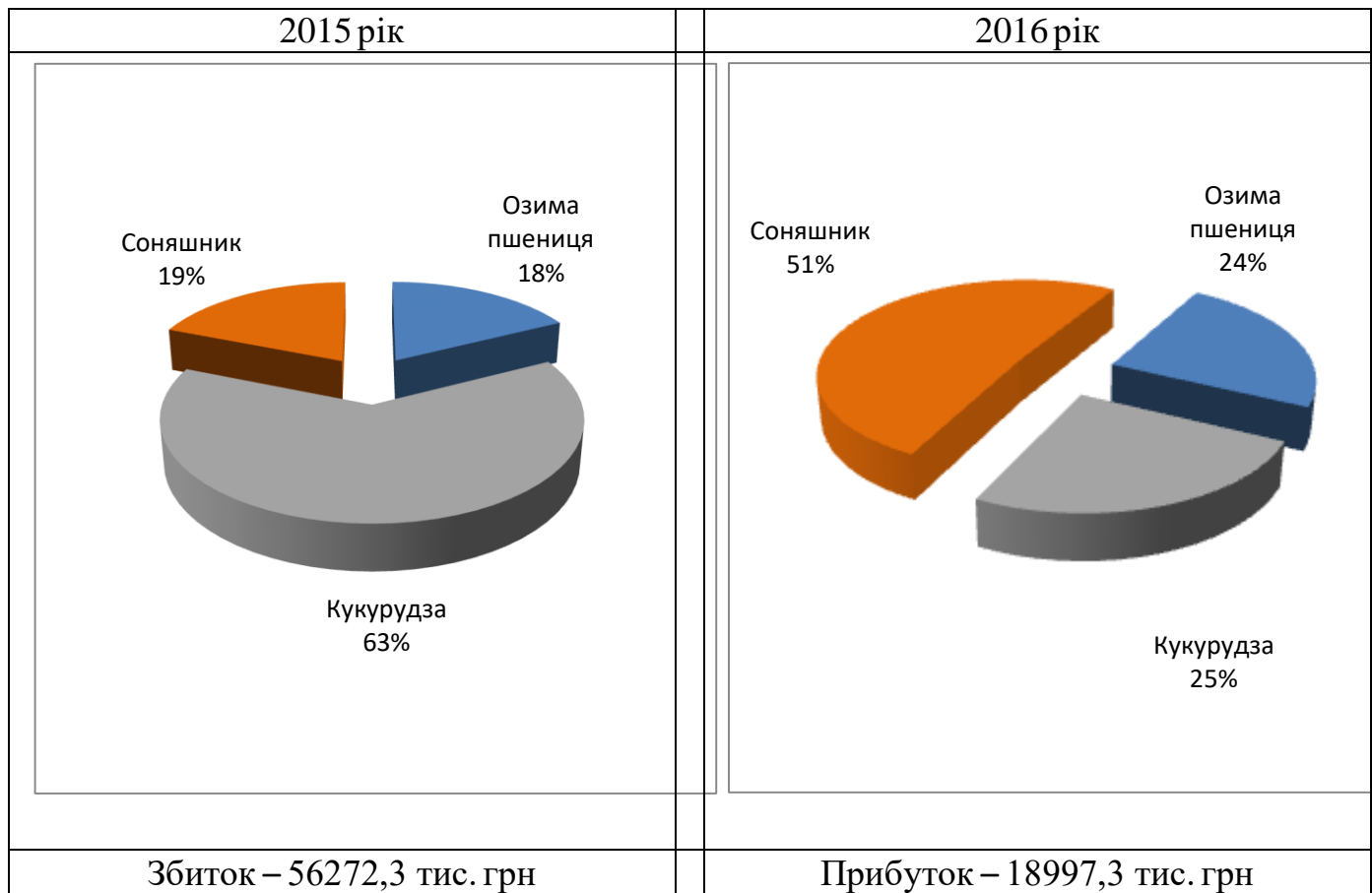

Рис. 3.3. Структура посівних площ ТОВ “Агро-Холдинг МС” у 2015 та 2016 рр.

Джерело : розроблено автором

З метою оновлення розробленої моделі, що дозволить збільшити прибуток господарства, нами враховано зміни посівних площ ТОВ “Агро-Холдинг МС” та здійснено оптимізацію її структури з урахуванням оновлених показників 2018 року.

Підвищення дохідності виробництва розраховано на основі оптимізаційної економіко-математичної моделі симплексним методом за даними.

Джерелом моделювання є інформаційна база показників діяльності досліджуваного сільськогосподарського підприємства та середніх показників по Бориспільському району Київської (Додаток 3).

Позначимо вартість прибутку ($грн$) на 1 га площі посіву відповідних культур:

p_1 – озимої пшениці, $грн$;

p_2 – ярої пшениці, $грн$;

- p_3 – жита, грн;
 p_4 – гречки, грн;
 p_5 – кукурудзи на зерно, грн;
 p_6 – ячменю ярого, грн;
 p_7 – гороху, грн;
 p_8 – вівса, грн;
 p_9 – проса, грн;
 p_{10} – соняшнику, грн;
 p_{11} – сої, грн;
 p_{12} – ріпаку ярого, грн;
 p_{13} – цукрового буряку, грн;
 p_{14} – картоплі, грн;
 p_{15} – овочів відкритого ґрунту, грн.

Оскільки, цільова функція – лінійна, то обмеження також будуть лінійними.

Побудуємо математичну модель задачі : цільова функція – максимум прибутку від виробництва продукції рослинництва досліджуваного сільськогосподарського підприємства – матиме вигляд :

$$P = p_1x_1 + p_2x_2 + p_3x_3 + \dots + p_{15}x_{15} \rightarrow \max \quad (3.1)$$

Врахуємо необхідні ресурси на 1 га посіву (Додаток 3).

Загальні витрати ресурсів господарства:

- насіння в обсязі 42918 тис. грн;
- мінеральні добрива – 42946 тис. грн;
- нафтопродукти – 40072 тис. грн;
- оплата праці – 22913 тис. грн;
- відрахування на соціальні заходи – 7985 тис. грн;
- амортизація основних засобів – 11965 тис. грн;
- інші витрати – 109935 тис. грн.

Усього виробничі витрати становили 278433 тис. грн.

Скористаємось системою обмежень :

Обмеження по використанню матеріально-технічних ресурсів :

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 + \dots + a_{1n}x_n \leq R_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 + \dots + a_{2n}x_n \leq R_2 \\ \vdots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + a_{m3}x_3 + \dots + a_{mn}x_n \leq R_m \\ x_1 \geq 0, x_2 \geq 0, \dots, x_n \geq 0 \\ j = \overline{1, n}; i = \overline{1, m} \end{cases}$$

де a_{ij} – коефіцієнти, що показують норми витрат i -го ресурсу на 1 га посіву j -ї культури;

R_i – загальний обсяг i -го ресурсу

S – площа посіву сільськогосподарських культур.

Норми витрат i -го виду ресурсу на виробництво j -го виду продукції можна подати в матричній формі :

$$\underline{a_{ij}} = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1j} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2j} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mj} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}.$$

Обмеження з використання площі:

$$\sum_{i=1}^n X_i \leq S, \quad (3.2)$$

де X_i – площа i -ї культури;

S – площа посіву сільськогосподарських культур господарства

Обмеження з обсягу площі, зайнятої під окремою культурою (групою культур)

$$S_j \min \leq \sum_{i=1}^m X_i \leq S_j \max, \quad (3.3)$$

де X_i – площа i -ї культури j -ї групи культур;

S_j – площа посіву j -ї групи культур;

m – кількість культур у групі.

Обмеження з обсягу площ, зайнятими під окремою культурою (групою культур) враховували рекомендації, зокрема: оптимальна площа зернових має становити 60-80 %, серед них озимих – 40-60 %; технічних – 20-40 %; площа під соняшником має не перевищувати 12-15 % посіву; необхідно вводити у сівозміни горох – як найкращий попередник для озимих культур; підвищення попиту на зерно круп'яних культур викликало необхідність врахування їх площі посіву, особливо гречки.

Оптимізаційна модель розв'язана засобами табличного процесора Excel. Результати розв'язку наведені у вигляді звітів за результатами, стійкістю та границями (Додаток II).

Розрахункова площа посівів відповідає фактичній – 29514 га, а відтак, господарство має потенціал для підвищення прибутковості.

Вирощувати пшеницю яру, жито, овес, просо, господарству не вигідно через низький рівень прибутковості цих культур з 1 га посіву.

Вирощувати цукровий буряк (X_{13}), картоплю (X_{14}), овочі відкритого ґрунту (X_{15}) не вигідно через обмежену кількість ресурсів господарства та значні виробничі витрати цих культур на 1 га посіву.

Аналіз отриманого результату вказує, що максимальний прибуток (обсягом 90129 тис. грн) при фактичному прибутку 18997,3 тис. грн можна отримати, вирощуючи :

- озиму пшеницю – 4620 га,
- гречку – 960 га,
- кукурудзу – 4000 га,
- ячмінь ярий – 7446 га,
- горох – 968 га,
- соєві боби – 2546 га,
- соняшник – 5072 га,
- ріпак – 3902 га відповідно (рис. 3.4).

...

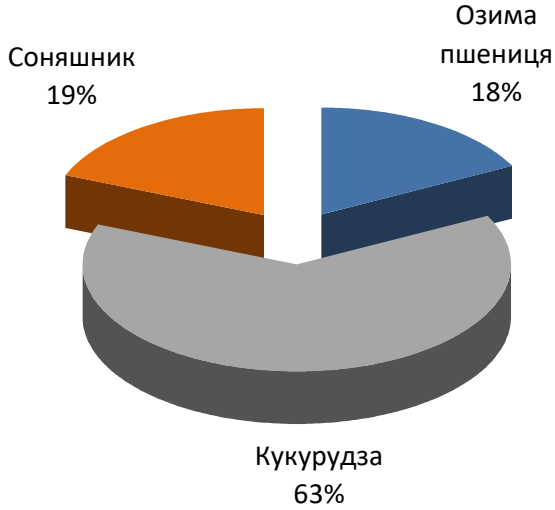
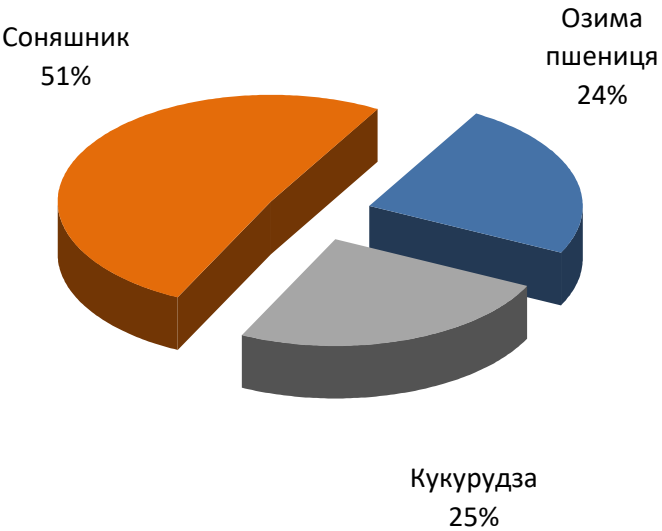
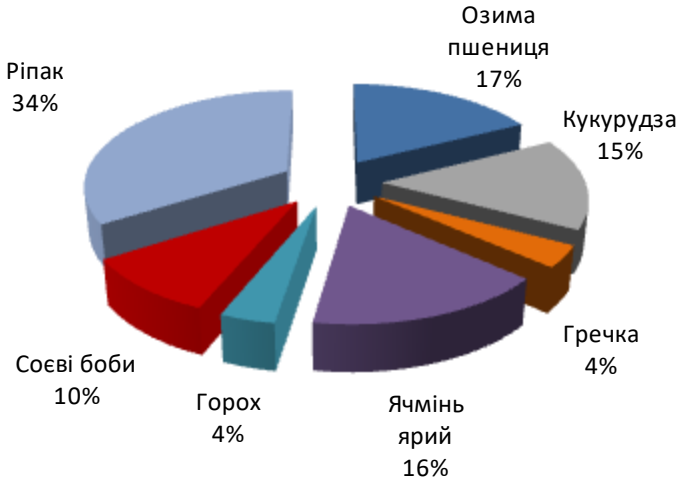
2015 рік	2018 рік	За розрахунком моделі
 <p>Озима пшениця 18%</p> <p>Соняшник 19%</p> <p>Кукурудза 63%</p>	 <p>Озима пшениця 24%</p> <p>Соняшник 51%</p> <p>Кукурудза 25%</p>	 <p>Озима пшениця 17%</p> <p>Кукурудза 15%</p> <p>Гречка 4%</p> <p>Ячмінь ярий 16%</p> <p>Горох 4%</p> <p>Соеві боби 10%</p> <p>Ріпак 34%</p>
Збиток – 56272,3 тис. грн	Прибуток – 18997,3 тис. грн	Максимальний прибуток – 90129 тис.грн

Рис. 3.4. Динаміка змін площ посівів та структура оптимізаційної моделі площ посівів ТОВ “Агро-Холдинг МС”

Джерело: розраховано автором

Зекономлені ресурси – 4,8 % від фактично використаних варто перерозподілити, витративши на мінеральні добрива, амортизаційні відрахування тощо.

З урахуванням того, що у 2015 році діяльність ТОВ “Агро-Холдинг МС” була збитковою, у 2016 році, врахувавши рекомендації щодо зменшення площ посівів кукурудзи, підприємство забезпечило прибуток (18997,3 тис. грн), але не в прогнозованих обсягах, адже, площу посівів кукурудзи зменшено не на прогнозовані 29,9 %, а лише на 18,26 %, зокрема, у 2018 році вона становила 28 % ріллі (відповідно розробленої моделі вона мала становити 13,55 %).

Підприємство планує поетапно зменшувати площі посівів на % щорічно та досягти прогнозованого прибутку 90129000 грн у 2025 році.

З метою передбачення перспективи отримання прогнозованого прибутку розробили рекомендації щодо поетапного зменшення площ посівів кукурудзи на 10 % щорічно. та відповідної зміни прибутку, що є одним з базових чинників забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства. Відповідно до заявлених планів, ТОВ “Агро-Холдинг МС” досягне прогнозованого прибутку (90129 тис. грн) у 2025 році (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

**Прогнозовані показники площ посівів кукурудзи та прибутку
ТОВ “Агро-Холдинг МС”**

	2018	2019	2020	2021	2023	2024	2025
Зменшення площ посівів, %	-	10	10	10	10	10	9,1-
Площа посівів, га	7452	6706,8	6036,1	5432,5	4889,3	4400,3	4000

Джерело: розраховано автором

Отже, запропонована оптимізація площ посівів ТОВ “Агро-Холдинг МС” забезпечить господарству достатній рівень економічної стійкості, яка сприятиме ефективному господарюванню, розширенню виробництва та прибутковості.

Вагомими чинниками забезпечення ефективності діяльності, прибутковості, а відтак, формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства ТОВ “Агро-Холдинг МС” є :

- оптимізація виробництва, зокрема, оптимізація посівних площ;
- впровадження інновацій;
- комерціалізація накопиченого від їх упровадження передового досвіду (інтелектуальної власності);
- диверсифікація виробництва.

Водночас варто враховувати, що комерціалізація права на об'єкти інтелектуальної власності передбачає появу ряду економічних конфліктів, зокрема, патенти, як засіб стимулювання інновацій шляхом отримання грошової винагороди і використання механізмів охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, сприяючи розвитку творчого потенціалу суспільства, шляхом забезпечення отримання доходу від інтелектуальної, творчої діяльності, одночасно є гальмуючими чинниками науково-технічного прогресу, адже перешкоджають вільному доступу до новітніх наукових інформації та досягнень, технологічних новинок [185, с. 189].

Як наголошує М. М. Ільчук [186, с. 14], диверсифікація, як вид стратегії маркетингу, спрямованої на розширення сфер діяльності фірми на ринках нових продуктів, виробництво яких не пов'язано із основним виробництвом фірми, зумовлена об'єктивними факторами розвитку ринкової економіки, які повинні активізувати наявні джерела внутрішнього зростання та забезпечувати економічну стійкість.

Основними сферами диверсифікації виробничої сфери сільськогосподарських підприємств має бути :

- орієнтація на виробництво екологічно чистої продукції;
- розвиток обслуговуючої кооперації [187];
- оптимізація виробничої структури за умов розширення асортименту продукції;

– розвиток агро/зеленого туризму, який, окрім збереження етнографічної самобутності (шляхом відродження місцевої архітектури та промислів), створення додаткових робочих місць, забезпечує економічно стійке господарювання.

Вдалий вибір стратегії диверсифікації сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та підприємства.

Концептуальною, щодо формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є умова, що процес формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати системно з залученням як ендогенних можливостей, так й інвестицій та механізмів державного регулювання та підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств (рис.3.5):

Рис. 3.5. Інструменти державного регулювання та підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: узагальнено автором на основі [188, с. 31]

Серед інструментів державного регулювання та підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, важливих чинників системного формування економічної стійкості, варто виокремити :

- фінансування програм розвитку;
- модернізація системи гарантування вкладів – базового чинника підвищення рівня довіри до депозитних установ [189];
- пільгові кредитування та оподаткування;
- поліпшення інвестиційного клімату;
- бюджетні субсидії та дотації;
- диверсифікацію ринків збуту;
- диверсифікацію товарної структури експорту;
- паритет цін;
- страхування;
- державні закупівлі тощо.

Державне регулювання економічних процесів покликане підтримувати рівновагу та стабільність діяльності підприємств, зокрема сільськогосподарських, а також забезпечувати рівні умови для діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Державна підтримка господарюючих суб'єктів, зокрема аграрного сектора, повинна формуватись з урахуванням досягнутого рівня продуктивності праці, динаміки змін ринкових умов, потреби впровадження інновацій тощо.

Важливими чинниками забезпечення сталого розвитку сільського господарства є збільшення обсягів виробництва шляхом стимулювання попиту в Україні, зокрема за рахунок зростання платоспроможності населення та становлення інноваційної моделі розвитку аграрного сектору [189] економіки шляхом інтенсифікації діяльності наукових установ аграрного сектору, як суб'єктів інноваційної діяльності та учасників інноваційного процесу.

З метою пошуку механізмів забезпечення сталого розвитку регіонів, у тому числі сільських, в наступному підрозділі нами здійснено аналіз рентабельності сільськогосподарських підприємств, як базового чинника розвитку сільських

територій, та запропоновано заходи що забезпечуватимуть ефективність їх діяльності, а відтак – формування економічно стійкого їх розвитку.

3.3. Моделі забезпечення сталого економічного розвитку

Землезабезпеченість, як важливий чинник забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, впливає на процеси формування інвестиційного клімату. Втім сформовані форми господарювання та рівень їх землезабезпеченості в Україні, на наше переконання не є оптимальним.

Здійснивши порівняльний аналіз рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств Київської області (самий високий показник 38,5 % у 2011 році) та Бориспільського району (самий низький показник 60,5 % у 2014 році), з метою виявлення причин суттєвих розбіжностей цих показників упродовж останнього десятиліття та шляхів їх усунення нами розроблено ряд кореляційно-регресійних моделей залежності виробництва валової продукції від інтенсифікації виробництва (землезабезпеченості 1 працівника та виробничих витрат на 1 га сільськогосподарських угідь) у сільськогосподарських підприємствах Київської області та Бориспільського району.

Завдання полягає у визначенні впливу рівня інтенсифікації виробництва на виробництво валової продукції з одиниці площі в сільськогосподарських підприємствах Київської області та Бориспільського району. Вибірка показників включає 352 сільськогосподарських підприємств Київської області та 10 – Бориспільського району з площею сільськогосподарських угідь понад 500 га.

З метою визначення кількісних характеристик взаємозв'язку виробництва валової продукції з чинниками впливу здійснено багаточинниковий регресійний аналіз, що застосовується при визначенні функціональної залежності між залежною змінною – y (функцією) та незалежними змінними – X_i (чинниками).

Аналіз проведено за такими ознаками:

y – виробництво валової продукції у постійних цінах 2010 року на 1 га сільськогосподарських угідь (*грн*);

X_1 – землезабезпеченість 1 працівника (*га* сільськогосподарських угідь);

X_2 – виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь (*грн*).

За допомогою регресійного аналізу визначимо вплив чинника на результативну ознаку та оцінимо його значимість за відповідними критеріями.

Параметри рівняння та їх оцінки розраховано методами статистичного аналізу, а саме „Регресія” в середовищі Microsoft Excel. У розрахунках вірогідних границь використано значення таблиць розподілу Фішера та Ст’юдента з вірогідною ймовірністю $P = 0,95$.

Результати багатофакторного регресійного аналізу окремо по сільськогосподарських підприємствах Київської області та Бориспільському району наведені у Додатках I-ІІ.

За результатами аналізу, відповідно критерію Фішера, рівняння є статистично значимими: розрахункові значення – 710,59 для Київської області та 6,01 – для Бориспільського району, перевищують табличні значення 2,35 та 3,98 відповідно.

Істотність коефіцієнтів регресії перевірено за допомогою t -критерію Ст’юдента. Критичні межі наведені у Додатках (t -статистика).

Статистично значимими є коефіцієнти рівняння при змінних X_1 та X_2 (розрахункові значення коефіцієнтів Ст’юдента перевищують табличні значення: 1,96 для Київської області та 2,2 – для Бориспільського району), а також з ймовірністю 0,95 підтверджено достовірність впливу досліджуваних чинників на результативну ознаку. Отже, зв’язок між значеннями функції та незалежних змінних (коефіцієнт кореляції) вказує на високу ступінь зв’язку між досліджуваними ознаками.

Аналіз залежності результативної ознаки від досліджуваних чинників виявив наявність сильного зв’язку виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь від сукупності досліджуваних чинників (коефіцієнт

множинної кореляції $R = 0,896$ для Київської області та $R = 0,795$ для Бориспільського району).

Коефіцієнт детермінації характеризує частку варіації залежної змінної, обумовлену регресією або мінливістю пояснюючих змінних.

У нашому випадку $R^2 = 0,803$ та $R^2 = 0,632$, отже, варіація результативної ознаки 80,3 % (для Київської області) та 63,2 % (для Бориспільського району) залежить від зміни досліджуваних чинників.

Рівняння регресії мають такий вигляд :
для Київської області :

$$y = -263,965 + 2,858 x_1 + 0,504 x_2 \quad (3.4)$$

для Бориспільського району :

$$y = -221,084 + 6,793 x_1 + 0,422 x_2 \quad (3.5)$$

Обидва чинники мають прямий вплив на результативну ознаку, зі збільшенням значення факторної ознаки (x_i) збільшується значення y .

Значення коефіцієнту рівняння регресії визначає коефіцієнт збільшення змінної y при збільшенні x_i на одиницю відносно середнього.

Отже, параметри одержаних коефіцієнтів рівняння свідчать:

- із зростанням землезабезпеченості 1 працівника на 1 га сільськогосподарських угідь, виробництво валової продукції на одиницю площі збільшується на 2,858 грн по Київській області та 6,763 грн по Бориспільському району;
- із зростанням витрат на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 грн, виробництво валової продукції на одиницю площі збільшується на 0,504 грн по Київській області та 0,422 грн по Бориспільському району.

Оскільки, одним із основних чинників, що впливає на прибутковість сільськогосподарської діяльності, на наш погляд, є частка експортоорієнтованих культур у структурі товарної продукції, що пояснюється високою рентабельністю цих культур порівняно з іншою продукцією, зокрема рентабельністю картоплі,

овочів, тому ми вирішили виявити залежності впливу частки експортоорієнтованих культур (пшениці, кукурудзи, соняшнику, сої, ріпаку – x_1) та виробництва валової продукції з 1 га сільськогосподарських угідь – x_2 на прибуток сільськогосподарської діяльності на одиницю площі – y .

Аналіз залежності результативної ознаки від досліджуваного фактору показав наявність значного зв'язку для підприємств Київської області (коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,505$) та сильного зв'язку (коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,771$) для господарств Бориспільського району.

Вища залежність прибутку від досліджуваних чинників спостерігалася у вибірці підприємств Бориспільського району.

Рівняння регресії мають такий вигляд :

для Київської області :

$$y = -7620,992 + 93,7969 x_1 + 0,5248 x_2 \quad (3.6)$$

для Бориспільського району :

$$y = -1467,377 + 12,977 x_1 + 0,2741 x_2 \quad (3.7)$$

Отже, для сільськогосподарських підприємств Київської області, із збільшенням частки експортоорієнтованих культур у структурі товарної продукції на 1 % та виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 грн, прибуток сільськогосподарської діяльності на одиницю площі зросте відповідно на 93,7969 грн та 0,5248 грн відносно середніх значень у вибірці.

Для сільськогосподарських підприємств Бориспільського району Київської області, зі збільшенням частки експортоорієнтованих культур у структурі товарної продукції на 1 % та виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 грн, прибуток сільськогосподарської діяльності на одиницю площі зросте відповідно на 12,977 грн та 0,2741 грн відносно середніх значень у вибірці.

З урахуванням того, що у 2018 році площа ріллі великих та середніх сільськогосподарських підприємств Київської області становила 854 тис. га, збільшення частки експортоорієнтованих культур у структурі товарної продукції на 1 % та виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 грн, збільшить прибуток сільськогосподарської діяльності на одиницю площі

відповідно на 93,7969 грн та 0,5248 грн на кожен гектар (загалом по Київській області – на 80551 тис. грн).

Чим суттєво збільшить рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств Київської області, а відтак, забезпечить сталий економічний “розвиток сільських територій в умовах соціально-економічних трансформацій та людиноцентризму.

З метою передбачення динаміки змін валової продукції сільського господарства ми визначили загальну тенденцію : зміни рівнів динамічного ряду у часі шляхом аналітичного вирівнювання рядів динаміки.

При аналітичному вирівнювання фактичні значення Y (у нашому випадку валова продукція сільського господарства) замінюється обчисленими (на основі певної функції, яку називають трендовим рівнянням) значеннями.

Вибір типу функції (лінійна, квадратична, степенева, еспоненційна, логарифмічна) залежить від попереднього аналізу даних, характеру його динаміки.

Якщо прирости відносно стабільні – вибираємо лінійну функцію $Y=a+bt$ (де t – зміна часу).

Якщо прирости в ряду динаміки не стабільні, а мають тенденцію до зростання або зменшення, то вирівнюємо за допомогою інших функцій :

- поліноміальна : загальне рівняння $Y=a_0+a_1t+a_2t^2$;
- експоненціальна : $Y=a_0e^{at}$;
- степенева : $Y=a_0x^{a_1}$.

Для оцінки адекватності кожного рівняння розраховуються коефіцієнти апроксимації (R^2). Чим ближче значення (R^2) до одиниці, тим точніше обрана модель відображає тенденцію розвитку, отже, тим достовірніші результати прогнозування.

Розглянувши функцію $y=a_0+a_1x+a_2x^2$, отримали :
 $y=-0,1414x^2+9,4011x+161,42$ з коефіцієнтом апроксимації $R^2=0,8846$ (рис. 3.6) :

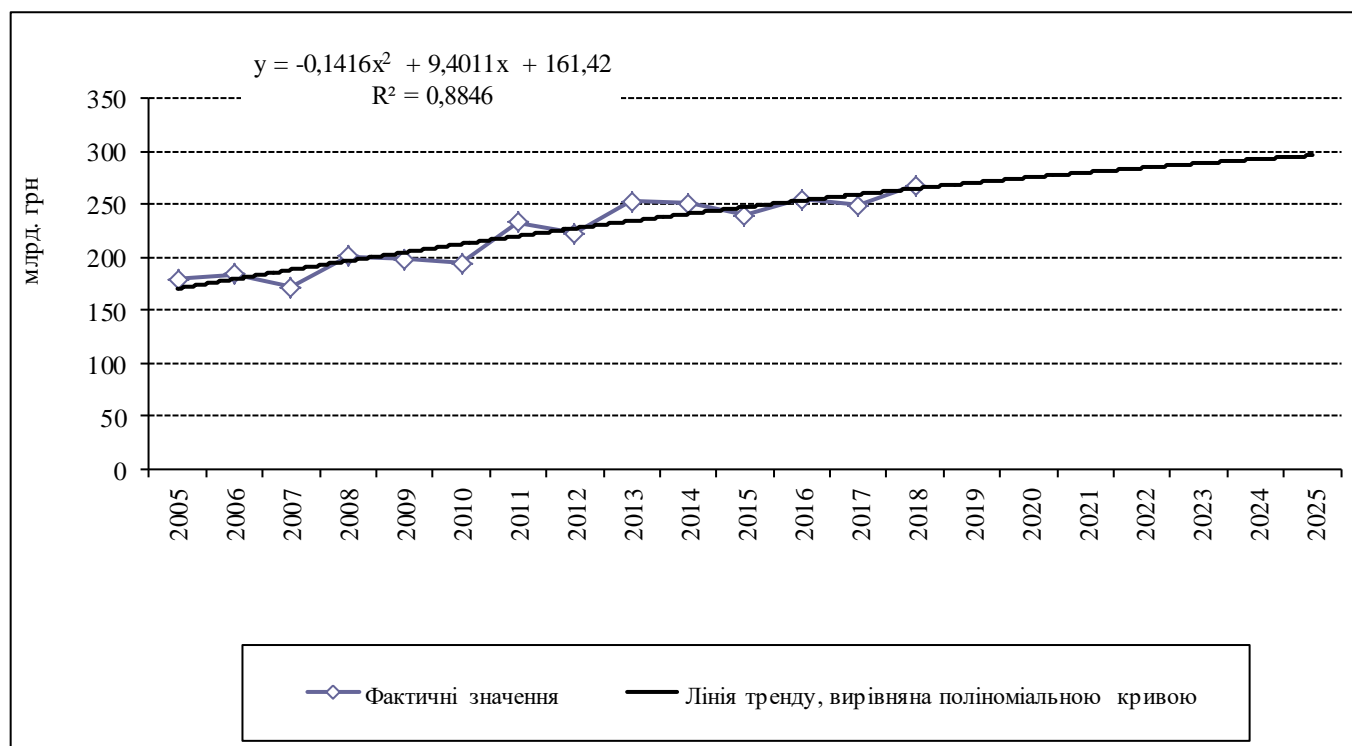

Рис. 3.6. Графіки фактичних значень валової продукції сільського господарства та лінії тренду, вирівняної поліноміальною кривою

Джерело : розроблено автором на основі [190]

Відповідно розрахунків, обсяги валової продукції сільського господарства матимуть тенденцію до зростання (табл. 3.4):

Таблиця 3.4

**Прогнозні показники обсягів валової продукції
сільського господарства України**

(млрд грн)

	Песимістичний	Оптимально реалістичний	Оптимістичний
2020	274	277	279
2021	276	282	287
2022	278	286	295
2023	279	291	303
2024	280	295	310
2025	281	299	317

Джерело : розраховано автором

За песимістичним прогнозом обсяги валової продукції сільського господарства у 2025 році в порівнянні з 2019 роком зростуть майже на 3 %, за оптимально реалістичним – на 10 % (рис. 3.7):

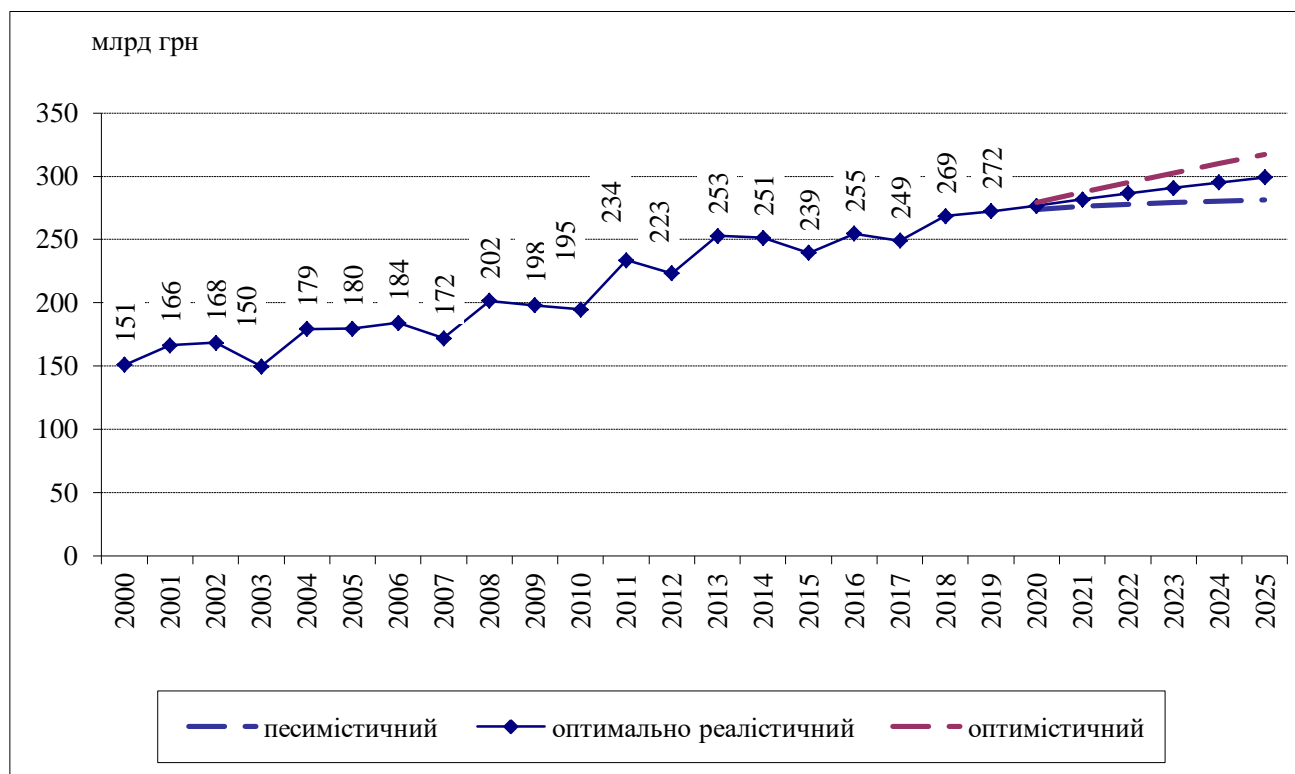

Рис. 3.7. Прогноз динаміки змін обсягів валової продукції сільського господарства України за трьома сценаріями

Джерело : розраховано автором

З урахуванням базового впливу галузі сільське господарство на формування ВВП країни (у 2015 році мали спад ВВП країни на 18,3 % проти 2014 року, а ВДВ сільського господарства – лише на 3 %) та того, що сільськогосподарські землі становлять 68,7 % від загальної площі держави [191, с. 307] та на них проживає 30,8 % населення [192, с. 24], необхідно розробити Концепцію сталого розвитку сільських територій, в якій передбачити умови для економічно стійкого їх розвитку шляхом сприяння розвитку бізнесу середніх сільськогосподарських підприємств, кількість яких щорічно зменшується, та розвитку переробних галузей.

У порівнянні з 2013 р. маємо збільшення валової доданої вартості галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (у фактичних цінах, млн дол.) у 2,7 рази (табл. 3.6):

Таблиця 3.6

**Динаміка змін внутрішнього валового продукту України та валової доданої
вартості галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне
господарство**

	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд. грн	1079,3	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6
Валова додана вартість (основні ціни), млрд. грн	992,2	1336,4	1382,7	1689,4	2023,2	2519,6	3018,2
у т.ч. сільське, лісове та рибне господарство	82,9	132,4	161,1	239,8	279,7	303,9	361,2
частка галузі, %	8,4	9,9	11,7	14,2	13,8	12,1	12,0

Джерело: розраховано автором на основі [188].

Серед основних чинників, що забезпечать подальший розвиток галузі член-кореспондент НААН М. І. Пугачов [193, с. 12] виокремлює наукове прогнозування, адже, сільськогосподарське виробництво суттєво впливає на динаміку складових ВВП за категоріями кінцевого використання. Навіть якщо показники ВДВ галузі сільське господарство за результатами року будуть гіршими від показників 2016 року у межах 10 % (12465 млн дол.), ВВП країни матиме потенціал зростання в межах 4 % (130826 млн дол.) [194, с. 188]. Однак, у сучасних умовах визначальною щодо ролі сільськогосподарського виробництва в економіці країни та суспільного добробуту стає не так його частка у формуванні ВВП, як соціальна значущість галузі в забезпеченні життєдіяльності населення, передусім сільського.

У 2018 році українська економіка зросла на 19 %. Рекордний врожай зернових культур (70 млн тон), що перевершив усі прогнози, виявив незадіяні раніше можливості для економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. Дослідимо вплив чистого прибутку галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство на чистий прибуток економіки України.

Скористаємось кореляційно-регресійним аналізом для побудови економіко-математичної моделі, попередньо визначимо її тип (рис. 3.8) :

Рис. 3.8. Класифікація моделей

Джерело: удосконалено на основі [194, с. 180].

Створення моделей для передбачення соціально-економічних процесів є необхідною умовою прогнозування на середньо- та довгострокову перспективу, адже, робота не з самим об'єктом (явищем, процесом), а з його моделлю дає можливість дослідити його характеристики, а комп'ютерна обробка інформації та ймовірнісних варіантів динаміки змін – окреслити тенденції та перспективи.

Трендові моделі, в яких єдиною незалежною характеристикою є час, що здебільшого вимірюється календарним роком, будуються у вигляді математичних функцій та не можуть бути засобом виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Основна мета їх застосування – визначення тенденції досліджуваного процесу та прогнозування його розвитку в майбутньому.

Імітаційні моделі, як і трендові, відображають розвиток досліджуваних процесів у часі, проте, окрім часу в них враховується чимало інших факторів, а також структура та функціонування певної системи, що зумовлює досліджувані явища.

Ми мали на меті розробити динамічну імітаційну багаторозмірну детерміновану кореляційно-регресію математичну макромодель.

Кореляційно-регресійний аналіз – класичний метод імовірнісного моделювання, що виявляє взаємозв'язки показників господарської діяльності підприємства – як метод побудови та аналізу економіко-математичної моделі у вигляді рівняння регресії (рівняння кореляційного зв'язку), виражає залежність результативної ознаки від однієї або кількох ознак-факторів і дає оцінку міри щільності зв'язку.

А отже, математична модель, побудована шляхом багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу, дає змогу оцінити міру впливу на досліджуваний результативний показник кожного із введених у модель чинників впливу при фіксованому положенні на середньому рівні інших чинників, тому, завдання нашого дослідження – шляхом побудови кореляційно-регресійної моделі встановити вплив валової доданої вартості (ВДВ) різних галузей, зокрема сільського господарства, на ВВП країни.

З метою побудови кореляційно-регресійної моделі підготовлено вибірку показників ВДВ за 2001-2018 роки (табл. 3.7).

У процесі побудови кореляційно-регресійної моделі враховано номінальний ВВП – обсяг ВВП у поточних (фактичних) цінах.

Попередній аналіз даних свідчить про суттєве зростання як ВВП країни, так і ВДВ галузі сільського господарства.

Таблиця 3.7

Динаміка змін ВВП та ВДВ України упродовж 2001-2018 рр.

(у фактичних цінах, млн грн.)

Рік	ВВП	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Інформація та телекомунікації	Фінансова та страхова діяльність	Інші галузі
2001	211175	29514	55229	7929	6451	5595	82757
2002	234138	29509	62338	8408	7450	6601	95216
2003	277355	29121	73291	11099	9236	9742	117739
2004	357544	37317	89396	15621	11458	21832	149853
2005	457325	40589	120207	17842	13494	20441	191901
2006	565018	40902	149595	22981	16426	25798	239286
2007	751106	47192	196848	33430	21917	42771	323011
2008	990819	64754	245138	33118	28055	68019	427855
2009	947042	65397	209784	24702	29853	51233	449209
2010	1079346	82948	250774	36648	33648	62609	525548
2011	1299991	106555	286843	39575	38390	58213	592982
2012	1404669	109785	305688	39049	43379	61055	654113
2013	1465198	128738	295253	36902	48372	66232	708315
2014	1586915	161145	325242	36876	52724	70601	736131
2015	1988544	239806	393142	38928	72596	67512	877403
2016	1988544	279701	505432	47457	89268	65445	1035925
2017	2385367	303949	632887	64431	110296	81369	1326629
2018	3558706	360757	746066	82924	136960	99921	1590332

Джерело: Держкомстат України

Проте, таке зростання відбувалося за рахунок інфляційних процесів – зростання курсу долара, знецінення гривні (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Офіційний курс гривні щодо доларів США

(середній за період)

Рік	100 дол. США, грн	Рік	100 дол. США, грн
2001	537	2010	794
2002	533	2011	797
2003	533	2012	799
2004	532	2013	799
2005	512	2014	1189
2006	505	2015	2184
2007	505	2016	2555
2008	527	2017	2660
2009	779	2018	2720

Джерело: Держкомстат України

Тому для подальшого дослідження абсолютні значення ВВП та ВДВ галузі виразимо в доларах (табл.3.9):

Таблиця 3.9

Динаміка змін ВВП та ВДВ України упродовж 2001-2018 рр.
(у фактичних цінах, млн дол.)

Рік	ВВП	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Інформація та телекомунікації	Фінансова та страхова діяльність	інші галузі
2001	39310	5494	10281	1476	1201	1041	15405
2002	43956	5540	11703	1578	1399	1239	17876
2003	52010	5461	13744	2081	1732	1827	22079
2004	67218	7016	16806	2937	2154	4104	28172
2005	89239	7920	23456	3482	2633	3989	37446
2006	111885	8099	29623	4551	3253	5109	47383
2007	148734	9345	38980	6620	4340	8470	63963
2008	188110	12294	46540	6288	5326	12914	81230
2009	121552	8394	26926	3170	3832	6576	57656
2010	136012	10453	31601	4618	4240	7890	66226
2011	163160	13374	36001	4967	4818	7306	74425
2012	175781	13739	38254	4887	5428	7640	81856
2013	183310	16106	36939	4617	6052	8286	88617
2014	133504	13557	27362	3102	4436	5940	61929
2015	91031	10978	17997	1782	3323	3091	40165
2016	77825	10947	19781	1857	3494	2561	40543
2017	89687	11428	23796	2423	4147	3059	49880
2018	130835	13263	27429	3049	5035	3674	58468

Джерело: Держкомстат України

Розрахунок залежності – додаток Й.

Сільське господарство – одна з найбільших та найважливіших галузей економіки, тому очевидний її вагомий вплив на ВВП країни.

Для математичного обґрунтування цього впливу скористаємося методом кореляційно-регресійного аналізу, де:

Y (результативна ознака) – валовий внутрішній продукт (ВВП) України;

X (факторні ознаки) – ВДВ основних галузей економіки:

X_1 – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство;

X_2 – промисловість;

X_3 – будівництво;

X_4 – інформація та телекомунікації;

X_5 – фінансова та страхова діяльність;

X_6 – інші галузі.

Кореляційно-регресійна модель залежності ВВП країни від ВДВ галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство набуває вигляду:

$$Y = -10005,6 + 12,12208 X_1 \quad (3.8)$$

Значення коефіцієнтів рівняння регресії показує збільшення змінної Y при зміні X_i на одиницю відносно середньої.

Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків зміниться в середньому результативна ознака (Y) при зміні факторної ознаки (X) на 1 %.

$$E = f'(x) \cdot \frac{x}{y} \quad (3.9)$$

У нашому випадку для лінійної моделі рівняння запишемо :

$$E = a_1 \cdot \frac{x}{y} \quad (3.10)$$

Аналіз кореляційно-регресійного зв'язку вказує на те, що ВДВ галузі сільського, лісового та рибного господарства на 1% призводить до збільшення ВВП країни на 1,088 % відносно середніх значень у вибірці (середнє значення ВВП – 113509; середнє значення ВДВ галузі – 10189; коефіцієнт рівняння – 12,12208. $E = 113509 / 10189 \times 12,12208 = 1,088$).

За критерієм Фішера рівняння є статистично значимим: розрахункове значення коефіцієнта Фішера $F = 32,36$ перевищує табличне значення коефіцієнта з ймовірністю 0,95, яке дорівнює $F_{gr} = 4,49$.

Коефіцієнти регресії схильні до коливань у невеликих за обсягом вибірках, тому слід перевіряти їх на істотність. при лінійному зв'язку. Істотність коефіцієнтів регресії перевіряємо за допомогою t-критерію Ст'юдента. Граничне значення коефіцієнту Ст'юдента з ймовірністю $P = 0,95$ $t_{gr}=1,96$, розрахункове значення – $t=2,13092$. Отже, коефіцієнт рівняння є статистично значимим.

Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,818$, коефіцієнт детермінації становив 0,6692 од. Це означає те, що ступінь тісноти зв'язку є значною, та 66,9% варіації рівня ВВП країни зумовлене варіацією розвитку галузі сільського господарства, мисливства, рибальства, а 33,1% пояснюється дією інших факторів.

Про взаємозв'язок ВВП країни (Y) та основних галузей економіки свідчать парні коефіцієнти кореляції (табл. 3.10):

Таблиця 3.10

Матриця парних коефіцієнтів ВВП країни та ВДВ основних галузей економіки України

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
Y	1						
X1	0,8180	1					
X2	0,9655	0,6986	1				
X3	0,8441	0,4450	0,9315	1			
X4	0,9411	0,9332	0,8781	0,6751	1		
X5	0,9071	0,5710	0,9423	0,9086	0,7652	1	
X6	0,9861	0,8658	0,9388	0,7835	0,9701	0,8683	1

Джерело: розраховано автором

Найнижчий зв'язок – ВДВ сільського господарства. Однак, навіть у ті періоди, коли був великий спад ВВП країни ВДВ сільське господарство утримувало позиції (наприклад, у 2015 році – спад ВВП 18,3% проти 2014 року, а ВДВ сільського господарства лише 3%).

У рамках регресійної моделі можна визначити очікуваний рівень показника-функції Y за певних значень факторів X_i .

Граничним значенням змінної у кожному випадку буде верхня і нижня межа її середнього значення, яка визначається за формулою:

$$\bar{X}_{gr} = \bar{X} \pm \frac{S}{\sqrt{n}} \cdot t_{\alpha}, \quad (3.11)$$

де: $\bar{X}_{gr}$ – граничне значення середнього, S – середнє квадратичне відхилення змінної, n – кількість об’єктів у виборці, t_{α} – коефіцієнт розподілу Ст’юдента, $\bar{X}$ – середнє значення змінної.

Середні значення показників, їхні середні квадратичні відхилення та довірчі границі наведено у таблиці (3.11).

Таблиця 3.11

Середні значення показників ВДВ сільського господарства, розраховані за даними 2001-2018 років, їхні середні квадратичні відхилення та довірчі межі
(млн дол.)

Показник	Y	X_I
Середнє значення	125528	13230,08
Середні квадратичні відхилення	38813,06	2077,887
Верхня границя середнього	148465,1	14458,04
Нижня границя середнього	102591	12002,13

Джерело: розраховано автором

Отже, при нижній границі ВДВ сільського господарства, яка дорівнює 12002 млн дол. слід очікувати ВВП країни у розмірі 102591 млн дол. При верхній границі ВДВ сільського господарства, яка дорівнює 14458 млн дол. слід очікувати ВВП країни у розмірі 148465 млн дол.

За таких умов, скориставшись показниками динаміки змін чистого прибутку галузі (табл. 3.8) на оцінимо її вплив на чистий прибуток економіки України.

Таблиця 3.12

Динаміка змін чистого прибутку економіки України та чистого прибутку галузі сільське господарство, лісове господарство і рибне господарство

Рік	Чистий прибуток, млн грн		Чистий прибуток, млн дол	
	Економіка усього	Галузь сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Економіка усього (Y)	Галузь сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (X)
2001	56183	18517	10458	3447
2002	58894	20000	11057	3755
2003	76024	20059	14256	3762
2004	105924	26811	19914	5040
2005	118230	30897	23071	6029
2006	143773	30770	28470	6093
2007	207883	33922	41165	6717
2008	272896	50612	51810	9609
2009	239472	47892	30736	6147
2010	296545	59117	37369	7450
2011	356414	79372	44733	9962
2012	339332	76382	42464	9558
2013	356168	88554	44560	11079
2014	451691	118261	38000	9949
2015	648053	188843	29666	8645
2016	828672	221787	32432	8680
2017	985707	228614	37061	8596
2018	1109392	256633	40786	9435

Джерело : [195]

Математична модель, побудована шляхом багатofакторного кореляційно-регресійного аналізу, дає змогу оцінити міру впливу на досліджуваний результативний показник кожного із введених у модель чинників впливу при фіксованому положенні на середньому рівні інших чинників.

Відповідно до розрахунків (Додаток К), кореляційно-регресійна модель залежності чистого прибутку галузі сільське господарство, лісове господарство й рибне господарство та чистого прибутку економіки України матиме вигляд :

$$Y = -1957,01 + 4,5816 X \quad (3.12)$$

Збільшення чистого прибутку сільського господарства на 1 % збільшує чистий прибуток країни на 1,06 %.

Рівняння є статистично значимим, оскільки розрахункове значення коефіцієнта Фішера $F = 61,24$. Коефіцієнт рівняння є статистично значимим ($t = 7,8253$). Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,8962$, коефіцієнт детермінації – $0,8032$ од.

Отже 80,3 % варіації рівня чистого прибутку економіки країни зумовлене варіацією прибутку галузі сільського господарства, мисливства, рибальства, що вказує на вагомий вплив галузі на формування засад сталого державного розвитку.

Крім того, вагомим чинником формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є розробка стратегій її забезпечення. Стратегічна стійкість підприємства передбачає здатність підприємства досягати місії та поставлених стратегічних цілей за постійного дестабілізуючого впливу чинників екзогенного та ендогенного середовищ, зберігаючи свою цілісність і гармонійний розвиток.

Забезпечення стратегічної стійкості підприємства передбачає збалансованість та стійкість всіх підсистем підприємства (виробничої, фінансової, інноваційно-інвестиційної, маркетингової, управлінської, соціальної, екологічної) та стратегічного управління підприємством.

Серед прогнозованих проблем, що виникають при виконанні умов Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [196], які варто враховувати в процесі формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є,

зокрема, прописаний механізм торгівлі насінням соняшнику, що для України є надзвичайно важливим, оскільки, воно є сировиною для вироблення соняшникової олії. Збільшення експортних поставок насіння, плодів чи природних ресурсів може призвести до зниження обсягів переробки продукції на вітчизняних підприємствах і, як наслідок, перетворення України в сировинний придаток для розвитку переробних галузей країн ЄС.

У разі впровадження у вітчизняне нормативно-правове регулювання та політику, визначених в Угоді сфер регулювання аграрного та сільського розвитку, що діють у ЄС, Україна могла б отримати суттєві вигоди у напрямі переорієнтації аграрної політики до її більш позитивних впливів на соціальні, економічні та екологічні процеси у сільській місцевості.

Однак, за Угодою Україна не бере на себе реальних зобов'язань щодо слідування європейським вимогам щодо сільського розвитку.

Таким чином, закріплені Угодою норми щодо зближення політики у сфері розвитку сільського господарства та села носять не обов'язковий, а рекомендаційний характер, уповільнюючи реформування аграрної та регіональної політики в Україні на засадах європейського міждисциплінарного підходу.

З метою мінімізації ризиків і максимального використання можливостей для агропромислового комплексу внаслідок підписання Угоди необхідно реалізувати ряд заходів, серед яких унормування діючого законодавства, що сприятиме формуванню економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Тенденції сучасного розвитку сільськогосподарських підприємств характеризуються несприятливістю умов функціонування, тому важливою особливістю ефективної діяльності підприємств є стратегічне моделювання, що дозволить врахувати загрози й ризики, зберегти позиції та підвищити рівень економічної стійкості підприємства.

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, негативні наслідки нестабільності ендегенного та екзогенного середовища мають вагомий вплив на процеси забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Існуючі проблеми значно ускладнюються кризовими явищами, що періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Передумовою підвищення ефективності системи стратегічного управління сільськогосподарського підприємства є моніторинг та періодичне оцінювання відповідності рівня стратегічної стійкості підприємства стратегічним напрямам його розвитку з урахуванням ризику втрати стійкості у нестабільному середовищі. Саме тому, діяльність наукових установ аграрного сектору має бути спрямовано на вирішення таких актуальних питань, як :

- формування теоретико-методологічних засад економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств, аграрної сфери економіки, сільських територій;
- капіталізацію результатів наукових досліджень;
- формування інфраструктури ринку інновацій аграрної сфери економіки, потреба створення економічного механізму, що дозволяє генерувати, відтворювати і використовувати інновації для підвищення темпів економічного розвитку і якості життя в країні, набуває надзвичайно актуального значення [197, с. 189];
- забезпечення оперативного та ефективного трансферу інновацій;
- посилення асоційованих зв'язків із виробництвом і розвиток інноваційного підприємництва;
- удосконалення управління виробництвом наукомісткої продукції;
- розробку наукових підходів до диверсифікації виробництва [198];
- досягнення необхідного рівня фінансування аграрної науки.

Ухвалення закону про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення, що законодавчо розпочнеться в Україні з 1 липня 2021 року, передбачає збільшення надходжень до місцевих бюджетів шляхом упровадження механізмів формування цивілізованого ринку землі та має за мету забезпечення розвитку сільських територій та активізацію підприємницької діяльності.

У економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. В. Мочерного, економічний розвиток трактується як незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довготерміновому

періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [199].

А відтак, сталий економічний розвиток держави, її регіонів та сталий розвиток аграрного сектору економіки України утворюють систему (рис. 3.9), що формує підґрунтя для формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – базового чинника розвитку економіки сільських територій [200, с. 92].

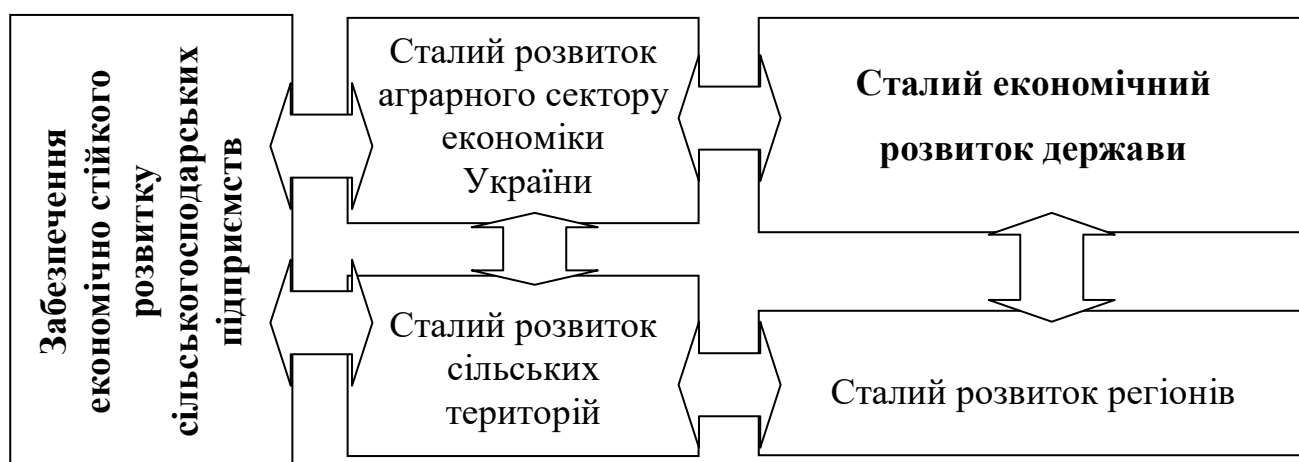

Рис. 3.9. Вплив аграрного сектору економіки України на формування засад сталого розвитку

Джерело : розроблено автором [201, с. 54]

Базовим чинником забезпечення ефективності розроблення й втілення стратегій інноваційного розвитку агропромислового комплексу України є узгодження інтересів суб'єктів публічної політики – органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства та представників бізнесових структур, сільськогосподарських підприємств зокрема [202].

З метою вдосконалення механізмів забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств необхідно :

1. Верховній Раді України підготувати і прийняти новий Закон України “Про аграрні холдингові компанії”, в якому, зокрема визначити :
  - особливості правового статусу агрохолдингів;
  - склад їх засновників;

- специфіку використання ними земель сільськогосподарського призначення;
- особливості виробничої сільськогосподарської діяльності;
- з метою усунення передумов появи монопольної діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва, передбачити обмеження площ земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді агрохолдингів [203].

2. Міністерству аграрної політики та продовольства України на виконання Концепції розвитку сільських територій (2015р.) розробити План заходів щодо забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням пріоритетного розвитку середнього бізнесу.

3. Міністерству освіти і науки України передбачити викладання дисципліни “Основи права інтелектуальної власності” у вищих навчальних закладах, аграрних у тому числі.

4. Національній академії аграрних наук України започаткувати допозитарій наукових праць з формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

5. Центрам перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій включити до програм короткострокових семінарів курс з основ формування економічно стійкого розвитку.

І тоді Україна, з держави, що імпортує сировину для переробних галузей сусідніх держав, перетвориться в країну, що імпортує продукти харчування, чим забезпечить збільшення робочих місць, в сільських територіях у тому числі, а відтак, сталий економічний розвиток країни.

Висновки до розділу 3

1. Визначальною умовою ефективного господарювання сільськогосподарського підприємства в ринковій економіці є системний підхід до формування стратегічних засад економічної стійкості. У процесі формування стійкого економічного розвитку стратегічна поведінка підприємства виступає

комплексом оперативно-тактичних дій, що спрямовані на реалізацію стратегії розвитку на засадах стійкості. Забезпечення стратегічної стійкості підприємства передбачає збалансованість та стійкість всіх підсистем підприємства (виробничої, фінансової, інноваційно-інвестиційної, маркетингової, управлінської, соціальної, екологічної) та стратегічного управління підприємством.

2. Важливим чинником забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є оптимізація виробництва, зокрема, максимізація прибутку ТОВ “Агро-Холдинг МС” через пошук оптимального співвідношення посівних сільськогосподарських культур. Застосована методика дозволила виявити, що отримати максимальний прибуток обсягом 90129 тис. грн при фактичному прибутку 18997 тис. грн. можна, вирощуючи : озиму пшеницю – 4620 га, гречку – 960 га, кукурудзу – 4000 га, ячмінь ярий – 7446 га, горох – 968 га, соєві боби – 2546 га, соняшник – 5072 га, ріпак – 3902 га. Основні показники запропонованої моделі оптимізації посівних площ отримано з урахуванням наявних у підприємства ресурсів.

3. Здійснений аналіз і побудовані кореляційно-регресійні моделі залежності виробництва валової продукції від інтенсифікації виробництва (землезабезпеченості 1 працівника та виробничих витрат на 1 га сільськогосподарських угідь) та від частки експортоорієнтованих культур у структурі товарної продукції у сільськогосподарських підприємствах Київської області та Бориспільського району виявили скриті можливості забезпечення зростання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

4. Побудована шляхом багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу економіко-математична модель, дала змогу оцінити міру впливу валової доданої вартості сільського господарства та інших галузей на ВВП країни. За результатами регресійно-кореляційного аналізу показників динаміки змін чистого прибутку галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство на чистий прибуток економіки України виявлено, що 80,3 % варіації рівня чистого прибутку економіки країни зумовлене варіацією прибутку галузі сільського господарства,

мисливства, рибальства, що вказує на вагомий вплив галузі на формування засад сталого державного розвитку.

5. Методом аналітичного вирівнювання рядів динаміки розроблено прогноз (за трьома сценаріями) динаміки змін обсягів валової продукції сільського господарства України, відповідно до якого, за песимістичним прогнозом обсяги валової продукції сільського господарства у 2025 році в порівнянні з 2018 роком зростуть майже на 3 %, за оптимально реалістичним – на 10 %.

Аргументовано, сталий розвиток держави, її регіонів та сталий розвиток аграрного сектору економіки України утворюють систему, що формує підґрунтя для формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – базового чинника розвитку економіки сільських територій.

Запропоновано ряд рекомендацій, що сприятимуть формуванню засад сталого розвитку та економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Основні наукові результати розділу опубліковано в працях автора :
[181, с. 110; 181, с. 88; 182, с. 63; 185, с. 189; 197, с. 189; 200, с. 92; 201; 202]

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретичні положення та запропоновано наукові підходи щодо забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання. За результатами проведеного дослідження у дисертації сформульовано такі висновки:

1. У процесі опрацювання основних наукових концепцій проблематики дослідження запропоновано трактування економічної стійкості: «Економічна стійкість сільськогосподарського підприємства – це здатність підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес-середовища, що передбачає: а) ефективне управління спектром ендогенних, зокрема і специфічних, притаманних аграрній сфері чинників, і вчасне виявлення та пристосування до екзогенних чинників виробничої діяльності; б) такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, за якого раціональне їх використання є гарантією стабільної прибутковості та економічного зростання підприємства».

Доведено, що класифікацію основних чинників формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати шляхом поділу на екзогенні (нормативно-правова та законодавча врегульованість, ефективність реалізації державної аграрної політики, стабільність зовнішньоекономічної ситуації тощо) та ендогенні (забезпеченість фінансовими й іншими ресурсами, їх збалансованість, ефективність менеджменту та маркетингу, збалансоване природокористування тощо) чинники.

2. Обґрунтовано методичні засади дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, зокрема методичний підхід щодо оцінювання станів забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств шляхом використання інтегрального показника, побудованого на основі пруденційних індикаторів (кількісних та якісних показників), які отримано на основі аналізу фінансової та соціальної звітності, і характеризуються високим рівнем пояснювальної спроможності щодо виявлення причин та прогнозування

наслідків як результату процесів забезпечення економічно стійкого стану суб'єктів господарювання.

Удосконалено алгоритм діагностики економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, що передбачає безперервність процесу і системність процедури.

3. З'ясовано, що трансформаційні зміни аграрного сектору економіки мали як позитивний, так і негативний вплив на процеси забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Як результат, набула подальшого розвитку класифікація трансформаційних змін економіки України з виокремленням причин, позитивних і негативних наслідків.

4. На основі запропонованої класифікації ідентифіковано особливості механізму забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання, серед яких: 1) формування фінансової стійкості виступає основою економічної складової ресурсного механізму; 2) недостатній вплив соціального механізму, через який суспільство бере участь в процесах формування державної аграрної політики; 3) відсутність дієвих важелів впливу держави на механізм управління ризиками господарювання.

Виявлено, що базовими в процесі формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств є принципи цілеспрямованості, системності, партисипативності, симпліфікації та ін. Важливою передумовою забезпечення економічно стійкого розвитку є вчасна ідентифікація загроз, серед яких варто враховувати незалученість підприємства в систему страхування майна, відсутність належного стратегічного планування та неефективність інноваційної політики.

5. Встановлено, що визначальною умовою ефективного господарювання сільськогосподарського підприємства в ринковій економіці є системний підхід до формування стратегічних засад економічної стійкості. У процесі формування стійкого економічного розвитку стратегічна поведінка підприємства є комплексом оперативно-тактичних дій, що спрямовані на реалізацію стратегії розвитку на засадах стійкості.

6. Забезпечення стратегічної стійкості підприємства передбачає збалансованість і стійкість усіх підсистем підприємства (виробничої, фінансової, інноваційно-інвестиційної, маркетингової, управлінської, соціальної, екологічної) та стратегічного управління підприємством. Розроблено модель формування стратегічних засад економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, що передбачає циклічність процедури.

На основі економіко-математичного моделювання процесів оптимізації посівних площ ТОВ «Агро-Холдинг МС», через пошук оптимального співвідношення посівних площ сільськогосподарських культур з урахуванням наявних у підприємства виробничих ресурсів, встановлено, що максимальний прибуток обсягом 90129 тис. грн за фактичного прибутку в розмірі 18997 тис. грн можна отримати, дотримуючись такої структури посівних площ сільськогосподарських культур: озима пшениця – 4620 га, гречка – 960 га, кукурудза – 4000 га, ячмінь ярий – 7446 га, горох – 968 га, соєві боби – 2546 га, соняшник – 5072 га, ріпак – 3902 га.

7. За результатами дослідження динаміки змін валової продукції сільського господарства методом аналітичного вирівнювання рядів динаміки, розроблено прогноз (за трьома сценаріями) динаміки змін обсягів валової продукції сільського господарства України, відповідно до якого, за песимістичним сценарієм, обсяги валової продукції сільського господарства у 2025 р., порівнюючи із 2018 р., зростуть майже на 3 %, а за оптимально реалістичним – на 10 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : 2-е изд. тт.1-50. Москва, 1955–1981., т.24 Капитал. Процесс обращения капитала.
2. Keynes, John M. The General Theory of Employment, Interest and Money. URL : <http://cas2.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf>
3. Von Neumann J., Morgenstern O. Theory of Games and Economic Behavior. 60th Anniv ed. Princeton University Press, 2017.
4. Hicks, John “IS-LM”: An Explanation. Journal of Post Keynesian Economics, 1981, vol. 3, issue 2, 139–154.
5. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. М.: Изд. Академия наук СССР, 1960.
6. Волконский В. А. Модель оптимального планирования взаимосвязи экономических показателей. М., 1967.
7. Полтерович В. М. Экономическое равновесие и хозяйственный механизм. М.: Наука, 1990.
8. Бачурин А. В. Рынок в СССР: становление, регулирование. М.: Экономика, 1991.
9. Арэф'єва О. В., Городинська Д. М. Управління економічною стійкістю підприємств: монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2011. 230 с.
10. Єрмаков О. Ю., Балановська Т. І. Економіка і підприємництво, менеджмент : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівня акредитації з напряму підготовки 6.090101 “Агрономія”. Київ.: НУБіП України, 2011. 352 с.
11. Ільчук М. М, Нікітченко С. І., Перегуда Є. Ф. Диверсифікація та ефективність діяльності підприємницьких структур агробізнесу. Київ : Компринт, 2016. С. 295–324. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_4_4
12. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. М.: Инфра-М. 2017. 374 с.
13. Абрютина М. С., Грачев А. В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. М.: Дело и Сервис, 2001. 272 с.

14. Ареф'єва О. В., Городинська Д. М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 8 (86). С. 83–90.
15. Анохин С. Н. Методика моделирования экономической устойчивости промышленных предприятий в современных условиях: Саратов.: Саратовский государственный технический университет, 2000. 40 с.
16. Бердикова Т. Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие. Москва: ИНФРА-М., 2002. 212 с.
17. Брянцева И. В. Управление экономической устойчивостью строительного предприятия. Экономика строительства. 2003. № 12. С. 27–33.
18. Пономаренко Т. В. Забезпечення економічної стійкості підприємств та її оцінювання [Текст]: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04. МОН, КНУ. К., 2017. 484 арк.
19. Зайцев О. Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов). Хабаровск, 2007. 23 с.
20. Лях Л. М. Визначення суті категорії “фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств”. Науковий вісник Національного аграрного університету. 2000. Вип. 23. С. 216—219.
21. Пономаренко Т. В. Забезпечення економічної стійкості підприємств та її оцінювання [Текст]: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04. МОН, КНУ. К., 2017. 484 арк.
22. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. 2017. С. 662–665.
23. Dyachenko V. Factors of formation of economic stability of agricultural enterprises. Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. 2013. №4(34). С.160–164.
24. Горьовий В. П., Збарська А. В. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки України : монографія. К.: ЦП “Компринт”. 2016. 360 с.

25. Резнік Н. П., Слободяник А. М., Печерський В. В. Управління розвитком підприємницьких структур в аграрному секторі [Текст] : монографія. Київ : НУБіП : Білоцерківдрук, 2018, 403 с.
26. Дяченко В. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. 2013. № 3(33). С.216–220.
27. The United Nations. URL : <http://www.un.org/en/index.html>.
28. Promote Sustainable Development. URL : <http://www.un.org/en/sections/what-we-do/promote-sustainable-development/index.html>.
29. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. URL : <http://www.un-documents.net/unchedec.htm>.
30. Report of the United Nations Conference on Environment and Development. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/55/PDF/N9283655.pdf?OpenElement>.
31. Johannesburg Declaration on Sustainable Development. World Summit on Sustainable Development. 2018
URL : <https://culturalrights.net/en/documentos.php?c=18&p=196>.
32. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development
URL : http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanI mpl.pdf
33. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. The United Nations Summit on Sustainable Development 2015.
URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
34. 17 goals to transform our world. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>.
35. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь.
URL : <http://www.zoda.gov.ua/article/2353/natsionalna-dopovid-tsili-stalogo-rozvitku-ukrajina.html>
36. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p.
37. Стратегія сталого розвитку “Україна–2020”.
URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

38. Діброва А. Д., Кваша С. М., Осташко Т. О. Розвиток аграрної політики України в умовах євроінтеграції [Текст] : монографія; Нац.ун-т біоресурсів і природокористування України, Ін-т розвитку аграр. ринків. Київ : Інтердрук, 2014.
39. Талавирия М. П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. №1 (47).Т.2. С. 146–150.
40. Ільчук М. М., Коновал І. А., Ус С. І. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 51–58.
41. Пасічник Ю. В. Концептуальні основи соціальної політики в Україні. Економіка та право. 2017. № 2. С. 125–131.
42. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій. Постанова Кабінету міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80>.
43. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій. Постанова Кабінету міністрів України від України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
44. Сільське господарство України 2016 : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2017.
45. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність господарювання новостворених сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування в Україні. Економіка АПК. 2016. № 12. С. 21–33.
46. Ільчук М. М. Експертна оцінка предметів іпотеки та ефективного землекористування підприємницькими структурами агробізнесу : монографія. К. : Аграр Медіа Груп, 2017. 458 с.
47. Ільчук М. М., Зрібняк Л. Я., Мельник С. І. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. К.: 2008.
48. Єрмаков О. Ю., Нагорний В. В. Формування економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : Компринт, 2015. 294 с.
49. Формування біоекономічного потенціалу сільського господарства України в умовах ризиків кліматичних змін [Текст] : монографія / А. Д. Діброва [та ін.] ; за

- ред. А. Д. Діброви; Національний університет біоресурсів і природокористування України. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017.
50. Ryzhikova Natalia. Research into the process of multi-level management of enterprise production activities with taking risks into consideration / Vitalina Babenko, Nataliya Chebanova, Natalia Ryzhikova, Serhii Rudenko, Nataliia Birchenko // *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. No 3 (91). Vol. 1. 2018. pp. 4-12.
  51. Длугоборська Л. В., Клименко Л. В. Концептуальні підходи подолання системної кризи та формування траєкторії економічного розвитку підприємств України в умовах глобалізації. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Випуск 96. Частина 2. 2020. с. 141-159.
  52. Галушко В. П. Ефективність залучення інвестицій в агроформуваннях в умовах ринкової трансформації. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 1. С.5–10.
  53. Мостеньська Т. Л., Юрій Е. О. Місце інвестиційних проектів в плануванні і реалізації функціональних стратегій. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2016. № 6 (28). С. 134–140.
  54. Рижикова Н.І. Тенденції розвитку прогресивних форм інвестиційної діяльності в забезпеченні стійкості суб'єктів аграрного бізнесу / Н.І. Рижикова // Вісник Сумського національного аграрного університету : Економіка та менеджмент. Вип. 12 (74). Суми : СНАУ. 2017. С. 135-139.
  55. Zalizko V. D., Fedun I. L., Martynenkov V. I. Representative model of economic development for an agricultural enterprise in the context of socioeconomic rural space formation. *Montenegrin Journal of Economics*. 2017. №3. С. 53-62.
  56. Блудова Т. В., Кулик А. Б. Математичне моделювання інвестиційної стратегії на молокопереробному підприємстві. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 10. С. 428–436.
  57. Горьовий В. П. Менеджмент фермерських господарств [Текст] : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Компрінт, 2018. 277 с.
  58. Горьовий В. П., Сидоренко О. В. Когнітивне моделювання біржового ринку сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2014. №. С. 25–32.
  59. Гудзь О. Є., Старинець О. Г. Парадигма побудови системи антикризового управління. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 1. С. 11–19.

60. Красноручський О. О., Зайцев Ю.О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки. 2016. Том 1. № 1. С. 100–113.
61. Попова О. Л. Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ, 2009. 413 с.
62. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 12–18.
63. Рижикова Н.І. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств та об'єднань агропромислового виробництва: стратегії, механізми та інструментарій : [монографія] / Н.І. Рижикова. - Харків : Вид-во «Смугаста типографія», 2017. 321 с.
64. Клименко Л.В., Альошкіна Л.П., Пітель Н.Я. Стратегія мінімізації дистабілізуючого впливу експортних загроз на господарську діяльність вітчизняних аграрних формувань. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". 2018. Випуск 2 (45). С. 138-143.
65. Нестерчук Ю. О., Тупчий О. С. Ефективний розвиток садівництва на основі оптимізації сортової структури багаторічних насаджень. Актуальні проблеми економіки : Науковий економічний журнал. 2016. № 9. С. 372-382
66. Шпичак О. М., Боднар О. В. Енергетичний підхід щодо оцінки трансформацій в сільському господарстві через призму фізіократичних поглядів у контексті інноваційних процесів. Економіка АПК. 2015. № 10. С. 5–16.
67. Ільчук М. М, Нікітченко С. І., Перегуда Є. Ф. Диверсифікація та ефективність діяльності підприємницьких структур агробізнесу. Київ : Компрінт, 2016. С. 295–324.
68. Єрмаков О. Ю. Розвиток сільського туризму як важливий напрям диверсифікації аграрної економіки. Таврійський науковий вісник. 2008. Вип. 58. С. 153–156.
69. Дяченко В. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. 2013. № 3(33). С.216–220.
70. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – запорука сталого розвитку регіональної економіки. Реалізація

Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Регіональна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених, м. Дніпропетровськ, 28 березня 2014 року: тези доповіді. 2014. С. 313–319.

71. Мілай А. О. Системний підхід до оцінки фінансової стійкості підприємства. URL : <http://www.sb-keip.kpi.ua/article/download/31252/32697>.

72. Кравчук Г.В. Механізми фінансової стабілізації. Фінанси України. 2008. № 8. С. 128–130.

73. Дяченко В. Теоретико-методологічні аспекти формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. 2014. № 1(35). С. 131–138.

74. Головач Т. В. Ризик та економічна стійкість підприємницьких структур. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 2. Т. 2. С.38–41.

75. Єрмаков О. Ю., Погріщук Г. Б., Чернодон В. І. Основи методології наукових економічних досліджень. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 290 с.

76. Єрмаков О. Ю., Нагорний В. В. Формування економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : Компринт, 2015. 294 с.

77. Саблук П. Т. Розвитку АПК — надійність і стабільність. Економіка АПК. 2005. № 4. С.11–16.

78. Сокол О. Г. Управління стійкістю сільськогосподарських підприємств як економічний процес. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ekpr/2009_21/sokol.pdf.

79. Єрмаков О. Ю., Христенко Г. М. Організація виробництва: навчальний посібник. Київ: КОМПРИНТ, 2012. 255 с.

80. Андрійчук В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 5–21.

81. Беялов Т. Е., Олійник А. В. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її зміцнення. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». № 12 (22), 2 т., 2016. С.22–26.

82. Іонін Є. Є. Індикатори фінансової стійкості підприємства як інструмент ранньої діагностики банкрутства. Фінанси, облік, банки. 2016. № 1 (21). С.11–20.

83. Балановська Т. І., Гогуля О. П., Троян А. В. Вплив факторів на активізацію розвитку сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esmebi_2015_4_5
84. Друкер, Питер Фердинанд Практика менеджмента. Москва : “Вільямс”, 2003. 397 с.
85. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Луганськ: видавництво СНУ ім.В.Даля. 2011. 400 с.
86. Пісковець О. В. Теоретичні аспекти формування економічного механізму ефективної діяльності підприємства. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 3 (21). С.95–101.
87. Моримас О. Практический менеджмент. Токио, 1990. 243с.
88. Груб'як С. В. Сучасні аспекти розроблення і прийняття управлінських рішень. Економіка і суспільство. 2017. № 11. С.201–204.
89. Ільїна О. В. Інвестиційне забезпечення аграрних підприємств України. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2017. № 4 (71). С.201–206.
90. Арєф'єва О. В., Городинська Д. М. Управління економічною стійкістю підприємств: монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2011. 230 с.
91. Козловський С. В. Теоретико-методологічні підходи визначення стійкості економічних систем. URL : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/836.pdf>.
92. Скляр Г. П. Механізм забезпечення фінансової стійкості підприємств споживчої кооперації та його удосконалення в умовах перехідної економіки. Науковий електронний журнал “Українська кооперація”. URL : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/Cskljjar.htm>.
93. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка: електронне фахове видання. 2016. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>.
94. Дяченко В. С. Методологічні засади дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління: Всеукраїнська підсумкова науково-практична конференція

за міжнародною участю, м. Одеса, 25 жовтня 2013 року: тези доповіді. 2013. С. 86–88.

95. Дяченко В. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Аграрная экономика: ежемесячный научный журнал Национальной академии наук Беларуси. 2014. № 11. С. 59–64.

96. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. 2017. С. 662–665.

97. Харченко В. В. До проблеми сталого розвитку аграрного підприємництва сільських територій. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vkhnauekon/2011_7/pdf/22.pdf.

98. Шаціло Н. І. Теоретичне обґрунтування комплексного підходу до вивчення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Фін.-екон. пробл. розвитку економіки України : колективна монографія. Умань: ВПЦ Візаві, 2010. С. 200–207.

99. Економічна енциклопедія : у 3 т. / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 598 с.

100. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. К. : КНЕУ. 2013.

101. Ільчук М. М., Іщенко Т. Д. Підприємницька діяльність та агробізнес. Київ. Вища освіта. 2006. 543 с.

102. Федуняк І. О. Наукові засади організації ефективного виробництва продукції рослинництва на інноваційній основі. Економічний простір. 2017. № 117. С. 129–139.

103. Дяченко В. Сталий розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення : VIII міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро, 20 жовтня 2017 року : тези доповіді. Дніпро, 2017. С. 12–15.

104. Махонько Г. А. Оцінювання стратегічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі в умовах нестабільного ринкового середовища. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=24>.

105. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. 2017. С. 662–665.
106. Шпак Н. О., Романишин М. І. Основні принципи формування стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства. URL : http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/67034.doc.htm.
107. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. 2017. С. 662–665.
108. Скриль О. К. Синтез механізмів управління економічною стійкістю підприємств. URL : http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4585/1/dis_skril.pdf
109. Яниогло А. Комплексная система обеспечения экономической безопасности предприятий. URL : http://www.cnaa.md/files/theses/2017/51061/alina_i_anioglo_thesis.pdf.
110. Дяченко В. Моделювання економічної стійкості виробничо-господарських структур в сільськогосподарському виробництві. Молодий вчений : науковий журнал. 2016. № 11(38). С. 590–593.
111. Лоханова Н. О. Застосування методу моделювання в управлінні трансакційними витратами як інструмент впливу на стан економічної стійкості підприємства. Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3093>.
112. Малиш Н. А. Моделювання економічних процесів ринкової економіки : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2004. 120 с.
113. Соколовська З. М. Сучасні напрямки розвитку імітаційного моделювання та їх прикладні реалізації. URL : <http://dspace.opu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7143/tezi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
114. Панкратов В. А. Стратегія розвитку соціально-економічних систем на основі методологій передбачення та когнітивного моделювання. Автореферат .Київ. 2017. URL : http://rada.kpi.ua/files/Aref_Pankratov_V.A.pdf.

115. Стійкість динамічних систем з неперервним часом: навчальний посібник / В. А. Кадієвський, Л. П. Перхун, С. М. Братушка, О. О. Синявська. Суми : Видавництво : ПП Вінниченко М. Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2014. 120 с.
116. Наторіна А. О., Садекова А. М. Модель аналізу економічної стійкості промислових підприємств. URL : http://www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53786.doc.htm].
117. Коняшова А. В. Показатели оценки функциональных составляющих экономической устойчивости развития предприятия. Вестник Челябинского государственного университета. 2013. № 8 (299). Экономика. Вып. 40. С. 123–128.
118. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради Української РСР від 18.12.1990 року №563-ХІІ. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
119. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі : Декрет Кабінету Міністрів України від 17 травня 1993 року № 51. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/51-93>.
120. Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі : Указ Президента України від 19 січня 1995 р. № 66. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/66/95>.
121. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі : Декрет Кабінету Міністрів України від 17.05.1993 р. № 51. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/51-93>.
122. Про заходи щодо поліпшення насінництва сільськогосподарських культур : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06. 1993р. № 459. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-93-п>.
123. Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1995р. № 916. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1291-97-п>.
124. Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі та спрощення процедури її проведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.1996 № 755. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-96-п>.
125. Про затвердження Положення про порядок справляння та обліку фіксованого сільськогосподарського податку : Постанова Кабінету Міністрів України 23.04.1999 року № 658 URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-99-п>.

126. Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи по операціях фінансового лізингу : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. № 1904. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2007-п>.
127. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва : Указ Президента України від 10.11.1994 р. № 666/94. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.
128. Про заходи щодо реформування аграрних відносин : Указ Президента України від 18.01.1995 р. № 63/95. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/95>.
129. Про основні напрями розвитку агропромислового комплексу України : Указ Президента України від 29.04.1998 р. № 389/98. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/98>.
130. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 03.12.1999 р. № 1529/99. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
131. Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки від 29 01 2001 року № 62/2001: Указ Президента України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/62/2001>.
132. Земельний кодекс України (редакція станом на 03.04.2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
133. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL : zakon.rada.gov.ua/go/40-15.
134. Ляшенко В. И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: монография. Донецк, 2012. 370 с.
135. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України №1877-IV від 24 червня 2004 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
136. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-п.

137. Дяченко В. Моделювання економічної стійкості виробничо-господарських структур в сільськогосподарському виробництві. Молодий вчений : науковий журнал. 2016. № 11(38). С. 590–593.
138. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка: електронне фахове видання. 2016. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>.
139. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. К. : КНЕУ, 2013. 779 с.
140. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (Проект). URL : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>.
141. Концепція Державної програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005–2010 роки. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/557-2004-%D1%80>.
142. Щодо створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва : Наказ Міністерства аграрної політики України від 22.04.2005 р. № 173/23. URL : <http://ua-info.biz/legal/baseot/ua-smtjie.htm>.
143. Державна політика і підтримка в АПК повністю відсутні. URL: <https://agreview.com/news/derzhavna-polityka-i-pidtrymka-v-apk-povnistyu-vidsutni>
144. Сільське господарство України 2016 : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2017.
145. Титаренко О. Р., Дяченко В. С. Пріоритети аграрної політики в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління: Науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Київ, 12 жовтня 2017 року: тези доповіді. 2017. Т. 1. С. 359–364.
146. Сільське господарство України 2011 ; статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. Київ : Державна служба статистики України, 2012.
147. Індеси обсягу сільськогосподарського виробництва у 2017 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

148. Дяченко В. Сталий розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. Сталий розвиток територій : проблеми та шляхи вирішення: VIII міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро, 20 жовтня 2017 року : тези доповіді. Дніпро, 2017. С. 12–15.
149. Сільське господарство України 2016 : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2017.
150. Статистичний щорічник Київської області за 2016 рік / за редакцією С. І. Коханчук. Київ: Державна служба статистики ГУС у Київській області, 2017.
151. Індеси обсягу сільськогосподарського виробництва у 2017 році. Головне управління статистики у Київській області.
URL : <http://www.oblstat.kiev.ua/content/index.php3?lang=1>.
152. Результати роботи управління агропромислового розвитку за перше півріччя 2018 року. URL : <http://raybori.gov.ua/viddili-upravlinnya-strukturni-pidrozdili/upravlinnya-apk/1113-rezultati-roboti-upravlinnya-agropromislovogo-rozvitku-za-pershe-pivrichchya-2018-roku>.
153. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
154. Сільське господарство України 2016 : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018.
155. Статистичний щорічник Київської області за 2018 рік / за редакцією С. І. Коханчук. Київ: Державна служба статистики ГУС у Київській області, 2018.
156. Сільське господарство Київської області у 2018 році. Офіц. сайт Головного управління статистики у Київській області.
URL : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua/content>.
157. Результати роботи управління агропромислового розвитку за перше півріччя 2018 року. URL : <http://raybori.gov.ua/viddili-upravlinnya-strukturni-pidrozdili/upravlinnya-apk/1113-rezultati-roboti-upravlinnya-agropromislovogo-rozvitku-za-pershe-pivrichchya-2018-roku>.
158. Stativka N., Lialina N. Formation of the organizational-economic mechanism of agricultural enterprises energy efficiency. Agricultural and Resource Economics. URL : <http://are-journal.com/are/article/view/104>.

159. Пензай М. Я. Про хід підготовки сільськогосподарських підприємств району до початку весняно-польових робіт станом на 23.03.2016 року. URL : http://www.raybori.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=
160. Ларіна Я. С., Діченко А. Л. Обґрунтування й можливості реалізації сільськогосподарськими підприємствами маркетингових стратегій диверсифікації на основі оцінки потенціалу біомаси. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/293.pdf>.
161. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка : електронне фахове видання. 2016. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>.
162. Новоселецький О. М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику : Дис... канд. наук: 08.00.11. 2008.
163. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
164. Чобіток В. І. Концепція управління економічною стійкістю підприємств. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. 2014. № 5. С.58–65.
165. Шірінян Л. В. Функціонування накопичувальних фондів попереджувальних заходів у страхуванні на основі державно-приватного партнерства. Науковий журнал “Економіка України”. 2016. Вип. № 9 (658). С.44–55.
166. Граубергер А. В. Методика анализа экономической устойчивости сельскохозяйственного предприятия. URL : <https://docplayer.ru/35328062-Metodika-analiza-ekonomicheskoy-ustoychivosti-selskohozyaystvennogo-predpriyatiya.html>.
167. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств: принципи, методи формування та оцінки. Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком: I Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, присвячена 95-річчю ХНУМГ імені О. М. Бекетова, м. Харків, 5 березня 2018 року: тези доповіді. 2018. С. 552–555.
168. Клименко Л.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних аграрних формувань в

європейському конкурентному просторі. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Випуск 4 (15). С. 86-90.

169. Граубергер А. В. Методика анализа экономической устойчивости сельскохозяйственного предприятия. URL : <https://docplayer.ru/35328062-Metodika-analiza-ekonomicheskoy-ustoychivosti-selskohozyaystvennogo-predpriyatiya.html>.

170. Дяченко В. С. Особливості формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Молодий вчений. 2020. № 7 (83). С. 222–225.

171. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави. Аграрна політика в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 20–21 жовтня 2016 року: тези доповіді. 2016. С. 25–27

172. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій. Київ , 2011. 39 с.

173. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди. URL : http://economics.lb.ua/state/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.

174. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 806-р від 7 жовтня 2013 року. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#n7>.

175. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України № 1877-IV від 24 червня 2004 року. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

176. Буряк Р. І. Сталий розвиток аграрних підприємств : методологія дослідження. Агроінком. 2013. №3. С.89–92. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/chem_biol/Agroin/2013_1-3/13_13_18.pdf

177. Дяченко В. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Аграрная экономика: ежемесячный научный журнал Национальной академии наук Беларуси. 2014. № 11. С. 59–64.

178. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка: електронне фахове видання. 2016. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>.

179. Дяченко В. С. Методологічні засади дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління: Всеукраїнська підсумкова науково-практична конференція за міжнародною участю, м. Одеса, 25 жовтня 2013 року: тези доповіді. 2013. С. 86–88.
180. Буряк Р. І. Сталий розвиток аграрних підприємств : методологія дослідження. Агроінком. 2013. №3. С.89–92.
URL : http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/chem_biol/Agroin/2013_1-3/13_13_18.pdf
181. Дяченко В. С. Особливості механізмів забезпечення сталого регіонального розвитку. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2019_05_10_fsdu_stud.pdf
182. Дяченко В. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Аграрная экономика: ежемесячный научный журнал Национальной академии наук Беларуси. 2014. № 11. С. 59–64.
183. Шродт Ф. А. Математическое моделирование // Дж. Б. Мангейм. Р. К. Рич. Политология: Методы исследования: Пер.с англ./ Предисл. А. К. Соколова. М.: Весь мир, 1997. 544с.
184. Штофф В. А. Моделирование и философия. М.-Л. Изд-во Наука, 1966. 304с.
185. Новаченко Т. В., Дяченко Н. П., Дяченко В. С. Узгодження інтересів суб'єктів публічної політики у сфері інтелектуальної власності аграрної галузі. Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: збірник матеріалів щорічної міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НАДУ. 2020. 226с. С.34-37.
186. Ільчук М. М. Диверсифікація діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. 2016. № 4. С. 13–20.
187. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. 2016. № 9. С. 34–42.
188. Сахачький М., Ксьонжик І. Інструменти державної підтримки експортного потенціалу аграрних підприємств України. Економіка та управління підприємствами. 2016. № 2. С. 29–36.

189. Гонта О. І., Прокопенко В. Ю., Дубина М. В. Роль системи гарантування вкладів у підвищенні рівня довіри громадян до діяльності депозитних установ. Проблеми економіки. 2018. № 3. С. 178–183.
190. Статистичний щорічник України за 2017 рік. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
191. Статистичний збірник Україна в цифрах у 2018 році [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
192. Статистичний бюлетень “Національні рахунки України”. URL : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/03/Arch_nr.htm.
193. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 12–18.
194. Дяченко Н. П. Прогнозування в органах державної влади : організаційно правовий аспект. URL : <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/d3d96839-0841-4a2a-a19f-8864ee8c614d.pdf>
195. Статистичний щорічник Київської області за 2018 рік / за редакцією С. І. Коханчук. Київ: Державна служба статистики ГУС у Київській області, 2018.
196. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої. URL : http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf.
197. Новаченко Т. В., Дяченко Н. П., Дяченко В. С. Проблемы модернизации системы государственного управления в сфере интеллектуальной собственности в Украине. Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы: сборник трудов XIV международной научно–практической конференции, УО “Полесский государственный университет“, г. Пинск, 24 апреля 2020 г. / Министерство образования Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К.К. Шебеко [и др.]. Пинск : ПолесГУ, 2020. 217 с. С.188-189.
198. Ільчук М. М. Диверсифікація діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. 2016. № 4. С. 13–20.

199. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій]; за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т.2. 568 с.
200. Дяченко В. Особливості механізму забезпечення сталого розвитку регіонів. Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал. 2019. № 1(55). С.90-93.
201. Дяченко В. С., Дяченко Т. А., Підкамінна І. В. Особливості механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій. Розумовські зустрічі: збірник наукових праць. 2019. № 6. 208 с. С.48-55.
202. Новаченко Т. В., Дяченко Н. П., Дяченко В. С. Узгодження інтересів суб'єктів публічної політики у сфері інтелектуальної власності аграрної галузі. Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: збірник матеріалів щорічної міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НАДУ. 2020. 226 с. С.34-37.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у науковому фаховому виданні України

1. Єрмаков О. Ю., Дяченко В. С. Концептуальні засади формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=6&y=2016>. (Здобувачем обґрунтовано концептуальний підхід до формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, здійснено систематизацію екзогенних, ендегенних чинників та загроз).

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних

2. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3 (33). С. 216–220.

3. Dyachenko V. Factors of formation of economic stability of agricultural enterprises. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 4 (34). С. 160–164.

4. Дяченко В. С. Теоретико-методологічні аспекти формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економічний вісник Донбасу. 2014. № 1 (35). С. 131–138. 5. Дяченко В. С. Особливості механізму забезпечення сталого розвитку регіонів. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1 (55). С. 90–93.

Стаття у науковому виданні іншої держави

6. Дяченко В. С. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Аграрная экономика. 2014. № 11. С. 59–64.

**Стаття в науковому виданні України, включеному до міжнародних
наукометричних баз даних**

7. Дяченко В. С. Моделювання економічної стійкості виробничогосподарських структур в сільськогосподарському виробництві. Молодий вчений. 2016. № 11 (38). С. 590–593.

Стаття в іншому науковому виданні

8. Дяченко В. С., Дяченко Т. А., Підкамінна І. В. Особливості механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій. Розумовські зустрічі. 2019. № 6. С. 48–56. (Здобувачем здійснено класифікацію трансформаційних змін економіки України з виокремленням причин, позитивних і негативних наслідків, що сприяли ідентифікації особливостей механізму забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання).

Тези наукових доповідей

9. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств як запорука сталого розвитку економічної системи України. Модернізація системи державного управління: теорія та практика: науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Львів, 5 квітня 2013 року: тези доповіді. Львів, 2013. С. 42–48.

10. Дяченко В. С. Методологічні засади дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління: Всеукраїнська підсумкова науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Одеса, 25 жовтня 2013 року: тези доповіді. Одеса, 2013. С. 86–88.

11. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств – запорука сталого розвитку регіональної економіки. Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Регіональна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених, м. Дніпропетровськ, 28 березня 2014 року: тези доповіді. Дніпропетровськ, 2014. С. 313–319.

12. **Дяченко В. С.**, Дяченко Н. П. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави. Аграрна політика в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів: Міжнародна науковопрактична конференція, м. Київ, 20–21 жовтня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 25–27 (Здобувачем досліджено ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України).

13. Титаренко О. Р., **Дяченко В. С.** Пріоритети аграрної політики в контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління: науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Київ, 12 жовтня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 359–364. (Здобувачем побудовано ряд кореляційно-регресійних моделей залежності виробництва валової продукції від інтенсифікації виробництва та залежності впливу зміни частки експортоорієнтованих культур сільськогосподарських підприємств Київської області та Бориспільського району).

14. Дяченко В. С. Формування економічної стійкості аграрних підприємств як основа стійкого розвитку сільських територій. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: XI науково-практична конференція з міжнародною участю, м. Дніпро, 1 грудня 2017 року: тези доповіді. Дніпро, 2017. С. 662–665.

15. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств: принципи, методи формування та оцінки. Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком: I Міжнародна науково-практична інтернетконференція, присвячена 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, 5 березня 2018 року: тези доповіді. Х., 2018. С. 552–555.

16. Дяченко В. С. Особливості державної аграрної політики в Україні. Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: I Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених, м. Київ, 30 листопада 2018 року: тези доповіді. К., 2018. С. 113–116.

17. Дяченко В. С. Особливості механізмів забезпечення сталого регіонального розвитку. Становлення публічного адміністрування в Україні: Х конференція студентів та молодих учених за міжнародною участю, м. Дніпро, 10 травня 2019 року: тези доповіді. Дніпро, 2019. С. 108–111.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор державного навчального закладу «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій Кіровоградської обласної державної адміністрації»

Зелінський С.Е.

«14» _____ 2019 р.

АКТ № 1

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри економки праці та соціального розвитку Національного університету біоресурсів та природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича на тему: "Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств", на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності)

Комісія у складі:

голова – директор ДНЗ «Центр», кандидат технічних наук, доцент Зелінський Сергій Едуардович;

члени комісії: – завідувач кафедри державного управління ДНЗ «Центр», кандидат історичних наук, Дмитренко Тетяна Тимофіївна;
– завідувач навчально-методичного відділу ДНЗ «Центр», кандидат наук з державного управління, Тимофіїв Василь Геннадійович

цим Актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Дяченка Валентина Сергійовича на тему: "Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств" використані викладачами ДНЗ «Центр» при підготовці занять із підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування за професійною програмою, програмами тематичних короткострокових семінарів, а також під час підготовки навчально-методичних розробок до них.

Використання запропонованих Дяченком В. С. матеріалів щодо особливостей державної політики в частині забезпечення формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, сталого економічного розвитку сільських територій сприяло більш фаховому підходу до підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування та державних службовців управлінь агропромислового розвитку в області. Запропонований у дисертаційному дослідженні Дяченка В.С. методичний підхід щодо оцінки рівня економічної стійкості сільськогосподарського підприємства в ринкових умовах господарювання шляхом врахування всього спектру екзогенних та ендогенних чинників дав змогу адаптувати зміст навчальних матеріалів до сучасних тенденцій розвитку публічного управління та адміністрування сфери агропромислового комплексу.

Голова комісії

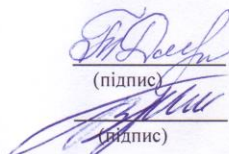
директор державного навчального закладу
«Центр перепідготовки та підвищення
кваліфікації працівників органів державної
влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ та організацій
Кіровоградської обласної державної адміністрації»,
кандидат технічних наук, доцент

С.Е.Зелінський

Члени комісії

К.І.Н.
(науковий ступінь, вчене звання)
К. держ. упр.
(науковий ступінь, вчене звання)

Т.Т. Дмитренко
(ініціали, прізвище)
В.Г. Тимофієв
(ініціали, прізвище)

Додаток В12.12.2014р. № 234

Спеціалізована вчена рада
по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукового дослідження
аспіранта Національного університету біоресурсів і природокористування
України Дяченка Валентина Сергійовича з теми "Формування економічної
стійкості сільськогосподарських підприємств"

Надана в тому, що результати дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри економіки праці та розвитку сільських територій Національного
університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина
Сергійовича прийняті для використання у виробничо-господарській
діяльності ТОВ "Племінний Завод "Агро-Реґіон" Бориспільського району
Київської області. Зокрема, аспірантом було надано науково обґрунтовані
пропозиції щодо: оцінки основних чинників впливу на економічну стійкість
сільськогосподарських підприємств; формування системи забезпечення
економічної стійкості сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах
господарювання; моделювання економічної стійкості виробничо-
господарських структур в аграрному виробництві.

/ Керівник

Печатка

Тарасюк Д.О.

Додаток Г

**Бориспільська районна державна адміністрація
Київської області
Управління агропромислового розвитку**

08300 м. Бориспіль Київської області, Київський шлях, 79, тел.6-64-46, 5-09-91

13.05.2016 № 1-9

На № від 2016

Спеціалізований вченій раді
по захисту дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукового дослідження аспіранта
Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка
Валентина Сергійовича з теми “Формування економічної стійкості
сільськогосподарських підприємств”

Надана в тому, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
економіки праці та розвитку сільських територій Національного університету
біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича
прийняті для використання в Управління агропромислового розвитку Бориспільської
районної державної адміністрації.

Зокрема, аспірантом було надано науково обґрунтовані пропозиції щодо:
оцінки основних чинників впливу на економічну стійкість сільськогосподарських
підприємств; формування системи забезпечення економічної стійкості
сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання;
модельовання економічної стійкості виробничо-господарських структур в аграрному
виробництві.

Начальник управління

М.Я.Пензай

Камянська Т.О.
6-11-85

Додаток Г

агро|регіон

№ 50101
виг. 06.12.2017

Спеціалізованій вченій
радї
по захисту дисертацій
на здобуття наукового
ступеня кандидата
економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження у виробництво результатів наукового дослідження аспіранта Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича з теми “Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств”

Надана в тому, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри економіки праці та розвитку сільських територій Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича прийняті для використання у виробничо-господарській діяльності ТОВ “Агро-Регіон Бориспіль” Бориспільського району Київської області.

Зокрема, аспірантом було надано науково обґрунтовані пропозиції щодо: оцінки основних чинників впливу на економічну стійкість підприємства, формування системи забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах господарювання, моделювання економічної стійкості в аграрному виробництві.

Директор з персоналу

Кульчицька С.П.

agro-region.com
Агро-Регіон Бориспіль

АДРЕС:
08320, Київська область,
Бориспільський район,
село Велика Олександрівка,
вул. Соборна, буд. 59

ТЕЛЕФОН:
+38 (04595) 3 09 06

E-MAIL:
info@agro-region.com

Додаток Д

**ЗАКЛАД ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
„ЦЕНТР ПЕРЕПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ,
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ
ПРИ КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДЕРЖАВНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ”**

01196, м.Київ-196, пл. Лесі Українки, 1, тел. 286-85-63, тел. факс 286-81-59, centr@koda.gov.ua

04.08.2018 № 1/11-246

Спеціалізованій вченій раді
по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ДОВІДКА

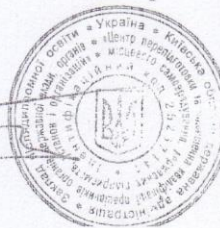
про впровадження результатів наукового дослідження аспіранта
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Дяченка Валентина Сергійовича

Надана в тому, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри економіки праці та розвитку сільських територій Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича з теми “Формування економічної стійкості сільсько-господарських підприємств” на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)” дійсно впроваджені в навчально-методичний процес закладу післядипломної освіти “Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській облдержадміністрації” (далі – Центр).

Зокрема, матеріали дисертаційного дослідження використані при підготовці програм короткотермінових тематичних семінарів.

Аспірантом було надано матеріали про особливості формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств як базису соціально-економічного розвитку сільських територій Київської області, які було використано під час підготовки навчальних матеріалів на допомогу слухачам Центру.

Директор Центру

С.Ю.Лукін

Додаток Е

Спеціалізований вченій раді
по захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня
кандидата економічних
наук

ДОВІДКА

№3 від 05.07.2019р.

Про впровадження у виробництво результатів наукового дослідження аспіранта Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича з теми «Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств».

Надана в тому, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри економіки праці та соціального розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича прийняті для використання у виробничо-господарській діяльності ТОВ «Агро-Холдинг МС» Бориспільського району Київської області.

Зокрема, аспірантом було надано науково обґрунтовані пропозиції щодо формування економічної стійкості підприємства, її оцінки та запропоновано моделі оптимізації посівних площ.

Директор
ТОВ «Агро-Холдинг МС»

Остапенко О.І.

Додаток Є

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА
ОБЛАСНА РАДАЧЕРНІГІВСЬКА
ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЦЕНТР ПЕРЕПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ, ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ**

просп. Миру, 43, м. Чернігів 14000, тел./факс (0462) 774-312, тел. 676-052
http://sivertaining.org.ua e-mail: chcpk@gmail.com код ЄДРПОУ 25571198

22.06.2020 № 01-02/387

На № _____ від _____

**Спеціалізований вченій раді
по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Дяченка Валентина Сергійовича

Результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри економіки праці та соціального розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування України Дяченка Валентина Сергійовича з теми “Формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств” на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)” впроваджені у навчальному процесі в Чернігівському центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій.

Зокрема, окремі положення дисертаційного положення використанні при підготовці занять в рамках підвищення кваліфікації державних службовців за загальними професійними та короткостроковими програмами підвищення кваліфікації.

Здобувачем надано матеріали стосовно механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні.

Директор Центру

В.М. Бойко

Казіміров Дмитро Вікторович
(0462) 676-052

Додаток Ж

Результати оптимізаційної моделі сільськогосподарського підприємства ТОВ “Агро-Холдинг МС”

Microsoft Excel 10.0 Звіт за результатами

Комірка	Змінна	Початкове значення	Результат	Комірка		
\$Q\$4		156938078,2	156938078,2	\$Q\$4		
Комірка	Ім'я	Початкове значення	Результат	Комірка		
\$B\$4	x1	4320	4320	\$B\$4		
\$C\$4	x2	-1,0325E-20	0	\$C\$4		
\$D\$4	x3	0	0	\$D\$4		
\$E\$4	x4	507,6679796	507,6679796	\$E\$4		
\$F\$4	x5	4000,000155	4000,000155	\$F\$4		
\$G\$4	x6	10800,33187	10800,33187	\$G\$4		
\$H\$4	x7	868	868	\$H\$4		
\$I\$4	x8	0	0	\$I\$4		
\$J\$4	x9	0	0	\$J\$4		
\$K\$4	x10	3456	3456	\$K\$4		
\$L\$4	x11	2546,00	2546,00	\$L\$4		
\$M\$4	x12	2304	2304	\$M\$4		
\$N\$4	x13	0	0	\$N\$4		
\$O\$4	x14	0	0	\$O\$4		
\$P\$4	x15	0	0	\$P\$4		
Комірка	Ім'я	Значення	Формула	Статус	Різниця	Комірка
\$Q\$14	Насіння	43356258,14	\$Q\$14<=\$S\$14	не пов'язан.	36956741,86	\$Q\$14
\$Q\$15	Міндобрива	41133770	\$Q\$15<=\$S\$15	пов'язан	0	\$Q\$15
\$Q\$16	Нафтопродукти	30837402,84	\$Q\$16<=\$S\$16	не пов'язан	4992597,158	\$Q\$16
\$Q\$38	пшениця яра	0	\$Q\$38>=\$S\$38	пов'язан	0	\$Q\$38
\$Q\$17	оплата	9748520,268	\$Q\$17<=\$S\$17	не пов'язан.	16769,73176	\$Q\$17
\$Q\$18	відрахування	3595400	\$Q\$18<=\$S\$18	пов'язан	0	\$Q\$18
\$Q\$19	амортизація	8679055,524	\$Q\$19<=\$S\$19	не пов'язан	394644,4755	\$Q\$19
\$Q\$20	Інші	78618449,07	\$Q\$20<=\$S\$20	не пов'язан.	50056750,93	\$Q\$20
\$Q\$39	жито	0	\$Q\$39>=\$S\$38	пов'язан	0	\$Q\$39
\$Q\$40	гречка	507,6679796	\$Q\$40>=\$S\$40	не пов'язан.	507,6679796	\$Q\$40

\$Q\$41	кукурудза на зерно	4000,000155 \$Q\$41>=\$S\$41	не пов'язан	0,000155212 \$Q\$41
\$Q\$43	горох	868 \$Q\$43>=\$S\$43	не пов'язан	868 \$Q\$43
\$Q\$46	соняшник	3456 \$Q\$46>=\$S\$46	не пов'язан	3456 \$Q\$46
\$Q\$28	горох	868 \$Q\$28<=\$S\$28	пов'язан	0 \$Q\$28
\$Q\$50	картопля	0 \$Q\$50>=0	пов'язан е	0 \$Q\$50
\$Q\$32	Соя	2546 \$Q\$32<=\$S\$32	не пов'язан.	7454 \$Q\$32
\$Q\$23	пшениця яра	0 \$Q\$23<=\$S\$23	не пов'язан	800 \$Q\$23
\$Q\$49	цукрові буряки	0 \$Q\$49>=0	пов'язан	0 \$Q\$49
\$Q\$48	ріпак ярий	2304 \$Q\$48>=0	не пов'язан	2304 \$Q\$48
\$Q\$48	ріпак ярий	2304 \$Q\$48>=\$S\$48	не пов'язан	2304 \$Q\$48
\$Q\$45	просо	0 \$Q\$45>=\$S\$45	пов'язан	0 \$Q\$45
\$Q\$21	площа посіву	28802 \$Q\$21<=\$S\$21	пов'язан	0 \$Q\$21
\$Q\$22	Озимі зернові	4320 \$Q\$22<=\$S\$22	не пов'язан.	1440 \$Q\$22
	овочі відкритого			
\$Q\$51	ґрунту	0 \$Q\$51>=0	связанное	0 \$Q\$51
\$Q\$24	жито	0 \$Q\$24<=\$S\$24	не пов'язан	528 \$Q\$24
\$Q\$31	соняшник	3456 \$Q\$31<=\$S\$31	пов'язан	0 \$Q\$31
\$Q\$26	кукурудза на зерно	4000,000155 \$Q\$26<=\$S\$26	не пов'язан	3999,999845 \$Q\$26
\$Q\$27	ячмінь ярий	10800,33187 \$Q\$27<=\$S\$27	не пов'язан	1199,668135 \$Q\$27
\$Q\$29	Зернові усього мін	20496 \$Q\$29<=\$S\$29	не пов'язан	2545 \$Q\$29
\$Q\$25	гречка	507,6679796 \$Q\$25<=\$S\$25	не пов'язан	392,3320204 \$Q\$25
\$Q\$37	Озимі зернові	4320 \$Q\$37>=\$S\$37	пов'язан	0 \$Q\$37
\$Q\$30	Зернові усього макс	20496 \$Q\$30>=\$S\$30	не пов'язан	8496 \$Q\$30
\$Q\$49	цукрові буряки	0 \$Q\$49>=\$S\$49	пов'язан	0 \$Q\$49
\$Q\$42	ячмінь ярий	10800,33187 \$Q\$42>=\$S\$42	не пов'язан	10800,33187 \$Q\$42
\$Q\$33	ріпак ярий	2304 \$Q\$33<=\$S\$33	не пов'язан.	7696 \$Q\$33
\$Q\$34	цукрові буряки	0 \$Q\$34<=\$S\$34	не пов'язан	10000 \$Q\$34
\$Q\$47	Соя	2546 \$Q\$47>=\$S\$47	пов'язан	0 \$Q\$47
\$Q\$36	Технічні мкс	5760 \$Q\$36<=\$S\$36	не пов'язан	5760 \$Q\$36
\$Q\$44	овес	0 \$Q\$44>=\$S\$44	пов'язан	0 \$Q\$44

Таблиця Ж.1

Microsoft Excel 10.0 Звіт по границям

Цільове		
Комірка	ім'я	Значення
\$Q\$4		156938078,2

Комірка	Змінне ім'я	Значення	Нижня Границя	Цільовий результат	Верхня границя	Цільовий Результат
\$B\$4	x1	4320	4320	156938078,2	4320	156938078,2
\$C\$4	x2	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$D\$4	x3	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$E\$4	x4	507,6679796	-6,24709E-11	150387549	507,6679769	156938078,1
\$F\$4	x5	4000,000155	4000	156938077,1	4000,000155	156938078,2
\$G\$4	x6	10800,33187	2304,331865	100006616,5	10800,33187	156938078,2
\$H\$4	x7	868	3,92788E-10	144724011,7	868	156938078,2
\$I\$4	x8	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$J\$4	x9	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$K\$4	x10	3456	3456	156938078,2	3456	156938078,2
\$L\$4	x11	2546,00	2546,00	156938078,17	2546,00	156938078,17
\$M\$4	x12	2304	2304	156938078,2	2304	156938078,2
\$N\$4	x13	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$O\$4	x14	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$P\$4	x15	0	0	156938078,2	0	156938078,2

Таблиця Ж.2

Економіко-математична модель сільськогосподарського підприємства

Microsoft Excel 10.0 Звіт по границям

Цільове		
Комірка	ім'я	Значення
\$Q\$4		156938078,2

Комірка	Змінне ім'я	Значення	Нижня Границя	Цільовий результат	Верхня границя	Цільовий Результат
\$B\$4	x1	4320	4320	156938078,2	4320	156938078,2
\$C\$4	x2	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$D\$4	x3	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$E\$4	x4	507,6679796	-6,24709E-11	150387549	507,6679769	156938078,1
\$F\$4	x5	4000,000155	4000	156938077,1	4000,000155	156938078,2
\$G\$4	x6	10800,33187	2304,331865	100006616,5	10800,33187	156938078,2
\$H\$4	x7	868	3,92788E-10	144724011,7	868	156938078,2
\$I\$4	x8	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$J\$4	x9	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$K\$4	x10	3456	3456	156938078,2	3456	156938078,2
\$L\$4	x11	2546,00	2546,00	156938078,17	2546,00	156938078,17
\$M\$4	x12	2304	2304	156938078,2	2304	156938078,2
\$N\$4	x13	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$O\$4	x14	0	0	156938078,2	0	156938078,2
\$P\$4	x15	0	0	156938078,2	0	156938078,2

Додаток 3

Таблиця 3.1

**Основні показники ефективності виробництва
сільськогосподарських культур сільськогосподарськими
підприємствами Бориспільського району**

	Витрати на 1 га, грн	Урожай- ність, ц/га	Вироб- нича соб. 1 ц, грн	Повна собівар- тість 1 ц, грн	Ціна 1ц, грн	Прибу- ток 1 ц	Прибу- ток 1 га
Пшениця озима	8277	37,4	221	316	368	52	1955
Пшениця яра	6962	25,0	278	297	354	58	1438
Жито	6799	33,9	201	240	295	55	1849
Гречка	7885	16,3	484	802	1398	597	9725
Кукурудза	9487	36,8	258	555	319	-236	-8684
Ячмінь ярий	6177	47,5	130	236	298	62	2945
Горох	9389	35,1	267	365	642	278	9741
Овес	6348	34,3	185	204	288	84	2883
Просо	5971	14,9	401	415	249	-166	-2477
Соняшник	9951	17,8	559	717	816	99	1761
Соя	10485	23,1	454	638	886	248	5724
Ріпак ярий	10879	25,9	420	646	906	261	6749
Цукрові буряки	50219	613	82	76	75	-1	-435
Картопля	54496	248	220	264	258	-7	-1643
Овочі відкритого грунту	88962	342	260	334	343	8	2899

Джерело: розраховано автором на основі [200].

Таблиця 3.2

Витрати ресурсів на 1 га посіву

	Насіння	Мінеральні добрива	Нафто-продукти	Оплата праці	Відрахування на соціальні заходи	Амортизація	Інші
Пшениця озима	620	1793	745	638	181	457	3843
Пшениця яра	742	3079	770	1616	498	31	225
Жито	815	1431	1223	693	122	231	2284
Гречка	1075	1310	1506	1556	946	712	780
Кукурудза на зерно	1624	1068	1097	461	99	517	4620
Ячмінь ярий	1469	1186	1506	238	96	160	1523
Горох	1032	1973	2670	1789	524	485	916
Овес	824	2040	1615	489	345	180	856
Просо	514	980	949	643	292	152	2440
Соняшник	2038	841	995	450	97	432	5098
Соя	2266	1537	1734	671	211	570	3796
Ріпак ярий	1406	1614	1402	996	373	445	4844
Цукрові буряки	8034	9821	10683	939	442	4553	15746
Картопля	22228	5542	9787	1053	496	5104	10286
Овочі відкритого ґрунту	21006	21644	13381	1130	532	5478	25791

Джерело : систематизовано автором

Додаток И

Таблиця И.1

Економіко-математична модель сільськогосподарського підприємства

Microsoft Excel 10.0 Звіт по границям

Цільова функція	Значення
\$Q\$4	90129353,38

Змінні		
Комірка		Значення
\$B\$4	x1	4620
\$C\$4	x2	0
\$D\$4	x3	0
\$E\$4	x4	960
\$F\$4	x5	4000
\$G\$4	x6	7446
\$H\$4	x7	968
\$I\$4	x8	0
\$J\$4	x9	0
\$K\$4	x10	0
\$L\$4	x11	2546,00
\$M\$4	x12	8974
\$N\$4	x13	0
\$O\$4	x14	0
\$P\$4	x15	0

Нижня Границя	Цільовий результат
4620	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
3,64935E-11	80793287,14
4000	90129353,38
1452	72479570,83
3,01725E-10	80699772,07
0	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
2546,00	90129353,38
3214	51254986,66
0	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38

Верхня границя	Цільовий Результат
4620	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
959,999682	90129350,28
4000	90129353,38
7446	90129353,38
967,9998201	90129351,63
0	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
2546,00	90129353,38
8974	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38
0	90129353,38

Таблиця И.2

Економіко-математична модель сільськогосподарського підприємства

Microsoft Excel 10.0 Отчет по устойчивости

Змінні значення

Комірка	Ім'я	Результ. значення	Нормов. Вартість	Цільовий коефіцієнт	Допустиме збільшення	Допустиме Зменшення
\$B\$4	x1	4620	0	1955,186692	989,3883077	106,6186233
\$C\$4	x2	0	0	1437,500119	1507,074806	1E+30
\$D\$4	x3	0	0	1848,568022	106,6186206	6,43108E+15
\$E\$4	x4	960	0	9725,069	1E+30	6780,494
\$F\$4	x5	4000	0	-8683,658992	11628,23399	1E+30
\$G\$4	x6	7446	0	2944,575	3804,447	45,69557756
\$H\$4	x7	968	0	9741,303	1E+30	6796,728
\$I\$4	x8	0	0	2883,258462	61,31646368	1E+30
\$J\$4	x9	0	0	-2476,975322	5421,550247	1E+30
\$K\$4	x10	0	0	1761,238277	4987,783553	1E+30
\$L\$4	x11	2546,00	0,00	5724,411	1024,611	1E+30
\$M\$4	x12	8974	0	6749,022	1,03005E+16	1024,611
\$N\$4	x13	0	0	-435,3016615	3379,876587	1E+30
\$O\$4	x14	0	0	-1643,399894	4587,97482	1E+30
\$P\$4	x15	0	0	2898,879349	45,6955764	1E+30

Ограничения

Комірка	Ім'я	Результ. Значення	Тіньова Ціна	Обмеження Права частина	Допустиме Збільшення	Допустиме Зменшення
\$Q\$14	Насіння	40709565	0	42918067,87	1E+30	2208503,305
\$Q\$15	Міндобрива	42945636	0	42945636,04	1E+30	0
\$Q\$16	Нафтопродукти	40072049	0	40072049,48	1E+30	1,09375E-05
\$Q\$17	Витрати на оплату праці	20437351	0	22912500	1E+30	2475148,889
\$Q\$18	Відрахування	7244848	0	7984800	1E+30	739951,8046
\$Q\$19	Амортизація	11965026	0	11965025,57	1E+30	1,1269E-06
\$Q\$20	Інші статті витрат	102346209	0	109634500	1E+30	7288291,154
\$Q\$23	Площа пшениці ярої	0	0	800	1E+30	800
\$Q\$45	Площа проса	0	-5421,550247	0	3773,68177	0
\$Q\$39	Площа жита	0	-106,6186206	0	0	0
\$Q\$40	Площа гречки	960	0	0	960	1E+30
\$Q\$41	Площа кукурудзи на зерно	4000	-11628,23399	4000	0	0
\$Q\$43	Площа гороху	968	0	0	968	1E+30
\$Q\$46	Площа соняшнику	0	-4987,783553	0	3456	0
\$Q\$48	Площа ріпаку	8974	0	0	8974	1E+30
\$Q\$32	Площа сої	2546	0	10000	1E+30	7454
\$Q\$50	Площа картоплі	0	-4587,97482	0	0	4554,000115

\$Q\$49	Площа цукрових буряків	0	-3379,876587	0	0	0
\$Q\$51	Площа овочів відкритого ґрунту	0	-45,6955764	0	0	4554,000115
\$Q\$21	Площа посіву макс.	29514	2944,575	29514	0	5994
\$Q\$37	Озимі зернові мін.	4620	-989,3883077	4620	0	0
\$Q\$22	Озимі зернові макс.	4620	0	5760	1E+30	1140
\$Q\$31	Соняшник макс.	0	0	3456	1E+30	3456
\$Q\$26	Кукурудза на зерно	4000	0	8000	1E+30	4000
\$Q\$27	Ячмінь ярий	7446	0	12000	1E+30	4554
\$Q\$25	Гречка	960	6780,494	960	0	960
\$Q\$44	Овес	0	-61,31646368	0	0	3426,695201
\$Q\$29	Зернові усього мін	17994	0	23041	1E+30	5047
\$Q\$30	Зернові усього макс	17994	0	12000	5994	1E+30
\$Q\$49	Цукрові буряки	0	0	0	0	1E+30
\$Q\$42	Ячмінь ярий	7446	0	0	7446	1E+30
\$Q\$33	Ріпак	8974	0	10000	1E+30	1026
\$Q\$34	Цукрові буряки	0	0	10000	1E+30	10000
\$Q\$47	Соя	2546	-1024,611	2546	0	0
\$Q\$36	Технічні макс.	11520,00	3804,45	11520	0	0
\$Q\$35	Технічні мін	11520,00	0,00	5760	5760	1E+30

Додаток І

Кореляційно-регресійна модель залежності прибутку від досліджуваних факторів у сільськогосподарських підприємствах Київської області

Результати

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,505368
R-квадрат	0,255396
Нормований R-квадрат	0,251105
Стандартна похибка	4209,626
Спостереження	352

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	2	2,11E+09	1,05E+09	59,50992	6,01E-23
Залишок	347	6,15E+09	17720951		
Всього	349	8,26E+09			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y	-7620,99	1069,833	-7,12353	6,11E-12	-9725,16	-5516,82
X1	93,79689	9,955284	9,421819	6,43E-19	74,2166	113,3772
X2	0,524828	0,063881	8,215682	4,23E-15	0,399185	0,650471

Додаток І

Кореляційно-регресійна модель залежності прибутку від досліджуваних факторів у сільськогосподарських підприємствах Бориспільського району Київської області

Результати

<i>Регресійна статистика</i>	
<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
-4023,73	1088,978
Нормований R-квадрат	0,47917817
Стандартна похибка	1040,992964
Спостереження	10

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	2	11140503,67	5570251,8	5,140191	0,042306
Залишок	7	7585664,451	1083666,4		
Всього	9	18726168,12			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>		
Y	-1467,376937	1081,083725	-1,3573203	0,216814		
X1	12,9770999	12,33918111	2,0516986	0,327883	-16,2004	42,15461
Y	0,274060287	0,110930703	2,4705539	0,042798	0,011751	0,53637

Додаток Й

Кореляційно-регресійна модель залежності ВВП від ВДВ галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство

РЕЗУЛЬТАТИ

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,818018
R-квадрат	0,669153
Нормований R-квадрат	0,648475
Стандартна похибка	28214,64
Спостереження	18

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	1	2,58E+10	2,58E+10	32,36069	3,36E-05
Залишок	16	1,27E+10	7,96E+08		
Всього	17	3,85E+10			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y	-10005,6	22708,07	-0,44062	0,665385	-58144,5	38133,38
X1	12,12208	2,130926	5,688646	3,36E-05	7,604724	16,63945

Додаток К

Кореляційно-регресійна модель залежності чистого прибутку економіки країни від чистого прибутку галузі сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство

Результати

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,896237
R-квадрат	0,803241
Нормований R-квадрат	0,790124
Стандартна похибка	5676,593
Спостереження	17

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість в F</i>
Регресія	1	1,97E+09	1,97E+09	61,23533	1,13E-06
Залишок	15	4,83E+08	32223706		
Всього	16	2,46E+09			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
						7643,08
Y	-1957,01	4504,017	-0,4345	0,670109	-11557,1	3
X	4,581628	0,585489	7,8253	1,13E-06	3,333687	5,82957